

Univerza v Ljubljani
Fakulteta za socialno delo

DIPLOMSKA NALOGA

**STRATEGIJE RAVNANJA Z MLADOLETNIMI
BEGUNCI BREZ SPREMSTVA V SLOVENIJI**

Mentorica : Izr. prof. Jelka Zorn

Tea Martinović

Ljubljana, 2018

ZAHVALA

Želela bi se zahvaliti najprej profesorici Jelki Zorn, da je sprejela mentorstvo za mojo diplomsko delo in mi ob tem nudila podporo in pomoč, ki sem jo pri pisanju te potrebovala. Prav tako se želim zahvaliti svoji družini, ki me je vedno »drezala« z vprašanjem : »Tea, kdaj bo diploma«? in me na tak način spodbujala k pisanju diplomskega dela. Ne morem iti mimo tega, da se ne zahvalim vsem prijateljem (Nina, Matjaž, Maja, Lara in še kdo bi se našel ☺), ki so poslušali moje tegobe in me motivirali k nadaljnjemu pisanju. Želela bi se zahvaliti Vanji, ker sem v njenem domu spisala večino diplomske naloge in je to pisanje tudi naredila bolj zabavno ☺. Nazadnje bi se želela tudi zahvaliti bivšemu delodajalcu, ki mi je omogočil pisanje diplomske naloge.

PODATKI O DIPLOMSKI NALOGI

Ime in priimek : Tea Martinović

Naslov diplomske naloge : Strategije ravnanja z mladoletnimi begunci brez spremstva v Sloveniji

Mentorica : Izr. prof. Jelka Zorn

Kraj : Ljubljana

Leto : 2018

Število strani : 101

Število prilog : 3

Število tabel : 7

Povzetek diplomske naloge :

Tema pričujočega dela so mladoletni begunci brez spremstva, ki se nahajajo v Sloveniji. Namen naloge je bil raziskati celotni azilni postopek, ki so mu mladoletniki brez spremstva podvrženi od trenutka prestopa državne meje, do odobritve mednarodne zaščite ali pa vračanja v izvirno državo. Ob temu me je zanimalo še, kako se načelo največje otrokove koristi kaže v njihovi obravnavi. V ta namen sem raziskala odnos, ki ga imajo strokovni delavci do mladoletnikov brez spremstva, namestitvev mladoletnikov, kako se njihova zaščita kaže v praksi, sistem izobraževanja, načela dobre prakse. Zanimale so me tudi največje pomanjkljivosti, ki so trenutno v obstoječih strategijah ravnanja z mladoletniki brez spremstva. V teoretičnem delu najprej opišem pojme, ki se jih najpogosteje povezuje z tematiko migracij, nadaljujem z opisom vlog zakonitega zastopnika in skrbnika, opišem ustanovi Center za tujce in Azilni dom skozi prizmo totalnih ustanov in na koncu teoretičnega dela še navajam, na kaj je treba biti pozoren pri psihosocialni pomoči mladoletnikov brez spremstva.

Vire podatkov sem pridobila s pomočjo intervjujev, opazovanja tekom mojega prostovoljnega dela v Azilnem domu ter pogovorov, ki sem jih imela tekom prostovoljnega dela. Opravila sem 6 intervjujev s strokovnimi delavci ter 2 intervjuja z mladoletnikoma brez spremstva. Z izjemo treh intervjujev, ki sem jih opravila s preko elektronske pošte in aplikacije Viber, sem ostale intervjuje opravila osebno. Velik vir podatkov za diplomsko nalogo sem pridobila tekom opravljanja prakse in prostovoljnega dela v azilnem domu. To mi je omogočilo vpogled v življenje v azilnem domu, prav tako sem pa imela možnost navezati bolj pristen in zaupen stik s svojimi sogovorniki, predvsem pa z mladoletniki brez spremstva.

Rezultati so pokazali, da je v Sloveniji na področju obravnave mladoletnikov brez spremstva potrebno še marsikaj storiti, da bi lahko trdili, da se uresničuje načelo otrokove največje koristi. Zaskrbljujoče je, da se obseg pravic, ki mladoletniku brez spremstva pripadajo, odvisen od njegovega pravnega statusa. So pa rezultati pokazali tudi nekaj izboljšave, kot je na primer pilotni projekt namestitve mladoletnikov brez spremstva v dijaške domove.

Title : Strategies for dealing with unaccompanied minors in Slovenia

Summary of the bachelor's thesis:

The subject of the present work are unaccompanied minors who are in Slovenia. The purpose of the thesis was to investigate the entire asylum procedure that unaccompanied minors are subjected to from the moment of crossing the state border, to the granting of international protection or return to the country of origin. In addition, I was also interested in how the principle of the best interest of the child is reflected in their treatment. To this end, I investigated the attitude of professionals to unaccompanied minors, the accommodation of minors, how their protection is reflected in practice, the education system, the principles of good practice. I was also interested in the biggest shortcomings currently in existing strategies for dealing with unaccompanied minors. In the theoretical part, I first describe the concepts that are most often associated with the topic of migration, I continue with the description of the roles of the legal representative and the guardian, I describe the Center for Aliens and the Asylum Home through the prism of total institutions and, at the end of the theoretical part, I state what needs to be attentive to the psychosocial help of unaccompanied minors.

I obtained the sources of data through interviews, observations during my voluntary work in the Asylum Home and the conversations I had during voluntary work. I did 6 interviews with professional staff and 2 interviews with unaccompanied minors. . With the exception of the three interviews which I made with e-mail and the Viber application, I did the other interviews in person. I gained a large source of data for a thesis during the practice and volunteer work in the asylum home. This gave me an insight into living in the asylum home, and I also had the opportunity to establish a more genuine and confidential contact with my interlocutors, and especially with unaccompanied minors.

The results showed that in Slovenia, in the field of the treatment of unaccompanied minors, much remains to be done in order to claim that the principle of the child's greatest benefit is being realized. It is worrying that the extent of the rights that belong to an unaccompanied minor

is dependent on his legal status. However, the results also showed some improvements, such as the pilot project for the accommodation of unaccompanied minors in boarding schools.

KAZALO

ZAHVALA.....	3
PREDGOVOR	13
1. TEORETIČNI UVOD	1
1.1 Opredelitev pojmov.....	1
1.2 Migracije in zakonodaja.....	6
1.2.1 Skrbnik za posebni primer/skrbništvo/skrbnik.....	7
1.2.2 Zakoniti zastopnik.....	9
1.2.3 Najpomembnejša načela pri delu z otroki brez spremstva, ki bi jih morali upoštevati vsi akterji pri delu z mladoletniki brez spremstva	11
1.2.4 Načela dobre prakse, ki kažejo na upoštevanje otrokove največje koristi	13
1.2.5 Postopek pridobivanja mednarodne zaščite	16
1.2.6 Vračanje v izvorno državo	20
1.2.7 Socialno delo z mladoletniki brez spremstva	22
1.3 Azilni dom in Center za tujce kot totalni ustanovi	24
1.4 Psihosocialna pomoč	31
2. FORMULACIJA PROBLEMA	41
2.1 Opredelitev pojmov.....	42
2.1.1 Mladoletnik brez spremstva	42
2.1.2 Strokovni delavci	42
2.1.3 Azilni postopek	42
2.1.4 Psihosocialna pomoč	42
3. METODOLOGIJA.....	43
3.1 Vrsta raziskave.....	43
3.2 Merski instrument in viri podatkov	43
3.3 Populacija in vzorec	44
3.4. Zbiranje podatkov.....	45
3.5 Obdelava in analiza podatkov	46
4. REZULTATI.....	49
4. 1. Vzpostavljanje delovnega odnosa	49
4.2 Etične dileme pri delu	53
4.3 Izobraževanje in usposabljanje strokovnega kadra.....	54

4.4 Izobraževanje mladoletnikov	57
4.5 Nastanitev mladoletnikov v azilnem domu in centru za tujce	60
4.6 Medkulturno razumevanje.....	65
4.7 Načela in spretnosti pri delu z mladoletniki brez spremstva	67
4.8 Psihosocialna pomoč	70
4.9 Spol	75
4.10 Sistem zaščite	76
4.11 Pomanjkljivosti v sistemu	86
5. RAZPRAVA.....	89
6. SKLEPI	101
7. PREDLOGI	103
8. VIRI.....	105
9. PRILOGE	109
9.1 Priloga 1 : Vodilo za intervju s strokovnim kadrom.....	111
9.2 Priloga 2 : Vodilo za intervju z mladoletnikom brez spremstva	113
9.3 Priloga 3 : Urejanje izjav po kodah in kategorijah	114

KAZALO TABEL

Tabela 1: Razlike in podobnosti med skrbnikom in zakonitim zastopnikom.....	11
Tabela 2: Seznam sogovornikov in dovolitev snemanja intervjuja	44
Tabela 3: Primer odprtega kodiranja.....	46
Tabela 4: Del primera osnega kodiranja.....	47
Tabela 5: Dnevni seznam aktivnosti v Centru za tujce Postojna	95
Tabela 6: Tedenski program dela v Centru za tujce Postojna	96
Tabela 7 : Primer urejanja izjav po kodah in združevanja po kategorijah.....	114

PREDGOVOR

Moje osebne izkušnje z ljudmi, ki iščejo mednarodno zaščito, segajo že v čas malo po mojem rojstvu. Rodila sem se leta 1993, ko je na Hrvaškem ter v Bosni in Hercegovini divjala državljanska vojna zaradi katere so morali zatočišče iskati tudi moji sorodniki. To je bilo obdobje, ko se je Slovenija kot samostojna država prvič soočila s večjim prihodom beguncev in begunk, ki so bežali pred preganjanjem.

Drugi t. i. begunski val se je zgodil leta 2015, ki je bil največji po drugi svetovni vojni. Večina beguncev, ki je bežala iz vojnih območij, je poiskala zatočišče v sosednjih državah (npr. Libanon, Jordanija, Turčija ipd.), nekateri pa so pot nadaljevali proti Evropi (Balibar, 2015). Za večino beguncev je bila Slovenija tranzitna država. Kljub temu je Slovenija na prihod beguncev odreagirala precej represivno. Na svojih državnih mejah je postavila »tehnične ovire« za katere je trdila, da so namenjene reguliranju prihodov beguncev, medtem ko so v resnici bile namenjene temu, da se jih odvrne od prihoda v državo in pošlje sporočilo o njihovi nezaželenosti. To sporočilo je bilo namenjeno tako beguncem kot slovenski javnosti.

Na začetku vzpostavitve humanitarnega koridorja v septembru leta 2015, ki je potekal tudi čez ozemlje Slovenije, so bili begunci, med njimi tudi otroci, primorani noči preživljati na prostem, na nikogaršnji zemlji. Oblasti so begunce zadrževale na istem mestu tudi po več dni, z omejenim dostopom do informacij. Omejeno je bilo nudenje toplih obrokov, oblačil, obutve, skrb za duševno zdravje pa se je smatrala kot luksuzna dobrina. V vsem tem kaosu se je znalo pripetiti, da so se družine ločile.

Kot pri ostalih marginaliziranih skupinah so tudi begunci v medijih prikazani kot neka homogena skupina. Begunec predstavlja nekoga Drugega, tega Drugega pa enačimo z nevarnostjo (Keane, 2000) in zaradi tega splošno mnenje v javnosti ni bilo naklonjeno beguncem.

Lipovec Čebren in Zorn (2016) povesta, da s konstruiranjem koncepta Drugega pristanemo na to, da Drugemu krčimo človekove pravice, ker naj bi ta predstavljal grožnjo našemu življenjskemu slogu in je zaradi tega nevaren. Slovenska politika poudarja, da pri reševanju »begunskega vprašanja« obstajata samo dve možnosti, in sicer ali smo humanitarni ali pa obvarujemo slovensko suverenost. Po eni strani smo bili priča postavljanju »tehničnih ovir« na državni meji, po drugi strani pa smo lahko slišali različne zgodbe o solidarnosti z begunci.

Podobno opisujeta Pajnik in Zavratnik Zimec (2003: 6), ko pravita, da tisti, ki pride »drugi«, ni več dobrodošel. To se je dogajalo že večkrat v preteklosti, npr. ko so v Slovenijo v sedemdesetih in osemdesetih letih prihajali delavci in delavke iz nekdanje Jugoslavije. Zgodba se je nadaljevala v devetdesetih letih prejšnjega stoletja, ko so v Slovenijo bežali pred vojno begunci iz BiH in se stopnjevala leta 2001, v času t. i. prebežniške krize. Aktivirala se je logika zaščite interesov naroda, ki je pravzaprav logika izključevanja. Povečala se je potreba obrambe pred fantomsko nevarnostjo, ki prihaja in postane navidezno vseobsegajoča in nevarna. V takšnih primerih se vzpostavi metageografska koncepcija domovine (Puhovski, 2002, v Pajnik in Zavratnik Zimec, 2003), ki ima motivacijski učinek in implicira delovanje za »pravo stvar«, za zaščito neke superiorne, moralne, celo metafizične ideje. V Sloveniji je v tem obdobju postala popularna stran na socialnem omrežju z nazivom Slovenija, zavaruj svoje meje, ki je zagovarjala, da je beguncem treba preprečiti dostop do slovenskega ozemlja.

Med ljudmi, ki so prečkali mejo v času vzpostavljenega koridorja, so bile tudi osebe, ki bi zaradi svoje ranljivosti potrebovale posebno skrb in pozornost, ampak ju zaradi spleta okoliščin niso dobile. To so mladoletniki brez spremstva. V stik z njimi sem prišla tekom svoje prakse v azilnem domu med letoma 2016 in 2017, kjer sem delala na oddelku z mladoletniki brez spremstva. Izkušnje, ki sem jih pridobila med prakso, čas, ki sem ga preživela z njimi in življenjske zgodbe, ki so mi jih zaupali, vse to me je vzpodbudilo k temu, da raziščem v kakšni situaciji se znajdejo otroci od trenutka, ko pristanejo v Sloveniji pa do trenutka, ko jim je priznana neka oblika mednarodne zaščite ali pa žal do trenutka, ko morajo državo zapustiti. Želela sem raziskati kakšen je sistem zaščite za mladoletnike brez spremstva v Sloveniji, na kakšne načine in oblike se izkazuje njihova zaščita, zanima me tudi delovni odnos, ki ga ima do njih strokovni kader in seveda implementacija načela otrokove največje koristi tekom njihovega celotnega bivanja v Sloveniji.

1. TEORETIČNI UVOD

Na začetku bom opredelila pojme, ki se jih največkrat (predvsem v vsakdanji govorici), uporablja kot sopomenke. Nadaljujem z opisom sistema zaščite, ki je mladoletnikom brez spremstva na voljo v Sloveniji, kjer je fokus na opisu vloge zakonitega zastopnika in skrbnika. Zatem opišem ustanovi Azilni dom, kateremu zaradi lastnih izkušenj posvetim nekaj več pozornosti, in Center za tujce, končam pa z opisom psihosocialne pomoči, na katero moramo biti pozorni pri delu z mladoletniki brez spremstva.

1.1 Opredelitev pojmov

Migrant

Večina držav je sprejela definicijo Združenih narodov, kjer se migranta opredeljuje kot osebo, ki se ukvarja, se bo ukvarjala ali pa je opravljala neko plačano dejavnost v državi, katere ni državljan. Ta izraz je treba razumeti kot vse primere, v katerih odločitev o selitvi sprejme vsak posameznik svobodno zaradi osebne ugodnosti in brez poseganja zunanjih preprečljivih dejavnikov (Mednarodna konvencija o varstvu pravic vseh delavcev migrantov in njihovih družinskih članov, 1990).

Koser (2016) pokaže, da je odgovor bolj zapleten zaradi naslednjih razlogov:

- pojem migrant zajema večje število ljudi v različnih situacijah,
- težko je prešteti migrante in določiti koliko časa se že nahajajo v inozemstvu,
- kakor je težko opredeliti kdaj nekdo postane migrant, je enako težko opredeliti, kdaj preneha biti migrant.

Prevladujoče oblike migracij se lahko razlikujejo glede na motive (ekonomski, združevanje družine, begunec) ali pa glede na pravni status (nezakonito preseljevanje, nadzorovano preseljevanje, prosto preseljevanje) (Castles, 2000).

Obstaja več kategorij migrantov. Spodaj povzemam najpogostejše kategorije po Castles (2000):

1. Začasni delavci: ljudje, ki migrirajo za določen čas z namenom zaposlitve in pošiljanja denarja domov.

2. Visoko kvalificirani migranti: osebe z visokimi poklicnimi kvalifikacijami, ki se gibljejo na notranjih trgih dela nadnacionalnih korporacij in mednarodnih organizacij ali pa iščejo

zaposlitev na mednarodnih trgih dela zaradi omejenih sposobnosti. Številne države pozdravljajo takšne priseljence in imajo posebne programe za kvalificirane migracije, s katerimi jih vzpodbujajo da pridejo.

Precej je tudi selitev študentov, ki jih lahko vključujemo v kategorijo visoko kvalificiranih migrantov (Koser, 2016).

3. Družinski člani (združevanje družine): ljudje, ki imajo sorodstvene vezi v tujini, se pridružijo družinskemu članu, ki je že vstopil v državo in v tej državi že biva na podlagi ene od zgoraj navedenih kategorij. Mnoge države načeloma priznavajo pravico do združevanja z družino, nekatere pa, zlasti tiste s pogodbenimi sistemi dela, to pravico zanikajo. Največkrat so to ženske in otroci, ki se pridružijo možu in očetu v tujini. V to kategorijo bi lahko prišteli selitev v drugo državo zaradi poroke ali ljubezni.

4. Nezakoniti priseljenci (nedokumentirani/nezakoniti migranti): osebe, ki vstopijo v državo, običajno z namenom iskanja zaposlitve, brez veljavnih ali pa potrebnih dokumentov in dovoljenj.

Koser (2016) govori, da bi bil izraz »neregularen« migrant bolj primeren kot pa »nezakonit/ilegalen«, ker le ta zaobjame večji spekter ljudi. Ta izraz zajame ljudi, ki prispejo v državo ali brez dokumentov ali s ponarejenimi dokumenti, pa tudi osebe, ki so zakonito prispele v državo, vendar so v njej ostale tudi po poteku vizuma ali dovoljenja za delo. Še bolj primeren izraz je »ilegaliziran«, saj izpostavi postopek in prepreči, da bi pomanjkanje dokumentov bilo videno kot lastnost človeka.

5. Prisilna migracija: ta v širšem smislu ne zajema samo beguncev in prosilcev za azil, ampak tudi ljudi, ki so prisiljeni migrirati zaradi zunanjih dejavnikov, kot so npr. okoljske katastrofe.

Vendar tudi pri kategorizaciji migrantov naletimo na naslednje polemike:

- različne kategorizacije se med seboj prekrivajo (npr. prisilni migrant je lahko tudi begunec),
- v realnosti ni jasne ločnice med posameznimi kategorizacijami (npr. kdaj je selitev zaradi službe popolnoma prostovoljna in ne edina možnost za zaposlenega, da obdrži svojo službo),
- nejasna ločnica med ekonomskimi in političnimi migracijami (npr. oseba izgubi službo zaradi svojega spola, oseba ne more najti službe zaradi vojnih razmer),

- oseba se lahko v različnih kategorizacijah »preoblikuje« iz enega tipa migranta v drugega (npr. posameznik se ne more prostovoljno vrniti v svojo domovino zaradi izbruha vojne) (Koser, 2016).

Begunec

Konvencija o statusu beguncev iz leta 1951 (znana tudi kot Ženevska konvencija) opredeljuje begunca kot osebo, ki ima utemeljen strah pred preganjanem zaradi svoje rase, verske pripadnosti, nacionalnosti, pripadnosti določeni skupini ali političnega prepričanja, nahaja se izven države, katere državljan je, in ne more ali pa zaradi strahu noče uživati varstva svoje države. Pod besedo begunec opredeljujejo tudi osebo, ki nima državljanstva in se nahaja izven države, kjer je imela običajno prebivališče ter se zaradi takšnih dogodkov ali strahu ne more ali noče vrniti v to državo.

Zakon o mednarodni zaščiti, ki izhaja iz zgoraj navedene konvencije (ZMZ-1) opredeljuje begunca tudi kot osebo, ki je državljan tretje države ali pa kot osebo brez državljanstva, ki ji je bila priznana mednarodna zaščita (3. člen).

Koser (2016) opozori, da je definicija begunca po konvenciji sporna zaradi naslednjih razlogov:

- starost konvencije; definicija begunca je takrat morda bila ustrezna, sedaj pa glede na realno stanje beguncev ne velja več (npr. ljudje lahko bežijo zaradi splošne nevarnosti spopadov, ne zgolj zaradi specifičnega političnega preganjanja),
- definicija ne zajema ljudi, ki so preganjeni na podlagi svojega spola ali spolne usmerjenosti (npr. ženske v državah s šeriatskim pravom), to pomanjkljivost kasneje odpravi Istanbulska konvencija o preprečevanju vseh oblik nasilja nad ženskami,
- ljudi, ki bežijo zaradi okoljskih razlogov (npr. država ne zaščiti prebivalce pred cunamijem),
- definicija se ne nanaša na notranje razseljene osebe.

Gibney (2011) piše, da vsaj v zahodnih državah ni več osebe, ki bi ustrezala statusu begunca. Beseda begunec je nadomestila beseda prosilec za azil. Zdi se, da beseda prosilec za azil, zveni precej nevtrarno in da pomeni zgolj to, da oseba prosi za status begunca in da se mora o azilu šele odločiti. Vendar problem ni v tem »nevtralnem nazivu«, temveč v pogledu, kjer so prosilci

za azil označeni kot izkoriščevalci socialne podpore, konkurenca pri delovnih mestih, grožnja varnosti in nehvaležni izkoriščevalci države gostiteljice.

Prosilec za mednarodno zaščito

Zakon o mednarodni zaščiti (nekdanj Zakon o azilu) definira prosilca kot prosilca za mednarodno zaščito, ki je državljan tretje države ali oseba brez državljanstva in je vložil prošnjo za mednarodno zaščito (3. člen). Posameznik se smatra kot prosilec za mednarodno zaščito vse do zaključka postopka.

Zavratnik Zimic (2003: 15) trdi, da je bistvena značilnost slovenske migracijske politike ta, da je vpeta v evropsko migracijsko politiko in dejstvo, da se je znašla na zunanji strani meje Evropske unije, tako v fizičnem kot socialno-političnem prostoru, ki ga imenujemo »schengenska periferija«. Zakon o mednarodni zaščiti (ZMZ-1) regulira sam azilni postopek in je eden od temeljnih zakonov po katerih se obravnava mladoletnika brez spremstva v Sloveniji.

Tujec

Zakon o tujcih (ZTuj-2) tujca ali tujko opredeli kot vsakega posameznika, ki nima državljanstva Republike Slovenije (2. člen).

Zakon o tujcih (ZTuj-2) je bil od nastanka leta 2011 večkrat spremenjen, nazadnje aprila 2014. Zakon ureja vstop, izstop in bivanje tujcev v Sloveniji. Je eden od krovnih zakonov, ki ureja položaj mladoletnikov brez spremstva v Sloveniji.

V Evropski uniji se število mladoletnikov brez spremstva povečuje. Leta 2015 jih je za mednarodno zaščito zaprosilo okoli 90.000, kar je devetkrat več kot leta 2012, pri čemer pa niso vštet mladoletniki brez spremstva, ki prošnje za mednarodno zaščito niso podali, iz česar lahko sklepamo, da je realno število mladoletnikov brez spremstva še večje. Ob tem se v vseh državah Evropske unije soočajo s pojavom izginotja teh otrok iz nastanitvenih centrov (polovica otrok izgine dva dni po nastanitvi). Europol¹ je januarja 2016 objavil oceno, da je po prihodu v Evropo izginilo kar 10.000 otrok brez spremstva.

Po podatkih Ministrstva za notranje zadeve (MNZ) je od leta 2012 do konca oktobra 2016 za mednarodno zaščito zaprosilo 419 mladoletnikov brez spremstva. Po večini so to dečki v starosti od 14 do 17 let. Po državah izvora prevladujejo Afganistan, Sirija, Pakistan, Alžirija in

¹ Glej npr. <http://missingchildreneurope.eu/news/Post/1023/Europol-confirms-the-disappearance-of-10-000-migrant-children-in-Europe>

Somalija. Ker jim Slovenija po večini predstavlja le tranzitno državo, jo večina zapusti pred zaključkom postopka ali pa kmalu po nastanitvi v azilnem domu. Za večino dečkov se ne ve na kakšen način so zapustili državo niti kam so odšli.

Mladoletniki brez spremstva zapuščajo svoje domove zaradi različnih razlogov: pogosto odidejo v upanju, da se bodo izognili pomanjkanju in revščini, preganjanju ali stanju splošnega nasilja in v upanju, da jih nekje drugje čaka boljša in varnejša prihodnost. Kot taki so ranljivi in pogosto izkoriščani, postanejo lahko tudi žrtve trgovanja z ljudmi. Izkoriščajo jih za slabo plačano delo, prisilno beračenje, žeparjenje in kraje, gre pa tudi za spolno izkoriščanje, izkoriščanje za prostitucijo in pornografijo (Uzelac, 2016).

Mladoletnik brez spremstva

Kot mladoletnik v najširši definiciji se smatra oseba, ki še ni polnoletna. V Sloveniji je meja za polnoletnost 18 let. Do tedaj se oseba smatra kot otrok. Po Zakonu o mednarodni zaščiti (2. člen) je to mladoletnik, ki se nahaja na ozemlju Republike Slovenije brez staršev ali zakonitih zastopnikov.

Direktiva 2011/95/EU mladoletnika brez spremstva opredeli kot mladoletnika, ki na ozemlje države prispe brez spremstva odraslega, ki je zanj odgovoren v skladu z zakonom ali s prakso zadevne države članice, dokler takšna oseba zanj ne začne dejansko skrbeti. Izraz vključuje mladoletnika, ki ostane brez spremstva po vstopu na ozemlje države članice (2(1). člen).

Program za otroke brez spremstva v Evropi (SCEP) uporablja izraz ločeni otroci, ker naj bi ta opredelil bistveno težavo teh otrok, in sicer da so brez oskrbe in zaščite staršev ali skrbnikov zaradi česar trpijo tako socialno kot psihološko (Program za otroke brez spremstva v Evropi).

(Mitchell, 2007: 48) navaja tri skupne lastnosti mladoletnikov brez spremstva, ki živijo v izgnanstvu. K zgoraj navedenim lastnostim doda še naslednjo, in sicer da so ti mladoletniki subjekti migracijskega nadzora.

Vendar pa je po definiciji ZN ločen otrok lahko tudi otrok, ki ga spremljajo drugi odrasli sorodniki, kljub temu da je bil ločen od staršev ali skrbnika (Odbor ZN za otrokove pravice, Smernice ZN za alternativno oskrbo).

V diplomski nalogi izmenično uporabljam izraza mladoletnik brez spremstva zaradi skladnosti s slovensko zakonodajo ter otrok, ker želim poudariti, da gre v prvi vrsti za otroka.

Status subsidiarne zaščite

Zakon o mednarodni zaščiti pravi, da se status subsidiarne zaščite podeli osebi tretje države ali osebi brez državljanstva, ki ne izpolnjuje pogojev za status begunca (20. člen), ampak obstaja utemeljen razlog, da bi bila ob vrnitvi v matično državo soočena s tveganjem, da utrpi resno škodo pod kar se smatra smrtna kazen ali usmrtitev, mučenje oziroma nečloveško ali poniževalno ravnanje, kazen, resna in individualna grožnja za življenje osebe zaradi samovoljnega nasilja v mednarodnih ali notranjih oboroženih spopadih (28. člen).

Osebi, ki beži pred vojno, se največkrat podeli status subsidiarne zaščite, ker je to začasen status in se smatra, da se bo oseba po koncu vojne vrnila domov v svojo državo. Podobno se mladoletnikom brez spremstva največkrat izda zgoraj navedeni status na podlagi njihove mladoletnosti in se ga podeljuje do obdobja, ko dopolnijo 18 let.

1.2 Migracije in zakonodaja

Torode, Walsh in Woods (2001: 37-47) opisujejo dejavnike, ki vplivajo na azilno politiko:

a) Prevladujoča politika

V času ekonomskega booma in pomanjkanja delovne sile je sprejemna politika veliko bolj radodarna in sproščena kot pa v času recesije (Joly, 1996: 21, v Torode, Walsh in Woods, 2001: 38). Na azilno politiko prav tako vplivajo kulturna in ideološka vprašanja.

b) Zunanja politika

Pomemben je odnos med matično državo in državo gostiteljico. Potrebno je pridobiti podatke o matični državi migranta oziroma begunca, vendar veleposlaništva in uradne agencije nerade priznajo kršenje človekovih pravic in so zato njihove informacije nezanesljive in netočne. Zaradi tega se morajo informacije zagotavljati od drugih virov.

c) Spreminjanje konstrukta azila

Večina držav gostiteljic ustvarja vse strožjo azilno politiko. Problem s priznavanjem mednarodne zaščite je v tem, da ljudje niso nujno preganjani s strani državnih institucij, temveč tudi nedržavnih organov (npr. talibanov). Ti ljudje ne spadajo v definicijo begunca, ker ta, ki jih preganja, ni državni organ/vlada. To pomeni, da večina ljudi ne ustreza kriterijem begunca in so izpostavljeni riziku vračanja v državo, kjer jim grozi smrt ali preganjanje (Joly, Nettleton in Poulton, 1992, v Torode, Walsh in Woods, 2001: 40).

č) Evropska harmonizacija in restriktivnost azila

Evropska unija in schengenske meje so utemeljene na dveh glavnih elementih: skupnem evropskem trgu in varovanju zunanjih meja. Z okrepljenimi varnostnimi praksami je nastala tako imenovana trdnjava Evropa, izraz se uporablja za označevanje politik in ukrepov, katerih namen je, da bi prosilci za mednarodno zaščito, nedokumentirani priseljenci in drugi neželeni tujci ostali zunaj (Broeders, 2007, Broeders in Engbersen, 2007, v Mozetič, 2009: 124).

Pomembnejši akti harmonizacije so Schengenski sporazum (1993), čigar namen je bil omogočiti prosto gibanje znotraj članic schengenskega sporazuma. Ljudje, ki niso državljani teh držav, pa do teh bonitet niso upravičeni oziroma so upravičeni pod določenimi pogoji. Maastrichtska pogodba (1992) ali pogodba o Evropski uniji je področje azila, migracij in politike do tujcev opredelila kot zadeve skupnega interesa. Med drugim vključuje varno tretjo državo, po kateri lahko država gostiteljica zavrne prošnjo za azil, če bi lahko prosilec zaščito in varnost iskal v drugi varni državi. Prosilec za azil lahko išče azil le v eni državi Evropske unije in je lahko deportiran v prvo državo kjer je zaprosil za azil. Pogodba vključuje tudi »očitno neutemeljen koncept«, na podlagi katerega lahko država zavrne prošnjo za azil zaradi uradnih razlogov in omeji možnosti za pritožbo (npr. ne poda dovolj podrobnih razlogov za odobritev prošnje). Koncept varne države izvora omogoča pospešene postopke v obravnavanju prošenj za tiste prosilce za azil za katere se predvideva, da izhajajo iz države, v kateri ne obstaja riziko preganjanja. Amsterdamska pogodba (1997) dopolnjuje in izboljšuje »pomanjkljivosti« pogodbe o Evropski uniji. Dublinski sporazum v veljavo pride leta 1997. Njegov glavni namen je bil vzpostavljati države odgovorne za azil. Najpomembnejši rezultati sporazuma so, da je vsaka prošnja za azil obravnavana zgolj v eni državi ter da si države med seboj izmenjavajo informacije o nacionalnih postopkih, številu oddanih prošenj za azil, države izvora prosilcev za azil in specifične informacije o posameznih prosilcih.

Namen enotne harmonizacije migracij je predvsem ta, da se ljudi odvrača od migriranja, ker je sam postopek dolgotrajen in naporen.

1.2.1 Skrbnik za posebni primer/skrbništvo/skrbnik

Deveti člen Zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (ZZZDR) opredeli skrbništvo kot posebno obliko varstva mladoletnikov, za katere ne skrbijo starši in polnoletnih oseb, ki niso sposobne same skrbeti zase, za svoje pravice in koristi. Namen skrbništva nad mladoletnimi osebami je, da se s skrbjo, vzgojo in izobrazbo vsestransko razvije osebnost mladoletnih varovancev in da se varovanci usposobijo za samostojno življenje in delo (ZZZDR: 178. člen).

Dolžnost skrbnika je prostovoljna in častna (ZZDR: 179. člen). Ta člen je kontradiktoren z 196. členom, ki pravi, da je skrbnik upravičen do nagrade in povračila stroškov. Pri tem se zatakne, ker ni jasno določeno kdo financira skrbnika.

Center za socialno delo postavi pod skrbništvo mladoletne osebe, ki nimajo staršev ali za katere starši ne skrbijo. Pri izvrševanju skrbništva mora skrbnik za mladoletnika skrbeti tako kot starš za svojega otroka. Center za socialno delo lahko odloči, da osebi pod skrbništvom ne bo postavil skrbnika, ampak bo sam opravljal to dolžnost (ZZZDR: 185. člen).

Ko pridobi mladoletnik brez spremstva mednarodno zaščito, se mu postavi skrbnika. Zaradi odgovornosti funkcije je v praksi težko najti prostovoljca, ki bi želel to funkcijo opravljati, tako da vlogo skrbnika največkrat prevzame kar pristojni center za socialno delo. Ker centru za socialno delo to predstavlja dodatno delo so veseli oseb, ki se prostovoljno javijo za funkcijo skrbnika in pri tem se poraja vprašanje, koliko se sploh preveri usposobljenost teh oseb. V nekaterih primerih (vendar redkeje) pa se pripeti, da funkcijo skrbnika prevzame zakoniti zastopnik. Mladoletniku brez spremstva, ki je nastanjen v centru za tujce in ob prijetju na meji, se dodeli skrbnika za posebni primer.

European union agency for fundamental rights (FRA Europe) v svojem programu definira ključna načela skrbnika, ampak se ta načela lahko uporabljajo za vse odrasle osebe, ki pridejo v stik z mladoletnikom brez spremstva:

- največja korist otroka,
- pravica otroka, da je slišan, pri čemer je potrebno upoštevati starost in razvoj otroka,
- pravica otroka do življenja in razvoja (duševnega, telesnega in psihološkega),
- prepoved diskriminacije.

Prav tako podajajo v tem programu temeljna načela sistemov skrbništva, in sicer:

1. Prepoved diskriminacije

Status otroka ne bi smel vplivati na raven zaščite. V Sloveniji pa je ravno status, ki ga otrok ima, povezan z obsegom pravic, ki mu pripadajo.

2. Neodvisnost in nepristranost

Skrbniki ne bi smeli opravljati dolžnosti skrbništva in/ali pravnega zastopanja, če so njihovi interesi v navzkrižju ali pa bi lahko bili v navzkrižju z interesi otroka. Vprašanje je, koliko je center za socialno delo pri svojem delu resnično neodvisen, glede na to, da je to vladna služba.

3. Kakovost

Pod kakovost se smatrajo naslednji dejavniki:

- ustrezne poklicne kvalifikacije na področju dobrobiti otroka in/ali zaščite otroka,
- začetno in stalno usposabljanje,
- strokovno znanje in izkušnje z delom s travmatiziranimi otroci.

4. Odgovornost

V nacionalni zakonodaji je potrebno zagotoviti pravno podlago za skrbništvo in opredeliti organe, ki so odgovorni za skrbništvo. Medtem ko je status zakonitega zastopnika postavljen prav v okviru Zakona o mednarodni zaščiti, je status skrbnika postavljen preko družinskega prava in ne implicira okoliščin, ki so jim mladoletniki brez spremstva izpostavljeni.

5. Trajnost

Države morajo dodeliti dovolj človeških in finančnih virov za delovanje sistema skrbništva. Prav tako mora proračun vsebovati stroške, povezane z učinkovitim spremljanjem in nadzorovanjem storitev skrbništva ter tudi z usposabljanjem. V Sloveniji skrbništvo ni plačana dejavnost. Edini organ, ki nadzira center za socialno delo je Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti.

6. Sodelovanje otroka

Otrok mora biti slišan, njegovo mnenje je potrebno upoštevati. Otroku je potrebno na razumljiv način podati informacije v zvezi z obsegom ureditev skrbništva o storitvah, ki so jim na voljo kot pomoč, o pravicah ter informacije o možnosti vlaganja pritožb, ko menijo, da skrbniki ne spoštujejo njihovih pravic.

1.2.2 Zakoniti zastopnik

Dvaindvajseti člen Zakona o začasni zaščiti razseljenih (ZZZR) oseb določa, da se mora mladoletniku brez spremstva postaviti zakoniti zastopnik pred začetkom postopka. Zastopa ga na naslednjih področjih:

- v postopku za priznanje mednarodne zaščite,
- na področjih varovanja zdravja,
- izobraževanja,
- varovanja premoženjskih pravic in koristi,
- v zvezi z uresničevanjem pravic na področju sprejema.

Zastopa ga do izvršljivosti odločitve izdane v postopku mednarodne zaščite (Zakon o mednarodni zaščiti: 16. člen). Mladoletnik brez spremstva je skupaj s svojim zakonitim zastopnikom navzoč pri vseh dejanjih v postopkih po tem zakonu (prav tam). Zakoniti zastopnik je lahko oseba katera izpolnjuje pogoje za skrbnika, ki so določeni z zakonom o urejanju zakonske zveze in družinskega razmerja ter se je udeležila usposabljanja, ki ga izvaja Fakulteta za socialno delo (ZMZ-1: 18. člen).

Odločbo o imenovanju zakonitega zastopnika mladoletniku brez spremstva izda krajevno pristojni center za socialno delo na območju na katerem je nastanjen mladoletnik brez spremstva. Zakonitega zastopnika izbere iz seznama zakonitih zastopnikov, ki ga vodi ministrstvo pristojno za družino in socialne zadeve. Za svoje delo prejme nagrado in povračilo stroškov (prav tam).

Tabela 1: Razlike in podobnosti med skrbnikom in zakonitim zastopnikom

	Skrbnik	Zakoniti zastopnik
Plačilo	Brez plačila	Nagrada in povračilo potnih stroškov
Kdo lahko opravlja to funkcijo?	Kdorkoli, ki mu ni bila odvzeta roditeljska pravica, je poslovno sposoben in ne obstaja konflikt interesov	Oseba, ki se je udeležila usposabljanja, ki ga organizira FSD
Kdo ga imenuje?	Krajevno pristojni CSD	Krajevno pristojni CSD
Obseg nalog	Vsa področja otrokovega življenja	Pristojen na petih področjih
Kdaj zastopa otroka?	Po odobritvi prošnje za mednarodno zaščito	Tekom azilnega postopka
Prenehanje funkcije	Načeloma ob otrokovi polnoletnosti	Ob izvršljivosti azilnega postopka

1.2.3 Najpomembnejša načela pri delu z otroki brez spremstva, ki bi jih morali upoštevati vsi akterji pri delu z mladoletniki brez spremstva

1. Najboljše koristi

So glavno vodilo pri vseh dejavnostih v zvezi z otroki. V slovenski zakonodaji je to načelo omenjeno le v Zakonu o mednarodni zaščiti in še to le v enem členu. Zakon o tujcih ga sploh ne omenja. Načelo otrokove najboljše koristi je prav tako ohlapno definirano in s tem pušča veliko maneverskega prostora za subjektivno interpretacijo.

2. Nediskriminacija

Otroci brez spremstva so upravičeni do enakega ravnanja in pravic kakor otroci, ki so državljani ali imajo stalno prebivališče. Najprej bi jih morali obravnavati kot otroke. V Sloveniji so obravnavani glede na status, ki ga pridobijo.

3. Pravica do sodelovanja

Mnenja in želje otrok je potrebno ugotoviti in upoštevati, kadarkoli se sprejemajo odločitve, ki jih zadevajo. Vzpostavljeni morajo biti ukrepi za njihovo lažje sodelovanje v skladu z njihovo starostjo in zrelostjo.

4. Spoštovanje kulturne identitete

Pomembno je, da otroci ohranijo svoj materni jezik in vezi s svojo kulturo in veroizpovedjo. Varstvo otrok, zdravstvena nega in izobraževanje morajo odražati njihove kulturne potrebe. Paziti je treba, da se ne ohranjajo tisti vidiki kulturne tradicije, ki so za otroke škodljivi in jih diskriminirajo.

5. Razlaga

Ob zaslišanju ali kadar potrebujejo dostop do storitev ali pravnih postopkov so na razpolago ustrezno usposobljeni tolmači, ki govorijo jezik v katerem želijo otroci komunicirati.

6. Zaupnost

Otroku se ne smejo razkriti informacije, ki bi lahko ogrozile njegove družinske člane v njegovi državi. Preden se informacije občutljive narave razkrijejo drugim akterjem je potrebno na način, ki je primeren otrokovi starosti, pridobiti njegovo dovoljenje.

7. Informacije

Zagotovljen jim mora biti dostop do informacij, npr. o njihovih pravicah, razpoložljivih storitvah, procesu pridobivanja azila, iskanju družine ter o stanju v izvorni državi.

8. Sodelovanje med organizacijami

Organizacije, vladne službe in strokovnjaki, ki so vključeni v obravnavo otrok brez spremstva, bi morali med seboj sodelovati in s tem zagotoviti večje in bolj zaščitene pravice in blaginjo otrok brez spremstva.

9. Usposabljanje osebja

Osebe, ki delajo z otroki brez spremstva, morajo obiskovati ustrezno usposabljanje o potrebah in pravicah otrok brez spremstva. Osebje, ki se ukvarja s priseljevanjem in osebje obmejne policije bi moralo biti usposobljeno za vodenje razgovorov, ki so otrokom prijazni. V praksi se je večkrat izkazalo, da osebe, ki so opravljale intervju z otrokom za to delo niso bile primerno usposobljene.

10. Trajnost

Pri odločitvah je treba kar najbolj upoštevati dolgoročne koristi in blaginjo otroka.

11. Časovna primernost

Vse odločitve morajo biti sprejete v primernem času, pri čemer se upošteva otrokovo doživetje časa (Načela dobre prakse, 2004). V Sloveniji so otroci lahko na odločitev o statusu čakali tudi po eno leto.

1.2.4 Načela dobre prakse, ki kažejo na upoštevanje otrokove največje koristi

1. Dostop na ozemlje

Otrokom brez spremstva, ki iščejo zaščito, ne sme biti zavrnjen vstop v državo oziroma otroci ne smejo biti vrnjeni na mesto vstopa. Otrok brez spremstva se ne sme nikdar pridržati zaradi razlogov priseljevanja. Prav tako jih organi za priseljevanje na mestu vstopa ne smejo podrobno zaslišati. Primeri iz prakse v Sloveniji so pokazali, da otrok velikokrat niso prepoznali kot mladoletne in so jih vrnili nazaj v državo preko katere so vstopili v Slovenijo.

2. Otroci kot žrtve trgovine z ljudmi

Države morajo sprejeti protiukrepe za preprečevanje in zaustavitev trgovine tako, da z drugimi državami izmenjujejo informacije o trgovini z ljudmi in zagotovijo, da so obmejni organi opozorjeni na ta problem. Ravnanje uradnikov za priseljevanje, policije, socialnih delavcev in drugih strokovnjakov z otroki, ki so žrtve trgovine z ljudmi, mora biti skladno z načeli o varstvu otrok in prevladati nad vprašanji priseljevanja ali preprečevanja kriminala. Mnenja in želje otrok, ki so žrtve trgovine z ljudmi, je treba ugotoviti in upoštevati kadarkoli se sprejemajo odločitve, ki jih zadevajo, tudi kot pomoč za njihovo rehabilitacijo in usposabljanje.

3. Otroci brez spremstva, migranti

Otroci ne smejo biti nikoli odstranjeni iz države brez predhodne temeljite ocene razmer v izvorni državi. Imeti morajo pravico prositi za azil in/ali dovoljenje za bivanje. Vsi otroci brez spremstva morajo imeti dostop do socialnega varstva, izobraževanja in zdravstvenih storitev.

4. Identifikacija

Organi za priseljevanje morajo na mestih vstopa sprožiti postopke za ugotavljanje identitete otrok brez spremstva in te otroke predati ustreznim organom socialnega skrbstva. Če je otrok v

spremljanju odrasle osebe, je potrebno ugotoviti v kakšnem razmerju sta otrok in odrasla oseba. Ker veliko otrok vstopi v državo, ne da bi bilo na mestu vstopa ugotovljeno, da so "brez spremljanja", si morajo organizacije in strokovni delavci izmenjavati informacije, da se otroke brez spremljanja prepozna in se jim zagotovi primerno varstvo. Nekateri otroci ostanejo brez spremljanja po vstopu v državo (razpad družine, odhod skrbnika itd.). Organi za priseljevanje in določanje statusa begunca morajo zagotoviti, da se v njihovih postopkih upoštevajo vse spremembe statusa zaradi take ločitve.

5. Iskanje družine in stiki

Otrokove starše in družinske člane je potrebno začeti iskati čimprej, vendar le, če to ne bo ogrozilo otroka ali otrokovih družinskih članov v izvorni državi. Iskanje je treba izvajati le na podlagi zaupnosti. Otroci brez spremljanja morajo biti o procesu iskanja ustrezno obveščeni, z njimi se je potrebno posvetovati in upoštevati njihova mnenja. Če je primerno morajo osebe, odgovorne za blaginjo otroka, vzpodbujati redne stike med otrokom in njegovo družino.

6. Imenovanje skrbnika ali svetovalca

Takoj, ko je otrok prepoznan kot otrok brez spremljanja, je potrebno imenovati neodvisnega skrbnika ali svetovalca, ki dolgoročno svetuje in varuje otroke brez spremljanja. Posamezniki, ki prevzamejo to odgovornost, so lahko predstavniki različnih strok. Za učinkovito opravljanje te vloge morajo svetovalci ali skrbniki imeti ustrezna strokovna znanja o varstvu otrok in razumeti posebne kulturne potrebe otrok brez spremljanja. Biti morajo usposobljeni, imeti strokovno podporo, potrebno pa je preveriti tudi njihovo nekaznovanost. Slovenija delno uresničuje to načelo z določitvijo zakonitega zastopnika ter skrbnika.

7. Registracija in dokumentacija

Registracija in dokumentacija sta ključni za zaščito dolgoročnih interesov otrok brez spremljanja. Opraviti ju je potrebno z "dvostopenjskim" postopkom zaslišanja. Uradniki za priseljevanje in osebje mejne policije morajo svoja zaslišanja omejiti na zbiranje osnovnih podatkov o otrokovi identiteti. Pri zaslišanjih organov za priseljevanje mora biti vedno prisoten pravni svetovalec, skrbnik ali druga pooblaščen oseba. Pristojni organ socialnega skrbstva ali katera druga organizacija pooblaščen za varstvo otroka, mora zbrati popolne podatke o otrokovem socialnem ozadju. Vsi, ki opravljajo intervju z otrokom, morajo biti ustrezno strokovno usposobljeni za zasliševanje otrok brez spremljanja. Ob zajetju na meji se intervju opravi na policijski postaji, kjer osebe velikokrat niso usposobljene za prepoznavo nekoga kot

mladoletnika brez spremstva, niso usposobljeni za vodenje pogovorov s takimi otroki, prav tako pa niso prisotni pravni svetovalci ali druge pooblaščen osebe. Pri razgovoru se ne omejujejo na zbiranje osnovnih podatkov.

8. Ugotavljanje starosti

Pri ugotavljanju starosti je potrebno upoštevati fizične, razvojne, psihološke in kulturne dejavnike. Če je ugotavljanje starosti potrebno, ga morajo opraviti neodvisni strokovnjaki z ustreznim strokovnim znanjem in poznavanjem otrokovega etničnega/kulturnega porekla. Pregledi ne smejo biti nikoli vsiljeni ali kulturno neprimerni. Posebna skrb mora biti posvečena zagotavljanju, da so pregledi primerni otrokovemu spolu. Če obstaja dvom, naj bi bilo privzeto, da se nekdo, ki trdi, da je mlajši od 18 let, do nadaljnjega kot tak tudi obravnava. Opozoriti je treba, da ugotavljanje starosti ni eksaktna znanost in so pri tem mogoče velike napake. Pri določanju starosti je potrebno, če obstaja dvom, verjeti otrokom. V Sloveniji obstaja zakonska možnost preverjanja starosti otroka, vendar se je v praksi uporablja zelo redko.

9. Prepoved odvzema prostosti

Otrokom brez spremstva se nikdar ne sme odvzeti prostosti zaradi njihovega migrantskega statusa. To vključuje na primer pridržanje na meji, na mednarodnih območjih, v centrih za pridržanje, policijskih celicah, zaporih ali katerikoli drugih posebnih centrih za pridržanje mladih. V Sloveniji se neupoštevanje tega načela kaže z nastanitvijo otroka v center za tujce ter v azilni dom.

10. Pravica do sodelovanja

Mnenja in želje otrok brez spremstva je potrebno ugotoviti in upoštevati kadarkoli se sprejemajo odločitve, ki jih zadevajo. Na razpolago morajo biti ukrepi za njihovo lažje sodelovanje v skladu z njihovo starostjo in zrelostjo. Otroci brez spremstva imajo pravico neposredno ali prek pravnega zastopnika ali skrbnika/svetovalca sodelovati pri vseh pravnih postopkih. Otroke brez spremstva je potrebno vzpodbujati in jim dati možnost, da izrazijo svoje mnenje, skrbi in pritožbe glede nege in skrbništva, izobraževanja, zdravstvenih storitev ter pravnega zastopanja.

11. Izobraževanje, jezik in usposabljanje

Otroci brez spremstva morajo imeti možnost enakega obveznega izobraževanja kakor otroci države gostiteljice. Šole morajo imeti do otrok brez spremstva prilagodljiv in odprt pristop ter

jim zagotoviti pomoč pri učenju drugega jezika. Da bi ohranili svojo kulturno identiteto, morajo imeti otroci brez spremstva možnost učenja maternega jezika. V slovenskem prostoru je poudarek na učenju slovenskega jezika in izogibanje uporabi maternega jezika. To je precej očitno v azilnem domu in v sistemu izobraževanja. Starejšim otrokom brez spremstva mora biti na razpolago poklicno in strokovno usposabljanje. S tem se bodo verjetno izboljšale njihove možnosti po vrnitvi v domovino.

12. Azilni postopek in status begunca

Otrokom brez spremstva, ne glede na starost, ne sme biti nikoli zavrnjen dostop do azilnega postopka. Po sprejemu morajo biti obravnavani v rednih postopkih in biti izvzeti iz alternativnih postopkov kot so postopki, ki se nanašajo na "varno tretjo državo" (predhodni postopek), "očitno neutemeljenost" (pospešeni postopek) in "varno izvorno državo". Prav tako se ne sme odložiti obravnave njihove prošnje za azil, ker prihajajo iz države, kjer vladajo krizne razmere. Otroci brez spremstva morajo imeti v vseh fazah azilnega postopka, vključno z morebitnimi pritožbami ali revizijami, pravnega zastopnika, ki jim pomaga zaprositi za azil. Pravni zastopniki morajo biti otroku na razpolago brezplačno, poleg tega, da imajo strokovno znanje o azilnem postopku, morajo biti tudi usposobljeni za zastopanje otrok in poznati oblike preganjanja, ki se posebej nanašajo na otroke. Glede na to, da pravni svetovalci v okviru svetovalca za begunce ne prejmejo bajnega plačila je vprašanje, koliko so resnično angažirani za najboljšo korist otroka v azilnem postopku.

12.1 Minimalne garancije v postopkih

Prošnje otrok je treba identificirati in jih prednostno obravnavati, da otrokom ni potrebno čakati dalj časa. Priporočljivo je, da zlasti pri mlajših otrocih, otrocih s posebnimi potrebami ali otrocih, ki trpijo zaradi psihične travme, neodvisni izvedenec oceni otrokovo zmožnost izraziti utemeljen strah pred preganjanjem in ugotovi kakršnekoli težave, ki jih ima lahko otrok pri pripovedovanju o mučnih dogodkih ali pri razkrivanju občutljivih podatkov. Otroci brez spremstva morajo imeti možnost pričati na več različnih načinov. Ti vključujejo ustno pričanje, risbe in pisno obliko, videoposnetke razgovorov z neodvisnimi izvedenci in pričanja prek video povezave. V slovenskem azilnem postopku je poudarek na ustnem pričanju.

1.2.5 Postopek pridobivanja mednarodne zaščite

Ravi Kohli (2014) je postavil tezo, da se otroci, ki iščejo mednarodno zaščito, gibljejo v treh dimenzijah, in sicer: najprej potujejo po geografskih prostorih, ko zapustijo svojo rodno državo

in se preselijo v državo gostiteljico, drugač se gibljejo v času, ko potujejo in ko čakajo na odločitev o statusu mednarodne zaščite in v tem obdobju postanejo starejši in na koncu, se gibljejo še psihološko v različnih poteh, ko prilagajajo svoje izkušnje »urejanju njihovih zgodb o sebi, kaj se jim je zgodilo in kako so prišli do te situacije, da prosijo za azil« (Kohli, 2014: 84). Avtorja Sedmak in Medarić (2016: 62) dodajata še četrto dimenzijo, in sicer institucionalni status s katerim imata v mislih tranzicijo skozi azilni postopek in statute s katerimi se mladoletniki brez spremstva tekom tega postopka srečujejo.

V geografski tranziciji se otroci gibljejo preko različnih držav – preko matične države do različnih tranzitnih držav proti državi, ki bo postala njihova država gostiteljica (Kohli, 2014). Potovanje skozi geografska mesta pomeni tudi spreminjanje kulture, jezika, navad, celotni naravni in socialni kontekst. Eden od prvih problemov s katerimi se mladoletniki brez spremstva srečajo so jezikovne ovire.

Tranzicija skozi mednarodno zaščito se vrti okoli časa, ki ga mladoletniki brez spremstva preživijo v sistemu. Vključuje vse procese na meji (in možne procese povezane z vrnitvijo) ter proces oddaje prošnje za mednarodno zaščito (vključujoč porabljen čas, ki se ga porabi za čakanje na odobritev ali pa zavrnitev prošnje). Predstavlja tudi tranzicijo skozi različne statute – od tega, da so dejansko brez statusa in brez zakonskih pravic, do prejema nekega začasnega statusa, ki vključuje nekatere pravice, do idealne dolgoročne rešitve s trajnim statusom in vsemi pripadajočimi pravicami.

Tranzicija skozi proceduro mednarodne zaščite se prične, ko mladoletnik brez spremstva zaprosi za mednarodno zaščito (na meji, preko mejne policije, socialne delavke ali pa centra za tujce). Prošnja za mednarodno zaščito mora biti podana v zelo kratkem času po namestitvi v azilni dom; postopek oddaje prošnje se zgodi v prisotnosti štirih ljudi, ki jih mladoletnik brez spremstva ne pozna (zakoniti zastopnik, pravni svetovalec, tolmač in inšpektor).

Tranzicija preko institucionalnega procesa je očitno končan samo s sprejemom končne odločitve – največkrat je to status subsidiarne zaščite vseh pravic, ki so povezane s tem statusom. Kakorkoli že, status je velikokrat omejen na zelo kratko obdobje (običajno par let, dokler mladoletnik brez spremstva ni polnoleten). To pomeni, da se z dodelitvijo statusa mladoletniku pravzaprav ne zaključi tranzicija skozi sistem, ampak mu je podana začasna rešitev in ko dopolni 18 let se njegova negotovost in bitka za status nadaljuje. Ko izgubi svoj

status se običajno pritoži in v tem času dobi dovoljenje za začasno prebivanje, ki mu dopušča da živi v Sloveniji, ampak praktično brez pravic.

Mladolletniki brez spremstva prav tako doživijo izkušnjo tranzicije preko časa. Te tranzicije se zgodijo tekom njihovega potovanja proti Evropi, medtem ko čakajo o odločitvi prošnje za mednarodno zaščito in upanjem za dolgoročno rešitvijo, ki bi jim omogočila, da imajo preprosto in vsakdanje življenje. Tekom tega obdobja postanejo starejši in se spremenijo iz otroka v mlado odraslo osebo. Njihova kronološka starost je odločilna za njihove pravice in definira pot po kateri so obravnavani kot migranti. Je faktor, ki odloča na izid njihove prošnje za azil in s tem tudi njihove pravice. V njihovi tranziciji skozi čas je polnoletnost pomemben mejnik za mladolletnike brez spremstva, saj so po navadi njihovi dostopi do pravic zmanjšani, ker jim je bil podan status subsidiarne zaščite na podlagi mladolletnosti. Izgubijo določene bonuse kot je na primer dostop do skrbnika ali pa njihov dostop do zdravstvenih storitev, ki je omejen le na nujne primere. Prav tako izgubijo pravico do združevanja z družino.

Po Zakonu o mednarodni zaščiti (2. člen) spada mladolletnik brez spremstva v kategorijo ranljivih oseb, kar pomeni da potrebuje posebna jamstva, da bi lahko uveljavljala pravice in izpolnjevala obveznosti glede sprejema.

Ko se na meji ali na ozemlju Slovenije identificira mladolletnika brez spremstva brez veljavnih dokumentov, se obvesti pristojni center za socialno delo, ta pa mora otroku nemudoma določiti skrbnika za posebni primer, ki bi moral biti navzoč pri vseh policijskih postopkih (vendar v praksi ni tako). Skrbeti bi moral, da bi vsi postopki potekali v skladu z otrokovo največjo koristjo ter da bi bile take tudi vse sprejete odločitve. V določenih primerih so otroci vrnjeni v državo, iz katere so prišli, vendar je to lahko v nasprotju z njihovo koristjo. Če se otrok odloči zaprositi za mednarodno zaščito, kar mu mora biti omogočeno, je odpeljan v azilni dom, v nasprotnem primeru pa v center za tujce, policijsko ustanovo zaprtega tipa, kjer je gibanje omejeno. Po pogovoru s skrbnikom za posebni primer, ki se ga opravi s pomočjo tolmača, mora ta ugotoviti kaj je v otrokovo največjo korist in ga seznaniti z vsemi možnostmi, ki jih ima v Sloveniji, nato se otrok lahko odloči zaprositi za mednarodno zaščito in je v tem primeru premeščen v azilni dom ali za vrnitev v izvirno državo. V času, ko otrok nima urejenega statusa ali ima dovoljenje za začasno zadrževanje, je upravičen le do nujne zdravstvene pomoči, kar je v nasprotju s Konvencijo o otrokovih pravicah.

Če zaprosijo za status, so možni trije izidi: 1) Dobijo status subsidiarne zaščite, ki je običajno začasen; 2) Pridobijo trajnejši status begunca; 3) Prošnjo jim zavrnejo, kar pomeni, da morajo zapustiti državo. Tisti, ki ne zaprosijo za mednarodno zaščito, ko prispejo v Slovenijo, so običajno nameščeni v centru za tujce.

Po oddaji prošnje za mednarodno zaščito so nastanjeni v azilnem domu, kjer so kmalu po prihodu zaslišani: zasliši jih uradna oseba. To takojšnje zaslišanje pa kaže na problematičnost sistema, saj otrokom brez spremstva ne da časa, da bi se odpočili in se pripravili na podajo prošnje za mednarodno zaščito. V večini primerov morajo podati prošnjo že takoj naslednji dan po prihodu v azilni dom. Otroci so večinoma utrujeni od poti, izčrpani, travmatizirani in ne razumejo niti tega kje so. Otroci so prisiljeni svojo zasebnost, izkušnje, zgodbo razgaliti pred popolnimi neznanci, ki trdijo, da mu želijo le najboljše. Če pri oddaji prošnje niso temeljiti, je to lahko uporabljeno kot razlog zavrnitve prošnje.

Po oddaji prošnje za mednarodno zaščito in med čakanjem na odločitev, imajo mladoletniki brez spremstva pravice kot jih imajo prosilci za azil (ZMZ-1: 78. in 79. člen). Te pravice vključujejo prebivališče v Sloveniji, oskrba z materialnimi zadevami v primeru nastanitve v azilnem domu ali pa izpostavi azilnega doma (nastanitev, hrana, oblačila in toaletne potrebščine), finančna pomoč v primeru zasebne nastanitve, izobraževanje, dostop do trga dela in žepnina.

Postopki za pridobitev mednarodne zaščite so do otrok pogosto neprijazni in neprilagojeni njihovim potrebam. Obravnavani bi morali biti prednostno, vendar se velikokrat zgodi, da so postopki dolgotrajni, saj je potrebno na odločitev čakati več mesecev, včasih tudi do enega leta. Pri tem se je treba zavedati, da čas čakanja in negotovost zelo negativno vpliva na psihično stanje otrok in tudi na njihovo motiviranost za integracijo v novo družbo.

Uradna oseba lahko otroka, če dvomi o njegovi mladoletnosti, napoti na ocenjevanje starosti, pri čemer se je potrebno zavedati, da zakon dopušča možnosti ocenjevanja starosti tudi z metodami, ki so etično sporne in zdravju škodljive, povrh vsega pa netočne (z možnostjo odstopanja tudi do nekaj let).

Postopki se naprej ne diferencirajo glede na starost mladoletnika, zakon pa določa, da mladoletnik v postopku sodeluje na način, ki je primeren in prilagojen njegovi starosti in stopnji duševnega razvoja. Postopki obsegajo naslednje specifičnosti:

- v postopkih je potrebno upoštevati načelo največje otrokove koristi,
- čimprej je potrebno ugotoviti otrokovo identiteto in začeti s postopkom iskanja staršev ali drugih sorodnikov,
- prošnjo je potrebno obravnavati prednostno,
- pred pričetkom postopka je potrebno mladoletniku postaviti zakonitega zastopnika,
- pred sprejemom prošnje je potrebno mladoletniku tudi ustno pojasniti vsebino brošure o pravicah in dolžnostih, če to želi.

Načelo otrokove največje koristi mora biti primarna skrb pri obravnavi mladoletnika, k čemur nas zavezujejo tako mednarodne konvencije (Konvencija o otrokovih pravicah: 3. člen) kot nacionalna zakonodaja (Zakon o mednarodni zaščiti: 15. člen). Mladoletnikom je potrebno zagotoviti življenjski standard, ki je primeren njihovemu psihičnemu, duševnemu, duhovnemu, moralnemu in družbenemu razvoju.

Pri ocenjevanju največje otrokove koristi se ustrezno upoštevajo zlasti naslednji dejavniki, in sicer možnost ponovne združitve z družino, dobro počutje in družbeni razvoj mladoletnika, zlasti ob upoštevanju okolja iz katerega mladoletnik izhaja, vprašanja glede varnosti in zaščite, še posebej kadar obstaja tveganje, da je mladoletnik žrtev trgovine z ljudmi, mnenje mladoletnika v skladu z njegovo starostjo in zrelostjo (Zakon o mednarodni zaščiti: 15. člen).

Po veljavni slovenski zakonodaji je mladoletnik brez spremstva obravnavan glede na njegov status (prosilec za azil, pridobitev mednarodne zaščite, tujec) in šele na drugem mestu je viden kot otrok, kar pa vpliva na obseg njegovih pravic.

1.2.6 Vračanje v izvorno državo

Pravni okvir za vračanje je opredeljen v ZTuj-1, VI. poglavje predpisuje postopek prisilne odstranitve tujca. Za odstranitev tujca je pristojna policija. Na splošno je odstranitev lahko prostovoljna ali prisilna, zakon pa loči med dvema postopkoma, pri čemer nobeden od teh postopkov ne predvideva še dodatnih ukrepov za primere odstranitve mladoletnikov brez spremstva, to pa se vsekakor kaže kot pomanjkljivost. 1) Tujca, ki se ga mora v skladu z zakonom prisilno odstraniti iz države, policija privede do državne meje in ga napoti čez mejo

ali izroči organu te države. 2) Policija privede do državne meje in napoti čez mejo in izroči organom te države tudi tujca, ki se ga vrača na podlagi mednarodnega sporazuma.

Otroke brez spremstva se vrne v izvirno državo le, če je vrnitev v največjo otrokovo korist. Vsi drugi razlogi, kakor tudi boj proti nezakonitemu priseljevanju, morajo biti drugotnega pomena. Najboljši način združitve družine in vrnitve je, da se zgodi prostovoljno. V vseh fazah postopka je potrebno otroke celovito obveščati, se z njimi posvetovati in upoštevati njihova mnenja. Pomembna dejavnika, ki ju je potrebno v tem procesu upoštevati sta čas odsotnosti otroka iz izvirne države in njegova starost (Lenarčič in Žakelj, 2016).

Preden se lahko otrok brez spremstva vrne v izvirno državo je potrebno opraviti naslednje: skrbno se oceni ali je varno vrniti otroka v njegovo domovino, pri čemer se upošteva tveganje, da bo otrok preganjan, vključen v oborožene spopade, da mu grozijo nasilje, zloraba in izkoriščanje; oseba, ki skrbi za otroka in skrbnik/svetovalac v državi gostiteljici soglašata, da je vrnitev v največjo otrokovo korist; skrbno se oceni položaj družine v domovini. Potrebno je preučiti sposobnost otrokove družine (staršev ali drugih družinskih članov), zagotoviti ustrezno varstvo, skrbno se oceni dostop do hrane, nastanitve, zdravstvenega varstva, izobraževanja, poklicnega usposabljanja in možnosti zaposlitve v domovini. Te ocene morata opraviti strokovnjak in neodvisna organizacija (ne isti organ ali oseba, ki je na začetku odločala o otrokovi prošnji za status begunca ali drug status), ki morata biti objektivna, nepolitična in vsekakor upoštevati otrokovo najboljšo korist. Otrokovi starši, sorodniki ali drugi odrasli skrbniki soglašajo, da bodo otroku po njegovem prihodu v izvirno državo omogočili dolgoročno varstvo. Preučiti in upoštevati je potrebno mnenje družine o otrokovi vrnitvi. Otrok je v vseh fazah procesa celovito obveščen, vprašan za mnenje in dobi ustrezne nasvete in pomoč, v skladu z otrokovo starostjo in zrelostjo je treba tudi upoštevati njegovo mnenje o vrnitvi. Pred vrnitvijo se okrepi stike med otrokom in njegovo družino, otroka med vračanjem spremlja ustrezna oseba, ustrezni organi ali pa agencije učinkovito nadzorujejo situacijo otroka po njegovi vrnitvi (prav tam).

Otroci brez spremstva, ki so prišli kot mladoletniki, vendar so dosegli starost 18 let in jim ni bilo odobreno ostati v državi gostiteljici, morajo biti obravnavani kot ranljivi in se je treba z njimi posvetovati o pogojih, ki so potrebni za njihovo uspešno integracijo v izvirni državi (prav tam).

1.2.7 Socialno delo z mladoletniki brez spremstva

K učinkovitemu sistemu zaščite mladoletnikov brez spremstva pripomore tudi usposobljen strokovni kader, ki dela z njimi. Zaradi svoje bodoče profesije se bom na tem mestu osredotočila na stroko socialnega dela, čeprav lahko to impliciramo na vse strokovne delavce, ki opravljajo svoje delo z mladoletniki brez spremstva.

Pri delu z mladoletniki brez spremstva moramo biti kulturno občutljivi, ki po Humljan Urh (2013: 41) obsega naslednje dejavnike:

- poznavanje različnih kulturnih praks in navad,
- poznavanje različnih kulturnih norm, kategorij,
- spoštovanje in upoštevanje kulturnih potreb in vrednot,
- poznavanje in upoštevanje načina družinske strukture,
- poznavanje razmerij med spoloma,
- poznavanje medgeneracijskih vlog,
- poznavanje skrbstvenih dolžnosti znotraj skupnosti,
- poznavanje zdravstvenih prepričanj,
- poznavanje odnosa do hendikepa in bolezni,
- poznavanje načina prehranjevanja,
- poznavanje rabe maternega jezika,
- poznavanje in spoštovanje verskega prepričanja,
- poznavanje razmerij med posameznikom, družino in skupnostjo,
- poznavanje etične in kulturne identifikacije.

Milošević Arnold (1998) kot najpomembnejše profesionalne vloge socialnih delavcev našteje te:

a) Socialni delavec kot zagovornik (advocate)

Je aktivno usmerjevalna vloga, v kateri socialni delavec zagovarja koristi uporabnika ali skupine uporabnikov. Ta vloga je nujno potrebna in je lahko tudi dokaj učinkovita v primerih, kadar obstoječe institucije niso zainteresirane za zagotavljanje storitev uporabnikom ali pa so neprijazne ali celo odkrito negativno naravnane do uporabnikov. V Sloveniji to vlogo opravljajo predvsem nevladne organizacije. Glede na negativno javno mnenje do beguncev, ki ga lahko razberemo iz medijev in socialnih omrežij, je potreba po zagovorništvu še večja.

b) Socialni delavec v vlogi usposabljanja (enabler)

Vloga je primerna takrat, ko so dejavnosti usmerjene v pomoč uporabnikom pri razvijanju lastnih sposobnosti in moči za premagovanje težav. Pri delu z begunci lahko socialni delavec v tej vlogi pomaga ljudem in jih usposablja za artikulacijo njihovih potreb, za prepoznavanje in pojasnitev njihovih problemov, za raziskovanje strategij za njihovo razreševanje, pomaga jim izbrati in uporabiti ustrezno strategijo in razviti sposobnosti za učinkovitejše reševanje lastnih problemov.

c) Socialni delavec kot aktivist (activist)

Socialni delavec poskuša doseči institucionalne spremembe. Ta cilj pogosto vključuje tudi prenos moči in virov na neprivilegirane skupine. Aktivist se ukvarja z vprašanjem socialne pravičnosti, neenakosti in deprivacije (Zastrow, 1992: 14, v Milošević Arnold, 1998). Usmerja pozornost različnih institucij na različne socialne probleme beguncev, sodeluje pri njihovem odpravljanju in si prizadeva za integracijo beguncev v družbo.

d) Socialni delavec kot povezovalc (broker)

Njegova vloga je, da posreduje stike med posamezniki ali skupinami posameznikov, ki potrebujejo pomoč (in ne vedo, kje bi jo lahko našli) in ustreznimi službami (Zastrow, ibidem, v Milošević Arnold, 1998). Dejavnost socialnega delavca je usmerjena v vzpostavljanje učinkovitih povezav med uporabniki in skupnostjo, da bi lahko koristili razpoložljive vire in storitve. Socialni delavec v vlogi povezovalca ali socialnega brokerja, mora dobro poznati veljavni sistem in njegovo delovanje, da lahko poišče vse razpoložljive možnosti v skupnosti.

e) Socialni delavec kot učitelj (teacher)

V tej vlogi uporabnikom posreduje vse tiste informacije, ki so potrebne za razrešitev problemske situacije in za prepoznavanje socialne realnosti. Beguncem pomaga razviti nove vedenjske vzorce in nove socialne spretnosti, ki ustrezajo okolju, v katerem so se znašli proti svoji volji.

f) Socialni delavec kot posrednik (mediator)

Mediacija pomeni aktivnost, ki je usmerjena v razreševanje konfliktov med uporabnikovim sistemom in drugimi osebami ali organizacijami. V takšnih situacijah se pričakuje, da bodo socialni delavci pomagali obema, tako uporabniku kakor tudi drugi strani, in bodo poskušali najti skupno izhodišče za rešitev konflikta. V vlogi mediatorja uporablja socialni delavec posebne tehnike za konstruktivno reševanje konfliktov (Campton in Galaway, 1984: 432, v Milošević Arnold, 1998).

Metode socialnega dela z begunci so predvsem:

- Individualno svetovanje: pomembno je zagotoviti transparentnost postopkov in pravic (denimo azilnega postopka) in občutek osebne varnosti (podpora, sočustvovanje v zvezi s preživetimi izkušnjami in izgubami).
- Zagovorništvo v individualnih primerih in skupinsko zagovorništvo.
- Načrtovanje novih služb in projektov, ki bodo prispevali k ustvarjanju novih socialnih mrež (denimo organiziranje skupine za medsebojno podporo beguncev, organiziranje družabnih večerov za begunce in lokalno prebivalstvo) in novih zaposlitvenih možnosti (kooperative ipd.). To večinoma počnejo prostovoljci in nevladne službe v avtonomnih prostorih (npr. v Tovarni Rog).
- Izdelava in implementacija individualnih načrtov za življenje v novi državi za vsakega begunca in begunko posebej. Metoda individualnega načrtovanja naj bi beguncem zagotovila podporo pri načrtovanju njihove prihodnosti in s tem tudi nadzor nad lastnim življenjem ter na splošno prispevala k povečanju raznovrstnosti socialnih storitev. Glede na preobremenjenost strokovnega kadra je ta korak velikokrat narejen površno in hitro.
- Z neposrednim financiranjem na primer omogočimo, da begunci dobijo denar za nakup hrane neposredno v svoje roke in tako pripravljajo obroke po lastnem izboru, potrebah ipd. (Zorn, 2003: 308). Begunci se soočajo s finančno stisko (kot prosilci so upravičeni do 18 evrov žepnine, ki ne omogoča izbire pri porabi sredstev, kot begunci pa so velikokrat prejemniki socialne pomoči).

1.3 Azilni dom in Center za tujce kot totalni ustanovi

Otroci brez spremstva so kot prosilci za mednarodno zaščito nastanjeni v Azilnem domu na Viču, kot tujci, ki čakajo na izgon iz države, pa v centru za tujce. Obe ustanovi sta popolnoma neprimerni in neprilagojeni za življenje otroka, še posebej za otroke brez spremstva. Neustrezna nastanitev otrok brez spremstva je ena od težav na katero strokovnjaki že dalj časa opozarjajo in jo je potrebno rešiti.

Marshall (Kymlick in Norman, 1994: 354, v Sardoč, 2011) opredeli državljanstvo kot mehanizem za zagotavljanje polnega in enakega članstva. Opiše tri pravice:

- a) Civilne pravice, ki jih razume kot zagotavljanje individualne svobode.
- b) Politične pravice, kar objasni kot pravico do participacije v organih politične oblasti in njenega izvajanja.

c) Socialne pravice, pri čemer daje poudarek pri povezavi izobraževalnega sistema in socialne službe.

Na podlagi teh kriterijev in na podlagi kriterija pripadnosti neki nacionalni skupnosti kot pogoj za članstvo, se begunci ne uvrščajo med polnopravne in enakovredne člane družbe. Ves azilni postopek jih obravnava po sistemu »vsi enaki« in jih ne vidi kot individualne ljudi z možnostjo svobodne volje. Nimajo proste izbire že pri osnovnih potrebščinah, na primer, da bi se odločali kaj in koliko bodo jedli. Begunec nima nobenega vpliva na politično oblast, kvečjemu ga le ta izkorišča za nabiranje političnih točk, ko ga prikazuje kot nevarnost našemu življenjskemu slogu. Imajo omejen obseg do socialnih pravic, čeprav se jih pa rado prikazuje kot izkoriščevalce socialnih transferjev v Sloveniji. Ravno socialne pravice (Pajnik, 2011) so tesno povezane s strategijo izključevanja, konstrukcijo drugega kot outsiderja, s čimer se ohranja moralna superiornost.

Če so torej »politično-kulturo nevarnost« (Foucault, 2015/2004: 67) v 19. stoletju tvorili norci in »moralno izrojeni«, ki lahko okužijo posameznike, družine in celotni narod, je današnja »politično-kultura nevarnost« osredotočena na begunce, ki ogrožajo »naše družine«, skupnosti in ves zahodni svet. Za ljudi, prestrašene zaradi nepredvidljive »animalne« narave norcev, so postali ti pregovorna in mitologizirana grožnja tedaj, ko so jih zaprli, institucije pa dobrodošel ukrep, ki bo varoval večinsko populacijo pred nasiljem in kriminalom. To se danes dogaja beguncem, ki so postali simbol zunanje grožnje, to je terorizma in tihotapljenja, torej kriminala. Tudi institucije za migrante in begunce, kot je bilo nekoč značilno za norce, so urejene zunaj urbanih centrov, na obrobjih mest in manjših krajev, kar poceni njihov nadzor, ga naredi skritega in minimalizira stik migrantov z zunanjim svetom. Nekatere institucije za migrante in begunce so enoznačno represivne ustanove, kot na primer centri za tujce, ki jih je Slovenija ustanovila leta 2001 in jih poimenovala kar »centri za odstranjevanje tujcev«.

Goffman (1961, v Flaker, 1998) kot totalne ustanove poimenuje tiste, ki zavzamejo vse vidike posameznikovega življenja (celo izpolnjevanje osnovnih bioloških potreb). Institucija poskrbi, da vloge, ki jih je imel človek pred prihodom, zamenja druga vloga. Človek se mora naučiti novih pravil igre. Jesti mora takrat, ko je hrana na mizi in ne takrat, ko je lačen. Urniki, pravila in omejitve niso namenjene boljšemu življenju stanovalcev, ampak služijo predvsem nadzoru in večji vodljivosti uporabnikov. Uporabniki postanejo številke in kartoteke na katerih se nabira

prah v pisarnah. Nobena ustanova nima vseh značilnosti in tudi vseh teh značilnosti nimajo le totalne ustanove.

Kriteriji totalne ustanove:

- V njej se prebiva in dela; zajema tako rekoč vse vidike posameznikovega življenjskega kroga (delo, zabavo, rekreacijo itn.) (Flaker, 1998: 18). V nekaterih totalnih ustanovah stanovalci ne delajo ali pa se od njih zahteva tako malo dela, da se skrajno dolgočasijo (Goffman, 1991: 20). V azilnem domu se lahko prosilec izpostavi pri delih povezanih z vzdrževanjem in nastanitvijo, lahko pa pomaga tudi pri vsakodnevem sporazumevanju uradnih oseb z drugimi prosilci. Za ustrezno opravljeno delo prejme nagrado v skladu s sprejetim cenikom urada (ZMZ-1).
- V njej prebiva veliko število posameznic oziroma posameznikov; temeljna naloga totalne ustanove je zadrževati večje število ljudi na istem kraju (Flaker, 1998: 235). Čeprav je azilni dom prehodna ustanova lahko rečemo, da je v njem biva večje število ljudi hkrati (do decembra 2017 jih je bilo 1476, seveda pa niso bili vsi tam v istem času) (Ministrstvo za notranje zadeve – Tujci v Slovenji).
- Vsi so v podobnem položaju; prosilci čakajo na odločitev v postopku za pridobitev mednarodne zaščite, v centru za tujce čakajo na deportacijo (v izvorno državo ali katero drugo).
- Za daljše obdobje so odrezani od širše družbe. To je najbolj očitno v primeru centra za tujce.
- Skupaj preživljajo ograjeno (oz. prisilno) in formalno vodeno obdobje življenja; stanovalci in stanovalke ne morejo samostojno odločati o svojih dejavnostih (Flaker temu pravi »osebna ekonomija« dejavnosti), tudi najmanjše podrobnosti urejajo s sankcijami, urniki, pravili (Flaker, 1998: 27). Eden od pomembnih vzvodov urejanja življenja v totalni ustanovi je brez dvoma tudi urnik. Čas v ustanovi je ciklični, ponavlja se iz dneva v dan, iz tedna v teden, iz leta v leto. Ponavljajo se obedi, vedno ob isti uri, ponavljajo se vizite, ponavljajo se praznovanja, terapevtske dejavnosti, institucionalne ceremonije. Institucionalni ureditvi daje trdnost, kajti vsakdo ve, kdaj se bo kaj dogajalo (Flaker, 1998: 121).

Racionalizacija vsakdanjega življenja poleg tega, da različni vidiki življenja potekajo na enem mestu in pod eno samo avtoriteto pomeni tudi to, da so različne vsiljene dejavnosti združene v

en sam racionalen načrt, ki je smotrno oblikovan, da izpolni uradne cilje ustanove (Goffman, 1991: 17).

Flaker (1998: 237-238) poleg tega navaja še naslednje značilnosti totalne ustanove: totalnost, negospodinjskost, homogenost, artifičnost, nebesednost in kaznovalnost.

Negospodinjskost; tudi družine živijo v eni sami sobi, ki je namenjena predvsem spanju. Tako kot v totalni instituciji tudi v azilnem domu prosilci nimajo nobene zasebnosti, saj imajo skupne sobe (nihče ni sam v sobi, ampak si jo deli najmanj z eno osebo), skupne kopalnice, skupne pralnice, za celoten azilni dom je na voljo le ena jedilnica. V azilnem domu je na oddelkih tudi skupen družabni prostor, ki pa je, z izjemo prostora na oddelku za mladoletnike brez spremstva, zaklenjen.

Homogenost; prosilci za azil pripadajo različnim etničnim in jezikovnim skupinam, so različnih starosti, spolov, nekateri so v azilnem domu skupaj z družino, spet drugi povsem sami, prav tako pa se stanovalci pogosto menjajo. Dejansko gre za zelo raznoliko populacijo stanovalcev, ki pa je videna kot homogena skupina. Podobno situacijo imamo v centru za tujce.

Bivanje v zavodu je za človeka škodljivo. Institucionalni postopki pripeljejo do socialnega omrtvičenja osebne identitete in jo nadomestijo z institucionalno identiteto bolnika, varovanca, obsojenca, oskrbovanca ali gojenca. Institucionalni način obravnave zaradi velikega števila varovancev in mehaničnih, ne posamezniku prilagojenih postopkov človeka razosebi, ga spremeni v predmet obdelave. Pretrgajo se stiki z varovančevim izvirnim okoljem (z znanci, svojci, vsakdanjimi rutinami), kar še poveča izoliranost in zavrženost. Varovanci ne izgubijo samo preteklosti, temveč tudi prihodnost. V totalni ustanovi ne morejo gojiti nobenih osebnih želja, načrtov in upov (Flaker, 1998: 7).

Socialno omrtvičenje osebne identitete – mortifikacija jaza – se začne že takoj po vstopu v ustanovo. Novinke in novinci pridejo v sistem z lastnimi koncepti samih sebe, ki so jih omogočile stalne socialne ureditve v domačih okoljih. Podpora teh ureditev pa jim je takoj odvzeta. Začne se sistematičen, čeprav pogosto nenameren, niz ponižanj, degradacij, sramotitev in onečaščenj jaza (Goffman, 1991: 24). Oseba ob vstopu v azilni dom ali center za tujce pridobi identiteto prosilca za azil oziroma tujca in se ga ne prepozna kot individuuma.

Flaker (1993) opiše, da pride do izgube notranjega nadzora, ki pa ima več posledic:

- nezmožnost odločanja; prosilci za azil praktično o nobenem svojem vidiku življenja ne morejo odločati, azilni dom določa kdaj se je, kdaj se hodi spat, kdaj poteka kakšna dejavnost, za vsako stvar morajo pridobiti dovoljenje socialnega delavca;
- pomanjkanje motivacije; dlje časa, ko bivajo v azilnem domu, bolj pogosto se zadržujejo v svoji sobi, se ne udeležujejo dejavnosti in samo čakajo na odločitev o statusu mednarodne zaščite;
- izguba identitete; očitno je, da je posameznik najprej prosilec za azil, šele nato brat, oče, mati, in podobno;
- padec samospoštovanja; če pomislimo, kako bi sploh lahko človek obdržal samospoštovanje, če se zaveda, da je odločitev o njegovem nadaljnjem življenjskem poteku v rokah enega človeka, ki odloča, ali bo ostal v Sloveniji ali pa ga bo deportiral nazaj.

Goffman (1991: 36-37) navaja še vrsto različnih oblik »kontaminacije«, ki predstavljajo vdor v zasebnost in vznemirjanje jaza: vsiljene osebne preglede in preglede spalnic, prakso mešanja starostnih, etničnih in rasnih skupin v istih prostorih, naslavljanje z intimno ali skrajšano obliko imena, vsiljevanje hrane, ki je nekomu tuja ali nečista in podobno.

Zaradi osebnih izkušenj se v nadaljnjem tekstu bolj osredotočam na značilnosti totalne ustanove, ki jih ima azilni dom kot center za tujce. Azilni dom na Viču sem pričela obiskovati oktobra 2016, decembra 2016 sem imela tam tudi vsakodnevno prakso (z izjemo vikendov in praznikov). S prostovoljnim delom sem nadaljevala vse do maja leta 2017. Bila sem aktivno udeležena v delo z mladoletniki brez spremstva, delo pa mi je omogočilo uporabo metode udeležbe z opazovanjem, ki sem jo uporabila tudi pri pisanju te diplomske naloge.

Ustanove so ločene od drugega okolja z žico, gozdovi, ograjo ipd. Azilni dom se nahaja v industrijski coni na Viču, torej je kar precej oddaljen od centra mesta. Okoli Azilnega doma je postavljena visoka ograja, okna imajo rešetke. Zaradi lokacije pa begunci ne prihajajo pogosto v stik z lokalnim prebivalstvom. Begunci so nameščeni v Azilni dom zaradi varnosti in zaščite (ZMZ-1), ampak ni opredeljeno čigava varnost in zaščita je mišljena, »naša« pred »njimi« ali »njihova« pred »nami«. Z nastanitvijo pa se stigma beguncev še poveča.

Center za tujce stoji na samem, varovan je z ograjo in policisti brez vnaprejšnje najave oziroma posebnega razloga za prihod ne pustijo nikogar v objekt. To je sistem, ki strogo varuje

izključitev zajetih priseljencev iz običajnega življenja v skupnosti. Ta ustanova je izvzeta iz zakona o izvrševanju kazenskih sankcij in kazenskega zakona in je pravzaprav slabša od zapora; za zaprte pomeni velik psihološki pritisk, ki vpliva na to, da ljudje sodelujejo pri lastnih deportacijah (Zorn, 2006). Zaprti so izolirani od širše skupnosti v informacijskem, prostorskem in s pomočjo stigmatizacije tudi v simbolnem smislu. Njihova stigmatizacija izhaja zlasti iz njihove obravnave, ki je v prvi vrsti policijska (prav tam).

V centru za tujce je mladoletnikom zagotovljena:

- osnovna oskrba: fizična dodelitev prenočišča in prehrane,
- psihosocialna oskrba: zagotovi se v primerih, ko se pri zdravniškem pregledu ugotovi, da zdravstveno in/ali psihofizično stanje mladoletnika zahteva tovrstno oskrbo.

ZTuj-1 ne predpisuje obvezne psihološke oskrbe za mladoletnike brez spremstva niti za žrtve trgovine z ljudmi (ne glede na njihovo starost). Psihosocialna služba je v centru za tujce prisotna od 7.00 do 22.00 ure. V praksi je mladoletnikom, ki so bili trpinčeni ali izpostavljeni travmatizirajočim izkušnjam ali trgovini z ljudmi, zagotovljeno posebno 24-urno varstvo

- Zdravstvena oskrba: Zdravnik je v centru za tujce prisoten vsak delovni dan dve uri, dva psihiatra pa prihajata občasno glede na potrebe.

Žrtve trgovine z ljudmi imajo pravico do nujnega zdravstvenega varstva v skladu z zakonom, ki ureja zdravstveno varstvo in zdravstveno zavarovanje ter osnovne oskrbe, enako kot tujci, katerim je v Republiki Sloveniji dovoljeno začasno zadrževanje. Vsak dan je prisotna tudi medicinska sestra (Lenarčič in Žakelj, 2016: 24-26).

ZTuj-1 določa, da lahko bivanje tujca pod strožjim policijskim nadzorom v centru za tujce odredi policija, če obstaja sum, da se poskuša tujec izogniti ukrepu, in sicer za čas, ki je nujno potreben za njegovo odstranitev. Gre za preventivni policijski ukrep, kajti posameznike in posameznice je mogoče zapreti oziroma jim odvzeti svobodo gibanja neodvisno od kazenskoopravnih formulacij (kot je obsodba na prestajanje zaporne kazni), torej neodvisno od njihovega kriminalnega vedenja. Pravni temelj pridržanja ni kazenski zakon, ki bi bil aplikativen na splošno, za vse enako, temveč je Zakon o tujcih (Zorn, 2003). Gre za normalizacijo nasilja (kar odvzem osebne svobode in vračanje beguncev v njihove matične države vsekakor je) oziroma humano izvedbo nehumanih pooblastil (da bi bil čas do odstranitve porabljen bolj pestro, humano) (prav tam).

Ljudje, ki jim je uspelo podati vlogo za azil, so v času postopka do dokončne odločitve o njihovi vlogi nastanjeni v azilnem domu. Socialne delavke in delavci sodelujejo s prosilci in prosilkami za azil pri vključevanju otrok v šolo, pri uresničevanju raznih pravic, povezanih z bivanjem v azilnem domu (občasno tudi socialnih storitev izven doma), na voljo so za pogovore, uvajajo prostovoljke in prostovoljce, ki se družijo z begunci in njihovimi otroki, itn. Ne morejo pa opravljati drugih običajnih nalog socialnega dela, kot so denimo pomoč pri iskanju ustrezne zaposlitve, načrtovanju prihodnosti, vključevanje v okolje in podobno, saj nihče ne ve, kdaj jim bo vročena negativna odločba in jih bo policija odpeljala v center za tujce, kjer bodo čakali na deportacijo iz države. (Humphries, 2005: 122)

Za azilni dom je značilno, da bivanje ljudi, socialne in zdravstvene storitve in tudi administrativni del (vodenje azilnih postopkov) potekajo pod isto streho. Pisarne inšpektorjev, ki odločajo o azilnih vlogah, se nahajajo na istem naslovu kot so bivalni prostori prosilcev za azil. To pomeni, da je že tako težak položaj teh ljudi (zaznamovanih z izkušnjo preganjanja in izgub ter izredno oteženega prihoda v državo) zaostren še z razmeroma visoko stopnjo nadzora njihovega vsakdanjega življenja, pri katerem (vsaj posredno) sodelujejo tisti, ki odločajo o usodi teh ljudi. Pri tem odločanju se je uveljavila kultura nezaupanja in zavračanja, ki se odraža v azilni statistiki (Humphries, 2005).

Značilno je, da so uporabniki izločeni o odločanju o svoji usodi (Flaker, 1998: 21). Tudi v primeru prosilcev za azil je njihova usoda izključno v rokah inšpektorja. Inšpektor pa pri odločanju praktično ni vezan na nobena pravila, ampak odločitev sprejme na podlagi tega, koliko verjame človekovi zgodbi. Dokler begunec nima odločbe ne more načrtovati svoje prihodnosti, ker ne ve niti tega, ali bo ostal v Sloveniji ali ga bodo deportirali. Zaradi tega so obsojeni na »ubijanje« časa v azilnem domu in čakajo na druge ljudi, da odločijo o njihovi usodi.

Smisel prostočasnih dejavnosti, ki jih Goffman imenuje odstranitvene dejavnosti (ker pomagajo »odstraniti« in preživeti čas, ki se v ustanovi praviloma vleče), je tudi v preprečevanju potencialnega upora in protesta stanovalcev in stanovalk institucije. Odstranitvene dejavnosti so neresne prostovoljne dejavnosti, ki udeležence prevzamejo, da za trenutek pozabijo na svoj položaj, skratka, da ubijejo čas (Goffman, v Flaker, 1998).

V azilnem domu urnike prehrane in drugih dejavnosti določa osebje. Dejavnosti določa vodja azilnega doma. Vsaka aktivnost poteka po točno določenem urniku, te aktivnosti pa so nadzorovane s strani osebja. Dejavnosti beguncev v azilnem domu potekajo od 7.30 do 21.30 ure, od beguncev pa se pričakuje, da se bodo držali urnika dejavnosti. Med 22.00 in 6.00 uro je nočni mir in počitek in v tem času dejavnosti, ki motijo nočni mir in počitek, niso dovoljene. Hišni red ureja časovni okvir vstopa, izstopa, obiskov in časovni okvir dejavnosti. Teh pravil se morajo begunci držati, drugače jih doleti sankcija. Za izstop iz azilnega doma potrebujejo posebno dovolilnico, ki jim jo največkrat poda socialna delavka. Ta dovolilnica za izstop se lahko uporablja kot sredstvo nagrade ali pa kaznovanja, odvisno je od situacije. Odsotnost beguncev brez posebne dovolilnice je ob delovnikih dovoljena do 23.00 ure, čez vikende pa do 6.00 ure. Begunec ob izhodu receptorju izroči ključ svoje sobe in prevzame svojo izkaznico, ob vstopu pa izkaznico preda in ključ prevzame nazaj.

Hišni red azilnega doma določa tudi ure, ko so dopuščeni obiski, ampak tudi v primeru obiskov jim ni zagotovljena nikakršna zasebnost. Obiskom v azilnem domu ni dovoljeno prespati. Prav tako obiski niso dovoljeni izven časovnih okvirov, ki jih določa hišni red (Pravilnik o hišnem redu azilnega doma). Zasebnost jim je krčena že z jutranjim »vdiranjem« v sobe, ki ga morajo po hišnem redu azilnega doma dopustiti. Varnostniki običajno okoli 7.30 vstopijo v sobo in jo pregledajo ter pri tem preštejejo ljudi v sobi. Pravici do zasebnosti se begunci praktično odpovejo že ob prvem intervjuju, ko morajo razgaliti svoje življenje popolnemu neznancu, povedati vse intimne zadeve iz svojega življenja, v zameno za to, da mu mogoče odobrijo mednarodno zaščito. Begunci imajo omejitve gibanja znotraj azilnega doma. Prehodi med drugimi oddelki niso dovoljeni, strogo prepovedano pa je vstopiti v prostore uprave in še nekatere prostore, ki imajo oznako prepoved prestopa.

1.4 Psihosocialna pomoč

V procesu pomoči je prevladujoč model razumevanja preteklih izkušenj otrok in mladih ljudi travma. Čeprav je ta način razumevanja mladih koristen, je omejen, ker ostaja edini poudarek pomoči ta, ki je specifičen za ublažitev čustvenih in vedenjskih simptomov povezanih s travmo. Negiranje socialnopolitičnega in kulturnega konteksta v katerem se je pojavila travma in ne najti rešitve za mladoletnika, ki se spopada s svojimi širšimi potrebami, postavi omejitve na učinkovitost strokovnega delavca, da mu pomaga (Raval, 2007: 64).

Psihosocialne težave beguncev – izvirajo iz preteklih doživetij, izgub, brezizhodnosti sedanje situacije in odvisnosti od institucij države gostiteljice. Možno jih je zmanjševati s sistemsko urejenimi postopki, ki vsaj delno normalizirajo življenje, npr. šolanje, vrtec (Mikuš Kos, 1998: 66-67). Prav šola lahko mladoletnikom brez spremstva predstavlja vsakodnevno rutino. Tudi nastanitev v dijaški dom predstavlja predvidljivo strukturiran čas in pravila vedenja.

Žalovanje, ki je lahko reakcija na izgubo bližnjega ali pa izgubo države in kulture, lahko vpliva na telesno in psihično zdravje. V primeru beguncev se problem poveča še z dvema dejavnikoma. Prvi je ta, da strokovno osebje ne opazi žalovanja pri posamezniku in zaradi tega ne prejmejo ustrezne obravnave. Drugi pa je ta, da kulturno primerna čustvena in socialna podpora skupina (velik zaščitni dejavnik za žalost/žalovanje) pogosto preprosto ni na voljo (Horvath – Lindberg in Miseres, 1991).

Stalne izkušnje kulturnega stresa ter rasizma in diskriminacije s strani »domače populacije« so močno povezane s psihološkimi težavami (Casey in O'Connel, 2000, v Torode, Walsh in Woods, 2007). Težave z duševnim zdravjem pri odraslih in otrocih tako ne izhajajo samo iz preteklih težav ali iz vsakodnevnih težav v novi državi, temveč tudi iz trenutne, stalne izpostavljenosti rasističnim žalitvam in napadom, raznim ponižujočim načinom obravnave (prav tam). Čeprav so take izjave podane v jeziku, ki ga begunec ne razume, ga vseeno občuti, a se pogosto nanj ne more odzvati.

Ker je sam azilni postopek stresna izkušnja, ki vključuje negotovost, izgubo in socialno izolacijo, so simptomi psihološke stiske pogosti, vendar ne pomenijo nujno duševne bolezni. Pozitivni dogodki kot so npr. odobritev statusa (begunec ali subsidiarna zaščita), združevanja z družino, izboljšanje bivalnih razmer ali večja družbena vključenost, lahko ogromno naredi za vzpostavitev ravnovesja in lahko preoblikuje psihološki in zdravstveni profil osebe (Burnett in Peel, 2001, v Torode, Walsh in Woods, 2007: 85).

Ko se pristojni odločijo: če je osebi zavrnjena prošnja za azil in mora zapustiti državo, bo ta oseba najverjetneje občutila paniko in anksioznost, razen, če so ji že pred izdajo odločitve objasnili tudi morebitne alternative, npr. kako se pritožiti na »negativ«, kako poiskati drugo državo ali pa kako se vrniti domov (prav tam).

Njihove strategije spopadanja bodo delno temeljile na:

- vrsto sprejema, ki ga dobijo,
- glede na to ali imajo travmo (kar lahko ali pa tudi ne prepoznajo),
- če pripadajo manjšini, ki je v matični državi preganjana,
- ali imajo jasno opredeljene cilje, npr. da se integrirajo, ali pa poskušajo čim prej vrniti nazaj (prav tam).

Ponudbo podpore ali zdravljenja je potrebno podati na kulturno sprejemljiv način (Richman, 1998, v Torode, Walsh in Woods, 2007: 85). Svetovalec mora pri svojem delu upoštevati etnične, socialne, verske in druge značilnosti beguncev. Za dober stik z njimi mora razumeti njihov jezik. Pri tem ne gre le za besednjak, temveč za kulturno in socialno pogojenost pomenov posameznih besed, stavkov, rekov in vedenja, s katerim izražajo svoja notranja stanja (prav tam: 91). Spoznati mora etnično, versko ali socialno pogojene vzorce vedenja v stiski ter načine vzajemne pomoči in samopomoči v skupnosti beguncev (prav tam). Nekaterim prosilcem za azil ali beguncem, ki imajo drugačen tradicionalen način soočanja s stresom, se lahko zdijo psihološke storitve nesprejemljive in stigmatizirane.

Ko delamo z begunci, je pomembno, da ne spregledamo vprašanje identitete. Na to vplivajo dejstva, da se je begunec preselil iz svoje države v drugo, ki je morda povsem drugačna, kjer so ljudje drugačni in kjer je njegova vloga v družbi ali pa celo v družini drugačna. Begunec je izgubil svojo prejšnjo identiteto in mu je bila podana nova ali pa delna identiteta.

Stopnja do katere so mladoletniki pripravljeni raziskovati svoj psihološki stres in kulturna sprejemljivost do katere lahko to počnemo, so pomembni dejavniki pri načrtovanju pomoči mladoletnikom (Davies in Webb, 2000, v prav tam: 64). Strokovni delavec mora raziskati kakšno vrsto psihološke pomoči si mladoletnik želi.

Strokovni delavec mora vzeti v obzir zunanje (npr. nastanitev) in notranje (npr. tesnoba) okoliščine, ki vplivajo na mladoletnikova čustva. Lahko so to dodatne komplikacije, ki so povezane s samim azilnim postopkom, kar še dodatno vpliva na duševno zdravje mladoletnika (Tufnell, 2003, v prav tam).

Aktiviranje beguncev za različne oblike samopomoči in vzajemne pomoči ni le najbolj naravna in v vseh smislih ekonomična, zdravilna in preventivna dejavnost. Ima še nadvse pomembno funkcijo, da zmanjšuje občutek nemoči in popolne odvisnosti beguncev od svojega okolja. Prav

ti občutki so namreč glavne korenine depresivnih stanj, apatije in pasivnosti beguncev (Mikuš Kos, 1998).

Najpogostejše psihosocialne težave ali motnje otrok beguncev (Mikuš Kos, 2017: 27-28):

- Prilagoditvene motnje; normalen in pričakovan pojav ob prihodu v novo okolje, še posebej ob velikih kulturnih razlikah, novem jezikovnem okolju in precej drugačnih življenjskih okoliščinah.
- Čustvena prizadetost zaradi izgub; doživljanje mnogih otrok beguncev zaznamuje žalovanje za bližnjimi, ki so kot umrli ostali v domovini. Pri vseh pa je prisotna žalost zaradi izgube vsega, kar je tvorilo življenje v domačem kraju, kar predstavlja domačnost, toplino, varnost in drobne življenjske radosti.
- Depresivnost in anksioznost; povezani sta predvsem s težavami v državi azila in s postmigracijskimi stresi.
- Psihična travma; največkrat je pri otroku prisotnih več oblik prizadetosti. Intenzivnost in trajanje motenj sta različna.

Zlasti otroci brez spremstva lahko postanejo pasivni ali agresivni in nasilni. Lahko pride do vandalizma, uživanja drog, nasilja in ropov. Žal osebje velikokrat navedenih okoliščin ne prepozna kot potrebo po pomoči. Dolžnost lokalnih oblasti in mednarodnih forumov je, da bivanje otrok v taboriščih ali zbirnih centrih skrajšajo na najmanjši možni čas. Kadar pa le to ni možno, je izredno pomembno zagotoviti otrokom kar se da normalne ekonomske, socialne in kulturne pogoje življenja. Organizacija šolanja za otroke znatno prispeva k normalizaciji življenja. Prav tako je pomembno omogočiti beguncem dostop v zunanji svet (Mikuš Kos, 1998: 93).

Običajne značilnosti mladostniškega obdobja, kot so potreba po samostojnosti, po odkrivanju svoje identitete, čustvena labilnost, odklanjanje avtoritete odraslih, nagnjenost k tveganju, se pri mladih beguncih prepletajo in oblikujejo z izkušnjami nasilja, krivičnosti, z doživetjem žalosti, razočaranja, jeze, včasih se izražajo tudi z uporom in maščevalnostjo (Mikuš Kos, 2017).

Duševne rane, travmatske izkušnje in izgube se odražajo pri mladostnikih drugače kot pri mlajših otrocih. Pri njih je več upornosti, tveganega vedenja, tudi maščevalnosti, ki usmerja življenjske načrte, večja je nevarnost pretiranega uživanja drog, njihova življenjska filozofija

se gradi na težkih izkušnjah. Pri mladih brez spremstva sta prisotni skrb za svojce, ki so ostali v domovini in občutja krivde do tistih, ki jim ni uspelo ulti. Mnoge obremenjuje občutek obveznosti do družine, ki je ostala v domovini, zato poskušajo čim prej zaslužiti in pomagati družini, ki živi v hudi revščini. Vse to je pri delu z mladostniki treba upoštevati. Vendar je to opozorilo splošnega značaja, saj so tudi med mladostniki velike razlike v odzivanju na pretekla doživetja in okoliščine v državi azila (prav tam: 43).

Za mladostnike je še posebej pomembno, da upoštevamo in spoštujemo njihovo željo po samostojnosti, da jim ponudimo možnost izbire in samostojnega odločanja. Poskusimo odkriti njihove interese, jih aktivirati, jim dati priložnost za njihovo udejanjanje in razvijati nove interese (prav tam).

Za sedanje in bodoče psihosocialno zdravje mladostnikov in njihovo integracijo je najboljša zaščita to, da jim omogočimo šolanje ali poklicno usposabljanje, jim dajemo delovne in socialne naloge, od njih terjamo odgovornost in jih aktiviramo, da delujejo v korist begunske skupnosti ali slovenske skupnosti v kateri živijo (prav tam: 44). Na slovenskem prostoru je področje poklicnega usposabljanja za mladoletnike brez spremstva skorajda popolnoma neurejeno.

Prvenstvenega pomena je to, da jih opolnomočimo, da prevzemajo iniciativo, da čim več zadev urejajo sami in samostojno. S tem razvijamo njihovo samozavest, samozaupanje in preprečujemo, da bi potonili v vlogo žrtve. Za to pa je potrebno ustvarjati možnosti in alternative (prav tam). V svojih pričakovanjih moramo upoštevati, da je večina mladih beguncev razvojno starejših in zrelejših od svojih slovenskih vrstnikov in da prinašajo s seboj popolnoma drugačen paket življenjskih izkušenj, kot jih imajo njihovi slovenski vrstniki. Zorenje mladostnikov, ki so doživeli vojno dogajanje in smrtno nevarne poti, je pospešeno. Spričo njihovih izkušenj, tega kar so videli, doživeli, izgubili, se jim lahko zdijo kaka pravila in zahteve slovenskega okolja smešna in nepomembna (prav tam: 45).

Psihosocialna podpora je čustvena in medčloveška podpora, ki jo izkazujemo vsi, ki tako ali drugače pridemo v stik z begunci ali vplivamo na kakovost njihovega življenja. Medčloveška podpora vključuje človečnost, empatijo, razumevanje, spoštovanje do tega, kar so pretrpeli in do njihovih naporov za obvladovanje doživetega ter majhna dejanja pomoči.

Vsebine psihosocialne podpore beguncem:

- zagotavljanje osnovne varnosti,

- dobri medčloveški odnosi v institucijah za begunce in v skupnosti,
- vzpostavljanje čimvečje normalnosti njihovega življenja in dejavnosti,
- omogočanje njihove samostojnosti pri dnevnih opravilih in odločanju,
- opolnomočenje beguncev in njihovo aktiviranje za različne dejavnosti,
- pomoč pri zaposlovanju,
- pomoč pri šolanju in poklicnem usmerjanju,
- omogočanje njihovega sodelovanja v različnih dejavnostih v korist skupnosti,
- aktiviranje virov pomoči beguncem v skupnosti,
- vplivanje na stališče skupnosti do beguncev. (prav tam: 14)

Psihosocialna pomoč zajema predvsem nizkopražne nespecifične programe pomoči ljudem v stiski. Psihosocialni programi gradijo na pristopih oziroma dejavnostih, ki krepijo psihično odpornost beguncev in prispevajo k njihovem okrevanju. (prav tam: 15)

Psihosocialna pomoč mora biti usmerjena predvsem v razvijanje psihične odpornosti, v tukaj in zdaj. Pogovori o težavah naj bodo čim manj usmerjeni v preteklost (razen, če je to želja in potreba otroka) in čim bolj v sedanjost, kaj zdaj čuti, doživlja, kaj je mogoče narediti, da bi mu bilo bolje, da bi bil bolj zadovoljen, da bi bolje deloval, da bi imel manj težav (prav tam : 38). Aktiviranje otrok in mladostnikov ima zdravilno funkcijo za pro socialno vedenje in pomoč njihovi skupnosti ter slovenski skupnosti v katero so vključeni. Otrokom in mladostnikom namreč pomaga, da presežejo občutje nemoči in popolne odvisnosti od drugih. To, da pomagajo drugim, veča njihovo samozaupanje in notranjo moč za obvladovanje lastnih težav (prav tam: 39).

Potrebno in plodno je povezovanje med različnimi udeleženci procesa pomoči beguncem – institucijami, organizacijami, programi, na primer povezovanje psihosocialnih pomočnikov s socialno službo in strokovnjaki v azilnem domu in z otrokovimi učitelji (prav tam).

Travma in posttravmatska prizadetost

Cvetek (2009: 13) povzema po DSM – IV travmatično izkušnjo kot dogodek, kjer je posameznik izkusil, bil priča ali je bil soočen z dogodkom ali dogodki, ki so vključevali dejansko ali grozečo smrt ali resno poškodbo ali pa grožnjo telesni integriteti sebe ali drugih. Travmatični dogodki so lahko boji med vojno, streljanje, nasilje, ugrabitev, teroristični napad, mučenje, trpinčenje, naravne katastrofe ipd. Med travmatične dogodke prištevamo tudi tiste, pri katerih je oseba priča težki poškodbi ali nasilni smrti druge osebe med nasilnim napadom,

nesrečo, vojno, katastrofo ali pa vidi truplo ali dele telesa. Travmatični pa so lahko tudi dogodki, pri katerih oseba samo izve o dogodkih, ki so jih doživele bližnje osebe (prav tam).

Posledice nepredelanih travmatičnih izkušenj so naslednje: posttravmatska stresna motnja (najbolj znan izraz), depresija, povečana agresivnost v razmerju do drugih in sebe, depersonalizacija, disociacija, kompulzivno vedenjsko ponavljanje travmatičnih scenarijev, spremembe vrednotnih sistemov, upad funkcioniranja na družinskem in poklicnem področju ter spremembe v duhovnem doživljanju (Cvetek, 2009: 17).

Posttravmatski stresni simptom je posledica izpostavljenosti stresorju v travmatičnem dogodku; oseba je bila neposredno ali potencialno ogrožena s smrtjo ali z resno poškodbo ali pa je bila ogrožena njena telesna integriteta. Sem štejemo tudi, če je oseba prisostvovala smrti, poškodbi ali ogrožanju telesne integritete druge osebe oziroma je izvedela za nenadno ali nasilno smrt, poškodbo, smrtno ogroženost družinskega člana ali bližnje osebe. Odziv osebe na dogodek mora vključevati intenziven strah, občutek nemoči ali groze, razen pri otrocih, pri katerih se lahko namesto tega pojavi neorganizirano ali agitirano vedenje (Cvetek, 2009: 17).

Dejavniki, ki vplivajo na razvoj posttravmatskega stresnega simptoma:

- podpora družine in socialnega okolja,
- primerna socialna mreža,
- ustrezna navodila,
- možnost čustvene razbremenitve in psihoterapija,
- genetični dejavniki tveganja,
- osebnostne poteze,
- socialno okolje (večja revščina),
- pripravljenost na travmo,
- prejšnja travmatična doživetja,
- prejšnje vedenjske ali duševne motnje,
- narava starševskega odnosa,
- stresne izkušnje iz otroštva. (prav tam: 30-31)

Časovna razporeditev reakcij na travmatske dogodke:

- Takojšna reakcija na travmatski dogodek; skrajna čustvena prizadetost, nesposobnost obvladovanja situacije in občutek nemoči, dezorganizacija fizioloških in miselnih procesov, čustvenega področja in vedenja.

- Kratkotrajne reakcije; sledijo prvi reakciji in trajajo nekaj dni ali tednov. Najpogostejši znaki so čustvena prizadetost, prikazovanje in podoživljanje travmatskega dogodka, telesne težave, motnje spanja, težave v miselnem delovanju in pri opravljanju vsakodnevnih nalog.
- Posttravmatska stresna motnja; motnja o kateri govorimo, če skupki znakov travmatizacije trajajo dalj kot en mesec. (Mikuš Kos, 2017: 29)

Mikuš Kos (2017: 23-25) opiše varovalne dejavnike in procese kot dogajanja, ki ob prisotnosti neugodnih, tudi skrajno neugodnih in ogrožajočih okoliščin in doživetij, otroka (ali odraslega človeka) zavarujejo pred duševnim zlomom, trajnimi psihosocialnimi in duševnimi motnjami.

Varovalni dejavniki in procesi pri otrocih beguncih so sledeči.

1. Otrokove lastnosti:

- ugodne lastnosti temperamenta, ki sodoločajo način in intenzivnost odzivanja (dobra prilagodljivost, sposobnost prenašanja frustracij, pozitivno osnovno razpoloženje itd.),
- dobra energetska opremljenost,
- inteligentnost,
- otrokove prejšnje izkušnje,
- uspešne strategije obvladovanja težav,
- odsotnost predhodnih psihosocialnih ali razvojnih motenj,
- navezanost in dobri odnosi z družino.

2. Šola:

- dobra, sprejemajoča in podpora psihosocialna klima razreda in šole,
- dober odnos učitelja,
- sprejetost pri sošolcih,
- šolska uspešnost,
- uspešnost pri nekem šolskem predmetu ali obšolski dejavnosti.

3. Religija kot varovalni dejavnik:

- verovanje,
- podpora verske skupnosti in voditeljev.

4. Pozitivni družbeni vplivi:

- vzdušje solidarnosti do beguncev v državi azila,
- zadovoljive možnosti za integracijo.

5. Zadovoljiva kakovost življenja v državi azila:

- varnost,
- sprejetost,
- spoštovanje človeškega dostojanstva,
- možnost šolanja,
- psihosocialna podpora in pomoč,
- pravna zaščita in pravična obravnava,
- zadovoljiva vključenost v družbo.

Psihično odpornost Mikuš Kos (prav tam) opiše kot sposobnost uspešnega soočanja z neugodnimi okoliščinami ne da bi se pri otroku pojavile dolgotrajne psihične motnje. Psihična odpornost je tudi sposobnost vzdrževanja notranjega ravnovesja in ravnovesja z zunanjim svetom, ustreznega socialnega in delovnega delovanja v neugodnih okoliščinah, včasih celo v skrajno neugodnih okoliščinah.

Psihična odpornost je odvisna od varovalnih dejavnikov, predvsem od:

- osebnostnih in temperamentnih lastnosti ter inteligentnosti,
- kakovost družinskih odnosov in podpore družine,
- podpore širše socialne mreže,
- ideoloških in verskih vplivov, ki lahko osmislijo trpljenje in pomagajo prenašati trpljenje.

Izbor in izvedba psihosocialnih programov naj gradita na ugotovljenih potrebah in željah beguncev – otrok, mladostnikov in staršev. Izhajati moramo iz njihovih potreb in ne iz tega, za kar mi mislimo, da je zanje dobro. Naj ne bodo le prejemniki pomoči, temveč tudi načrtovalci, iniciatorji različnih dejavnosti in v čimvečji meri tudi izvajalci dejavnosti pomoči zase, za svoje vrstnike in za svojo skupnost. V okviru psihosocialne pomoči je nujno upoštevati in spoštovati vrednote in običaje kulture iz katere begunci prihajajo (Mikuš Kos, 2017: 40).

Izogibajmo se predvsem (Mikuš Kos, 2017: 57):

- prepričanju, da vsi otroci enako reagirajo na travme in izgube,
- domnevi, da je duševno zdravje vseh otrok vojne prizadeto in da predstavljajo ti otroci izgubljeno generacijo,
- potiskanjem beguncev v vlogo nemočnih žrtev in pokroviteljskemu odnosu do njih,
- premajhni dovzetnosti za njihovo kulturo.

2. FORMULACIJA PROBLEMA

V stik z mladoletniki brez spremstva sem prišla tekom študijske prakse, ki sem jo opravljala v azilnem domu. Praksa mi je omogočila, da sem videla delček obravnave, ki so jo mladoletniki brez spremstva deležni v Sloveniji. Predvsem po zaslugi zgodb, ki so mi jih fantje povedali, so me začele zanimati strategije ravnanja z mladoletniki brez spremstva v Sloveniji. Radovedna sem postala glede sistema zaščite, ki so mu ti dečki podvrženi in vprašanje, v kolikšni meri so dejansko res zaščiteni. Zanimal me je odnos strokovnega osebja do njih, njihovo življenje v Sloveniji in ob vsemu temu še implementacija načela otrokove največje koristi.

Namen moje raziskave je bil raziskati strategije ravnanja z mladoletniki brez spremstva. Informacije v obliki intervjuja sem pridobila od različnih strokovnih delavcev, ki se na določeni točki procesa srečajo z mladoletnikom. Informacije sem pridobila tudi od mladoletnikov, ki so šli skozi azilni proces v Sloveniji. Zanimal me je odnos strokovnih delavcev do mladoletnikov, kako poteka prvi stik z mladoletnikom, s kakšnimi kulturnimi ovirami se pri svojem delu srečujejo, načela in spretnosti, ki jih potrebujejo pri delu ter s kakšnimi etičnimi dilemami se pri svojem delu srečujejo. Prav tako me je zanimalo, če in koliko se strokovno osebje usposablja ali izobražuje za delo s takšno populacijo in na kakšen način se to izvaja. Raziskala sem oblike psihosocialne pomoči, ki so jim dostopne in na kakšen način se izvaja sistem zaščite (glede na to, da spadajo med ranljivo skupino, bi morali biti še posebej zaščiteni). Namen je bil raziskati tudi nastanitev mladoletnikov, kar je eno od večjih problemov pri obravnavi. Zanimale so me tudi glavne pomanjkljivosti, ki bi jih bilo potrebno urediti. Prav tako sem se želela dotakniti teme spola, in sicer, če obstajajo tudi mladoletnice brez spremstva.

Cilj moje raziskave je bil opisati in predstaviti različne strategije ravnanja z mladoletniki brez spremstva, pri čemer sem upoštevala vidik tako strokovnega kadra kot samih mladoletnikov. Z raziskavo želim opozoriti, da kljub temu, da so to otroci, so v Sloveniji najprej obravnavani kot tujci in šele nato kot otroci, kar se odraža v njihovi obravnavi. Upam tudi, da bi moja raziskava lahko pripomogla k izboljšavam v sistemu in k temu, da glas mladoletnikov brez spremstva postane slišan in na ta način s svojimi izkušnjami tudi oni prispevajo k spremembi sistema.

V raziskavi sem želela odgovoriti na sledeča vprašanja:

1. Kako poteka vzpostavljanje delovnega odnosa z mladoletnikom brez spremstva?

2. Na kakšne kulturne ovire pri svojem delu naletijo strokovni delavci?
3. S kakimi etičnimi dilemami se strokovni delavci soočajo pri svojem delu?
4. Ali se strokovni kader izobražuje oziroma usposablja za delo z mladoletniki brez spremstva?
5. Kdo organizira izobraževanja in usposabljanja za strokovne delavce?
6. Kakšen sistem izobraževanja je na voljo mladoletnikom brez spremstva v Sloveniji?
7. Kako poteka nastanitev teh otrok in kakšne nastanitve so jim na voljo?
8. Katera načela in spretnosti strokovno osebje uporablja pri svojem delu?
9. Kakšna psihosocialna pomoč je na voljo mladoletnikom brez spremstva tekom celotnega azilnega postopka?
10. Kako se sistem zaščite mladoletnikov brez spremstva kaže v praksi?
11. Katere so glavne pomanjkljivosti v sistemu obravnave mladoletnikov brez spremstva?
12. Kako poteka postopek vračanja mladoletnika brez spremstva v izvorno državo?
13. Kateri so varovalni mehanizmi za te otroke?
14. Katere so največje težave mladoletnikov brez spremstva?

2.1 Opredelitev pojmov

2.1.1 Mladoletnik brez spremstva

To je posameznik, ki je državljan tretje države, se nahaja na ozemlju Slovenije in je brez staršev ali primarnih skrbnikov.

2.1.2 Strokovni delavci

To so vsi ljudje, ki se v okviru svoje zaposlitve srečujejo z mladoletniki brez spremstva.

2.1.3 Azilni postopek

Začetek azilnega postopka smatram od trenutka, ko mladoletnik brez spremstva prečka državno mejo (ne glede na to ali potem zaprosi za mednarodno zaščito ali ne), kot konec azilnega postopka pa smatram trenutek, ko je dokončno odločeno o njegovem statusu bivanja v Sloveniji.

2.1.4 Psihosocialna pomoč

To je pomoč, ki jo mladoletnik brez spremstva prejema tekom celotnega azilnega postopka in njen namen ni zadovoljevanje zgolj osnovnih, fizičnih potreb človeka.

3. METODOLOGIJA

3.1 Vrsta raziskave

Raziskava je kvalitativna, empirična ter poizvedovalna oz. eksplorativna. Ker sem za raziskovane pojave zbirala besedne opise in jih nato tudi analizirala na besedne načine, lahko rečem, da je raziskava kvalitativna (Mesec, 1997: 50). Raziskava je empirična, ker sem podatke pridobila s pomočjo spraševanja in opazovanja (prav tam). Prav tako je eksplorativna, ker sem v njej zajela le manjši obseg oseb, ki se ukvarjajo s področjem obravnave mladoletnikov brez spremstva (Mesec, 1997: 47).

3.2 Merski instrument in viri podatkov

Merski instrument, s katerim sem dobila informacije, je bil vodilo za intervju, ki je bil napisan v obliki pol strukturiranega vprašalnika, s pomočjo katerega sem nato izvedla pol strukturiran intervju. Za vprašalnik sem si sestavila vprašanja, ki so me zanimala, tekom izvedbe intervjuja pa so se mi porajala nova vprašanja, v skladu s kontekstom pripovedi mojih sogovornikov. Bistvena vprašanja so bila odnos strokovnih delavcev do mladoletnikov brez spremstva, etične dileme pri delu, kulturne ovire, glavne pomanjkljivosti v sistemu obravnave in kakšne vrsta psihosocialne pomoči je na voljo mladoletnikom brez spremstva. Postavljala sem različna vprašanja za mladoletnike brez spremstva in različna za strokovne delavce. Vprašanja za vprašalnik sem sestavila sama in so na voljo v prilogi.

Opravila sem osem intervjujev, od tega šest intervjujev s strokovnimi delavci, ki se na nekateri točki srečajo z mladoletniki brez spremstva ter dva intervjuja z mladoletniki brez spremstva.

Viri podatkov za raziskavo so bili pridobljeni s pomočjo pol strukturiranega intervjuja, z opazovanjem, udeležbo in s pogovori, ki sem jih imela tekom mojega prostovoljnega dela v azilnem domu.

Moje delo z mladoletniki brez spremstva se je pričelo oktobra leta 2016 in je trajalo do maja 2017. S temi otroci sem se srečevala vsaj enkrat tedensko v Azilnem domu, tekom intenzivne prakse v decembru 2017 pa sem se z njimi družila skoraj vsak dan. To druženje z otroci v azilnem domu mi je omogočilo, da sem iz prve roke videla delovanje azilnega doma, postopke,

ki so jim ti otroci izpostavljeni, zaradi rednih stikov se je med mano in otroci razvil tudi bolj zaupen odnos. Vse to mi je omogočilo izvajanje opazovanja z udeležbo.

3.3 Populacija in vzorec

Populacijo sestavljajo strokovni delavci in delavke, ki se med svojim delom srečujejo z mladoletniki brez spremstva. Populacijo prav tako sestavljajo mladoletniki brez spremstva, ki so se soočili z azilnim sistemom v Sloveniji in tudi tisti, ki se z njim v letu 2017 še vedno soočajo.

Vzorec je bil izbran priročno, saj sem nekatere intervjuvance spoznala že tekom moje prakse in sem računala na njihovo sodelovanje v raziskavi. Tiste intervjuvance, ki jih pred tem nisem poznala, sem za sodelovanje zaprosila preko elektronske pošte. Intervjuja z mladoletnikoma brez spremstva sem opravila preko spletne aplikacije Viber, ker sta do trenutka, ko sem opravljala intervju z njima, Slovenijo že zapustila in odšla v druge države.

Pri intervjujema z mladoletnikoma brez spremstva sem občasno naletela na jezikovne ovire, ko je prišlo do napačnega prevoda ali pa nerazumevanja vprašanja - odgovora.

V spodnji tabeli opisujem s kom sem opravila intervju ter ali so mi sogovorniki dopustili snemanje ali ne.

Tabela 2: Seznam sogovornikov in dovolitev snemanja intervjuja

Zaporedna številka	Sogovornik	Snemanje da/ne
1.	Zaposlena v azilnem domu (proces pridobivanja mednarodne zaščite)	Da
2.	Zaposlena v Slovenski filantropiji	Da
3.	Zaposlena v azilnem domu (po prejemu mednarodne zaščite)	Da
4.	Zaposlene v centru za tujce	Ne
5.	Zaposlena v Centru za socialno delo Postojna	Ne
6.	Zaposlena v Javnem zavodu Cene Štupar	Ne
7.	Mladoletnik brez spremstva 1	Ne

8.	Mladoletnik brez spremstva 2	Ne
----	------------------------------	----

3.4. Zbiranje podatkov

Pridobljeno gradivo je primarne narave, pod kar Mesec (2009: 155) prišteva opazovanje in spraševanje.

Intervjuje sem izvedla z namenom, da pridobim potrebne podatke za svojo raziskavo in odgovore, ki so se porodili tekom opazovanja. Sestavila sem dva delno strukturirana vprašalnika, od tega je eden bil namenjen strokovnemu kadru, eden pa pa mladoletnikoma brez spremstva. Oba vprašalnika sta priložena kot prilogi. Tekom intervjuja sem dodatna vprašanja prilagajala vsebini pogovora. Intervjuje sem opravila individualno. Razen z zaposlenimi v centru za tujce in mladoletniki brez spremstva, sem ostale intervjuje opravila osebno. Zaposlene iz centra za tujce so odgovorile na moja vprašanja, njihove odgovore pa mi je posredovala zaposlena na policiji. Izven moje moči je, da bi vedela, katera od zaposlenih je odgovarjala na moja vprašanja. Celotna moja komunikacija z zaposlenimi v centru za tujce je potekala preko zaposlene na policiji, katera je tudi zavrnila možnost, da se intervju opravi osebno. Ker sta mladoletnika brez spremstva v času opravljanja intervjujev že zapustila državo, je bilo zaradi geografskih ovir težko osebno opraviti intervju in sem ta dva intervjuja izvedla preko aplikacije Viber.

Pri eni sogovornici nisem uporabila vprašalnika, ker je sama prosto pripovedovala o delu z mladoletniki brez spremstva in ker sem ocenila, da sem iz njene pripovedi pridobila potrebne odgovore.

Metoda opazovanja se je pričela ob nastopu moje prakse, to je bilo oktobra 2016, zbiranje podatkov s pomočjo vprašalnikov se je pa pričelo julija 2017 in končalo septembra 2017. Vstop v azilni dom mi je bil omogočen ob pristopu k nevladni organizaciji, ki je v tem azilnem domu ponujala možnosti opravljanja prostovoljnega dela. Intervjuje, ki sem jih izvedla osebno, so bili opravljeni na delovnem mestu zaposlenega.

Večino intervjuvancev je imelo odpor do snemanja, zato sem si tekom intervjuja zapisovala pomembnejše točke in nato po koncu intervjuja zapiske uredila v smiseln zapis. Pri osebah, ki so dovolile snemanje, sem po končanem intervjuju opravila transkripcijo intervjuja.

3.5 Obdelava in analiza podatkov

Pridobljeni podatki so bili kvalitativno analizirani. Najprej sem zapisala transkripcijo intervjuja, kjer sem pri zapisu izpuščala šumila, ohranila pa sem govorico sogovornika zaradi avtentičnosti in zaradi izogiba morebitni izgubi pomena besed. Intervjuje, ki so bili opravljeni z mladoletniki brez spremstva, sem prevedla v knjižno slovenščino. Izseki intervjujev, ki so bili pomembni za mojo raziskavo, so bili podčrtani in oštevilčeni. Vsak intervju sem označila s črko, pomembnejšim izjavam pa sem pripisala še zaporedno številko (npr. A1, B2, C3 itd.). Zatem sem posameznim izjavam pripisala pojem in pojme, ki so si bili sorodni in jih združila v kategorije. Zaradi lažjega dela sem naredila tabelo, ki je vsebovala izjavo, pojem in kategorijo.

Podatke, ki sem jih pridobila pri opazovanju z udeležbo, sem glede na relevantnost mojih raziskovalnih vprašanj in pridobljenih odgovorov, vključila. Prav tako sem svoja opazovanja primerjala s strokovno literaturo in iskala podobnosti.

Tabela 3: Primer odprtega kodiranja

A83	Zato se pa delajo individualni razgovori, individualni načrti.	<i>Izvajanje individualnih razgovorov/ načrtov</i>	DELO Z MLADOLETNIKI BREZ SPREMSTVA /VZPOSTAVLJANJE DELOVNEGA ODNOSA
A84	: Ampak to ne gre čez noč.	<i>Dalj časa trajajoči proces</i>	VZPOSTAVLJANJE ODNOSA
A85	Jst včasih fante vidim enkrat, vidim dvakrat, tretjič že mal pride do mene zunej.	<i>Potreben čas pri navezovanju stikov</i>	VZPOSTAVLJANJE ODNOSA
A86	: Eni se zelo hitro odprejo, eni pa rabjo mesece, da ti kej povejo ali pa da sploh prosi za tvojo pomoč ne.	<i>Različno dolga doba pri ustvarjanju varnega prostora/prostora zaupanja</i>	VZPOSTAVLJANJE ODNOSA
A87	Pridejo v Slovenijo, so kar odenkrat otroci.	<i>Status otroka v Sloveniji</i>	MLADOLETNIK BREZ SPREMSTVA V VLOGI OTROKA
A88	Pri nas so otroci otroci do 18. leta in za njih veljajo drugačna pravila.	<i>Drugačna pravila za otroke in odrasle</i>	MLADOLETNIK BREZ SPREMSTVA V VLOGI OTROKA
A89	Marsikdo je že dubu službo, živel na ulici, ma izkušenj ne vem tisoč in eno.	<i>Izkušnje odrasle osebe</i>	PRETEKLE IZKUŠNJE MLADOLETNIKA BREZ SPREMSTVA
A90	Pri nas so pa do 18. leta zelo omejeni.	<i>Omejene možnosti do 18. leta v SLO</i>	MLADOLETNIK BREZ SPREMSTVA V VLOGI OTROKA

Na koncu sem opravila osno kodiranje, kjer sem zaradi lažje preglednosti uredila kategorije, podkategorije in relevantne izjave.

Tabela 4: Del primera osnega kodiranja

Vzpostavljanje odnosa z mladoletnikom brez spremstva

A22	Drugače pa je prvi stik socialne službe že pri sami nastanitvi, zdej, ker mi... ker se same nastanitve delajo tudi popoldne.	<i>Prvi stik ob sami nastanitvi</i>
A23	Če socialnega delavca ni, je prvi stik z IAŠ.	<i>Stik z IAŠ v primeru odsotnosti socialnega delavca</i>
A31	Jst govorim, on ko pride, ko so čisto vsi postopki končani, ko on postane prosilec za mednarodno zaščito, pride v oskrbo psihosocialne službe.	<i>Oskrba psihosocialne službe za ljudi s statusom PZA</i>
A54	Dlj časa rabiš, da nek odnos, da nek varen prostor vzpostaviš.	<i>Vzpostavljanj varnega prostora vzame več časa</i>
A85	Jst včasih fante vidim enkrat, vidim dvakrat, tretjič že mal pride do mene zunej.	<i>Potreben čas pri navezovanju stikov</i>
A86	: Eni se zelo hitro odprejo, eni pa rabjo mesece, da ti kej povejo ali pa da sploh prosi za tvojo pomoč ne.	<i>Različno dolga doba pri ustvarjanju varnega prostora/prostora zaupanja</i>
A102	Tako ja, moraš spoznat človeka.	<i>Potreba po spoznavanju človeka</i>
A103	Pa tako počasi, na enak način, ne rineš v njega.	<i>Mu pustimo čas (ne silimo v človeka)</i>
A104	Seveda, ker se tut on lažje odpre in seveda se tut zaupanje ustvari večje.	<i>Izmenjava osebnih zadev</i>
A105	Ja seveda, jst recimo povem, da imam otroka doma pa je tko pa tko.	<i>Pripoved o svojem družinskem življenju</i>
A159	Sociala s tem nima nič, to se vse naredi na začetku pri vlogi in to se potem dela naprej.	<i>Socialni delavec dela od oddaje prošnje naprej</i>
A203	to je velik izziv, ker tut če se ne odpre, če ne pove, ne morš kej velik pomagat.	<i>Izziv, če ne želi pogovora</i>
A234	Nihče ne bo povedal to... pri nas je čist odvisno od sd.	<i>Odvisno od dela soc. delavke</i>
A235	Jst jim na začetku povem, lej tukaj sm če kaj rabiš, zelo počasi, zdj pri mladoletnikih sm zj eno leto in še nisem imela primera.	<i>Občutek, da vejo da si jim na voljo za pomoč/pogovor</i>
A251	Tut v mestu, ko se srečamo, jst rečem to je moj mož, to je moja hčerka... se mi zdi to prav.	<i>Vzpostavitev medsebojnega zaupanja</i>
C16	Mi pridobimo obvestilo, da je nekdo pridobil status.	<i>obvestilo o pridobitvi statusa</i>
C17	Potem to osebo povabimo na t. i. informativni pogovor, kjer posredujemo vse informacije.	<i>Informativni pogovor</i>

Rezultati so oblikovani po kategorijah, ki so označene s krepko pisavo. Rezultate sem podkrepila z izseki intervjujev, katere sem zapisala z ležečo pisavo.

4. REZULTATI

4. 1. Vzpostavljanje delovnega odnosa

Informatorke so mi povedale, da tipičnega delovnega dneva pravzaprav ni. Temu botruje dejstvo, da se pripetijo izredni dogodki, ki so nepredvidljivi in njihovo reševanje lahko vzame več časa kot je bilo načrtovano. Nekega rutinskega, ponavljajočega delavnega dneva nimajo. *»Tipičnega delovnega dneva pri nas ni. Lahko so kakšni izredni dogodki, njihovo reševanje in razgovori v zvezi s tem pa vzamejo cel dan, tako da tipičnega dela ni.«*

Večinoma informatorke ponujajo neko vrsto psihosocialne pomoči mladoletnikom brez spremstva. *»Naše delovno področje, naše delo je psihosocialna oskrba.«* Prav tako jim pomagajo pri uresničevanju njihovih pravic in zagotavljanju materialne oskrbe. Materialno oskrbo se jim zagotavlja predvsem v azilnem domu in centru za tujce, ker otroci tam bivajo.

V azilnem domu je socialna delavka tudi vmesni člen komunikacije med zakonitim zastopnikom in mladoletnikom brez spremstva *»Na oddelku mladoletnikov brez spremstva smo tudi nekakšna vez med zakonitim zastopnikom in mladoletniki.«* Prav tako v obseg delovnih nalog spada koordiniranje s pristojnimi službami. Prvi stik z mladoletnikom brez spremstva je običajno ob nastanitvi, če pa je socialna delavka odstopna, je prvi stik z Inštitutom za afriške študije. Socialna delavka ob oddaji prošnje za mednarodno zaščito ni prisotna, iz prošnje dobi le osnovne podatke o mladoletniku brez spremstva pa *»če bi fant rabu mogoče posebno oskrbo, kakšne zdravstvene posebnosti, npr. sladkorna bolezen, epilepsija, ne more spat ipd.«*

Svetovalka za integracijo dela direktno z osebami, ki so pridobile mednarodno zaščito, torej nima dela izključno z mladoletniki brez spremstva. Osebam najprej posreduje vse informacije, ki so vezane na njihov status, jim je na voljo za dodatne informacije in pomaga pri reševanju morebitnih dilem ali neznanih okoliščin, ki se pojavljajo v novem življenju. *»Ker je res vsega, sej pravim od teh nekih zdravstvenih, k se obrnejo al družinskih zadev, al vzgojnih, k imajo starši težave z otroci, do ljubezenskih, tut pri teh fantih, tut odnosi, tko da je pestro.«* Mladoletniku brez spremstva predstavlja neke vrste starša. *»Zdj bom rekla, vloga svetovalca za integracijo je ta, da, če nekaj probam plastično predstaviti, da je mama in ata nekemu.«*

Svetovalka za integracijo pridobi informacijo, da je posameznik pridobil mednarodno zaščito in se ga kasneje povabi na informativni pogovor. Na tem informativnem razgovoru je običajno

prisoten zakoniti zastopnik, če pa ima mladoletnik brez spremstva že dodeljenega skrbnika, je prisoten tudi on. Pri sestavi integracijskega načrta po pridobitvi statusa mednarodne zaščite, se v obzir vzamejo mladoletnikove želje, cilji in njegovo gledanje na življenje.

Najbolj intenzivno integracijsko obdobje se dogaja prva tri leta po odobreni prošnji za mednarodno zaščito, stiki s svetovalcem pa se nadaljujejo tudi po tem obdobju, *»... zato, ker se pač dogajajo nove stvari, ne vem je kšn mlad par pa se rodi otrok, pa potem sprašujejo kaj, kako zdej, pa jih potem usmeriš, ker smo tista prva vez, k so te spoznal, k so status dobil, k si jih usmerjal in še vedno.«*

V ospredju je *»dejansko nek skupni dogovor o stvareh«*, da se vsaj delno zadovolji tisto zadevo, ki je mladoletniku brez spremstva prioriteta in drugih ne prepozna kot pomembnejših.

»Men je blo vedno pomembno, da dobijo občutek, da je njihovo mnenje izrednega pomena.«

Strokovna delavka iz nevladne organizacije si je izkušnje nabirala še kot skrbnica. *»Začela sem delat kot prostovoljka skrbnica prov otrokom brez spremstva v azilnem domu in centru za tujce, pa pol še v naslednjih letih tistim, ki so imeli status, sam takrat sm bla bl na terenu, da sm direktno delala s temi fanti.«* Sedaj je svoje delo usmerila bolj v svetovanje skrbnikom in zakonitim zastopnikom, sodelovanje z drugimi pomembnimi akterji z namenom izboljšave trenutnega sistema, izvaja naloge v okviru Programa za otroke brez spremstva v Evropi in zaščite mladoletnikov brez spremstva.

V centru za tujce imajo socialne delavke pisarno na oddelku, kjer so nastanjeni mladoletniki in so jim na voljo od 7.00 do 22.00. V okvir njihovih delovnih nalog spada *»opravljanje razgovorov, omogočanje telefonskih klicev, urejamo posamezne problematike, izvajamo razne svetovalne, učne in razvedrilne aktivnosti.«* Zaposlene so štiri socialne delavke, ki ta poklic opravljajo od 10 do 17 let.

Traja različno dolgo, da se vzpostavi nek varni prostor. *»Eni se zelo hitro odprejo, eni pa rabjo mesece, da ti kej povejo ali pa da sploh prosi za tvojo pomoč ne.«* V mladoletnika se ne sili, če ni pripravljen govoriti *»morš jim pustit čas, ker če rineš, se lahko zaprejo.«*

V šoli je prvi stik z mladoletnikom brez spremstva ob vpisu, ki ga izvede vodja jezikovne šole, ki je hkrati tudi svetovalka za kakovost. *»Svetujem zaposlenim za njihovo aktivno sodelovanje, jih spodbujam in opozarjam na kakovost v izobraževalni organizaciji, pri čemer tesno*

sodelujem s Komisijo za kakovost in vodstvom.« Ob vpisu so poleg udeležencev prisotni tudi predstavniki azilnega doma in zakoniti zastopniki.

V Javnem zavodu Cene Štupar z mladoletnikom brez spremstva sestavijo osebni izobraževalni načrt, kjer *»jih sprašujemo o njihovih dosedanjih izkušnjah s šolo, koliko let so hodili v šolo, katere predmete so imeli ipd.«*

V šolo mladoletnike napoti socialna delavka iz azilnega doma, ki pove število mladoletnikov brez spremstva in nato *»se dogovoriva za datum in urnik opismenjevanja, ki mora ustrezati tudi azilnemu domu.«*

Ob vpisu se z mladoletnikom brez spremstva opravi svetovalni razgovor, pripravi se osebni izobraževalni načrt in s pomočjo učiteljic ovrednoti predhodno znanje, nato pa se jih razdeli v manjše skupine, *»kjer se bolj sprostijo, pa tudi učiteljica jim lahko bolj pomaga.«*

Vodja jezikovne šole v odnosu učitelj – učenec rešuje *»kakšne bolj specifične zadeve, zadnjič smo imeli primer, da je en mladoletnik izgubil svoje delovno gradivo in smo morali vse natisniti in od učiteljice pridobiti dodatne učne liste.«*

Opazila je, da otroci radi sodelujejo na prireditvah (soustvarjali so krajše filme), sodelovali so na interkulturnih delavnicah, kjer so imeli možnost pokazati svoje znanje.

V šoli jim ponujajo pogovor, ampak so na začetku nezaupljivi. *»Nudimo jim tudi pogovor, ampak na začetku so precej nezaupljivi in tudi vprašanje, če povejo vse po resnici.«* Otrok o osebnih zadevah ne sprašujejo, vendar se po določenem času sami odprejo in povejo svojo zgodbo. *»Sčasoma se razvije tudi zaupanje z učiteljico.«* *»Učiteljice so bile zelo prijazne do mene.«*

Vsak teden je potrebno Ministrstvu za notranje zadeve poslati poročilo o prisotnosti posameznikov pri pouku.

Skrbnica za posebni primer iz Centra za socialno delo Postojna ima prvi stik z otrokom ob njegovi namestitvi v center za tujce. Pojasni mu trenutno situacijo, v kateri se nahaja, objasni mu kakšne možnosti ima na voljo. Mladoletnik pove svojo zgodbo, pove zakaj je odšel na pot, kako je potoval, če ima pri sebi kakšen kontakt (možnost, da pokliče domov), to možnost ima tudi preko interneta, *»da povejo, da so v redu.«* Razgovor se opravi ob prisotnosti tolmača, ki govori njegov jezik ali pa jezik, ki ga razume. Običajno je to enkraten obisk *»in večinoma je samo enkraten obisk, če je potrebno, pa je možno več obiskov.«* Uporablja načelo verjetja, torej,

da verjame otrokovi pripovedi. Nujnega pomena je, da se ugotovi identiteta otroka. *»Pomembno je, da se ugotovi identiteta, ker ko je enkrat ugotovljena identiteta, je drugačno funkcioniranje, npr. če ostane v primeru zaposlitve, če ostane tukaj, zadeve, če zapusti državo in odide naprej itd.«*

Prve osebe, s katero imajo mladoletniki brez spremstva stik, je največkrat policija, ko jih zajame ob meji ali pa nekje na ozemlju države, *»ampak me je policija prijela med begom.«* Otroka se zatem največkrat odpelje na policijsko postajo, kjer se ga izpraša. *»Odpeljali so me na policijsko postajo in so me spraševali, če sem prišel iz Hrvaške.«* *»Spraševali so me o poti, pa kako sem prišel sem.«* Zgodi se, da je prevajalec pri tem izpraševanju odsoten, *»ne, sam sem bil s policaji.«*

»Takrat, ko me je policija prijela, nisem vedel, da sem v Sloveniji. Policija me je vprašala, kako sem prišel sem in sem jim tako povedal pot, po kateri sem prišel. Ta prvi intervju sem imel na postaji. Potem sta prišli dve ženski, ne vem kdo sta bili. Naslednji dan je prišla ena ženska, je rekla, da je socialna delavka in me je enako spraševala kot tisti na policiji. Bila je zelo prijazna. Povedala mi je, da jo lahko vprašam karkoli želim. Potem sem pa še imel intervju s skrbnikom, potem so me pa premestili v zaprti kamp v Postojno, kjer sem imel še drugi in tretji intervju.«

»V preteklosti smo se že srečali z otroki, ki so želeli nazaj v državo, iz katere so vstopili, ker so se želeli vrniti k skupini, s katero so potovali.«

Pomemben del pri vzpostavljanju delovnega odnosa je pogovor z njimi glede vseh stvari, ki se jim dogajajo in podajanje informacij, ki so za njih pomembne. *»Dajanje teh informacij, ki so pomembne, da jih ima, da se na podlagi, v končni fazi, se zna pač odločit.«* Tudi v primeru razočaranj, morebitnega negativnega odgovora, so znali fantje burno odreagirati in za situacijo kriviti strokovno delavko, ampak so po pogovoru lahko uvideli, da ni ona kriva. *»Tut kšna razočaranja sem že doživela, da so smatral, da si ti kriv za neki, ker v nekih trenutnih ne razumejo, da si dal 100% vse od sebe, ampak se mi zdi, da v končni fazi, k se usedeš in se pač pogovoriš, da sej razume.«*

Tekom bivanja v Sloveniji se bo mladoletnik brez spremstva najverjetneje srečal s sledečimi osebami: policistom/policisti, socialnimi delavkami v centru za tujce, skrbnico za posebni primer, strokovno delavko v azilnem domu, pripadniki nevladnih organizacij, učiteljico in svetovalko za integracijo (s katero vzpostavi stik šele ob odobritvi mednarodne zaščite).

Največkrat je policist prva oseba, s katero otrok naveže stik. To se pripeti ob zajetju. Poraja se vprašanje, koliko so policisti resnično opremljeni za ravnanje z otrokom brez spremstva in koliko so usposobljeni, da takšne otroke prepoznajo in so jim zmožni ponuditi ustrezno pomoč.

Strokovni delavci otroku nudijo psihosocialno pomoč in materialno oskrbo, koordinirajo se s pristojnimi službami in opravljajo svetovalne razgovore. Potrebno je vzpostaviti varen prostor in ne siliti v otroka. To načelo se v praksi ne upošteva, glede na to, da mora otrok že ob zajetju na policijski postaji in nato v centru za tujce in tudi v azilnem domu razkriti svojo intimo zgodbo, povedati čim več svojega trpljenja, da bi dokazal, da je upravičen do mednarodne zaščite. Od tega otroka se pričakuje, da bo na slepo zaupal osebi, ki je pred njim, kljub temu da ima otrok za seboj verjetno precej slabih izkušenj z ljudmi.

4.2 Etične dileme pri delu

Sogovorniki se pri svojem delu srečajo z marsikatero etično dilemo. Ena od teh dilem je postavljanje meja in kazanje empatičnosti oz. uporaba empatičnosti pri delu z uporabniki. Določanje meja je lahko vsakodnevna dilema, predvsem do kakšne ravni osebnega odnosa se spustiti z uporabnikom. *»Jst s tem nimam težav, da mu dam 0,5€ za kakav, ampak tukaj je še 50 drugih in nimam tolk, da dam vsakmu 0,5 € za kakav.«* Vprašanje, ki si ga postavljajo je tudi, kako lahko meje sploh prilagodiš. Pojavljajo se tudi dileme glede zaupanja, kdaj neko stvar zadržati zase in kdaj je potrebno urgirati.

Pogosta ovira pri delu je tudi togost in omejenost sistema, vpetost v neko birokracijo in zakonodajne ovire, iz česar izhaja tudi občutek nemoči. *»Mogoče ta nefleksibilnost, togost sistema.«* Ena od sogovornic je povedala, da je v dilemi tudi, ko ne ve kako podpreti otroka v sistemu, v katerega ne verjame in kako jih vpeljati v zahodni sistem družbe. *»Jst sm mela tlele vedno težavo, mislim dilemo dejansko, kako jih vpeljati v naš sistem življenja zahodne družbe, ki je pač, da ljudi obravnava diskriminatorno, velik je pač rasizma, ksenofobije.«*

Pojavlja se vprašanje, če je to kar počnejo res v otrokovo najboljšo korist. To je povezano z dilemo, kako in na kakšen način podpreti otroka. *»Mislim, je veliko dvomov pa dilem, kako nekoga na njihovi poti 100% podpret, da bi bilo res, da bi oni uspel v tistem kar želijo, ker si mislem, da je blo ful težko no.«*

Ena sogovornica je izpostavila dilemo pri vprašanju, ali je ta mladoletnik brez spremstva res begunec ali ne. Prav tako je omenila dilemo oziroma razočaranje, ki ga občuti, ko otrok preprosto kar izgine.

Velikokrat imajo občutek nemoči pri svojem delu, saj zaradi sistema samega otroku niso mogli omogočiti tistega, česar si je želel in s tem je tudi povezano vprašanje o smiselnosti dela, ravnanja in početja. *»Al pa tem otrokom tut kdaj omogočit kej kar si je želel, pa nisi mogu, v smislu odhod v druge države, tut to mi je blo, ker si se pač zavedu oz. so si oni tega želel, pa ni blo teh mehanizmov, ki bi jim to olajšal.« » ... tle mogoče al pa čutiš potem neko nemo, da ti enostavno vidiš, da bi se stvari dale na drugačen način, pa si omejen s celim kupom stvari.«*

Dilemi, ki so ju sogovorniki najpogosteje izrazili, sta postavljanje meja pri delu z mladoletniki brez spremstva in delovanje v sistemu, ki te pri delu pravzaprav ovira in s tem povezan občutek nemoči, ki ga pri tem izkusijo. Občutek nemoči vpliva na samo kakovost dela, ki ga strokovna delavka opravlja, kar lahko vodi v mehanizirano opravljanje dela, iskanje smisla svojega početja, obupanost nad sistemom in nad tem, da je mogoče kaj spremeniti. Da se lažje soočijo s svojo stisko, lahko pride do distanciranja od problema in vpeljevanje raznih rasističnih in zatiralnih praks v svoje delo.

Ena od sogovornic je izrazila dilemo, da ne ve, kdo je »pravi begunec« in kdo ne. Že to je ena od rasistične retorike, katere namen je opravičevanje neenakega odnosa do ljudi, ki naj ne bi bili »pravi begunci«. Definicija pravega begunca ne obstaja, obstaja samo prevračanje krivde na osebo, ki išče zatočišče. »Pravi begunec« naj bi bila oseba, ki beži pred vojno, a hkrati se tem osebam očita, da ne iščejo zatočišča v prvi varni državi. Vidimo lahko zatiskanje oči pred lastnim rasizmom, tako imenovanim *Not in my backyard*, kjer ljudje načeloma nimajo ničesar proti tujcem, samo ne želijo jih v svoji državi. Kako učinkovito je lahko ravnanje strokovnih delavcev z otroki brez spremstva, če na njih v prvi vrsti gledajo kot na neke izkoriščevalce in ne kot na otroke, kar pravzaprav so.

4.3 Izobraževanje in usposabljanje strokovnega kadra

Izobraževanja za delo z mladoletniki brez spremstva ponujajo predvsem nevladne organizacije (npr. Unicef, Unhrc ...). *»Udeležile smo se izobraževanj, katere organizirajo predvsem nevladne organizacije UNHRC, Slovenska filantropija. Zaposleni, ki delajo z mladoletniki brez spremstva, se udeležujejo raznih treningov, ki jih organizirajo razne organizacije, kot so npr.*

UNICEF, IOM, občasno jih organizira socialna zbornica.« Na izobraževanjih jim je bilo vseh podajanje primerov dobre in slabe prakse pri delu z mladoletniki brez spremstva. Sogovornica se je udeležila izobraževanja o lastni razbremenitvi dela.

Udeležba na izobraževanjih je samoiniciativna, ker v večini primerov jih delodajalec ne pošlje na potrebna izobraževanja ali usposabljanja. *»Ja, da bi prov poslau s tem namenom (na izobraževanja), ne.«* Prav tako Ministrstvo za notranje zadeve oziroma sedanji Urad za oskrbo in integracijo beguncev ne organizira izobraževanj. *»Da bi zdj prov ministrstvo naše al pa kej tazga melo, ne.«* Na splošno primanjkuje izobraževanj, *»ni pa jih zelo veliko, morm rečt.«*

Izobraževanja in usposabljanja so potrebna in pomembna, ker je zelo širok spekter dejavnikov, ki jih mora strokovni delavec poznati, da lahko učinkovito in uspešno opravlja svoje delo. *»Mislim, tle je ogromno enih področij, ki jih moraš poznat, da o, o katerih se morš zavedat, predno bi sploh začel delat s to populacijo.«*

Izobraževanja so nujno potrebna za kakršno koli delo z ljudmi iz različnih razlogov, *»da znaš biti pri delu dostojanstven, da ugotoviš kaj posameznik potrebuje, da mu nudiš kvalitetno izobraževanje in da se znaš odzivati na to kaj rabi in česa ne rabi.«* Prav tako je potrebno izobraževanje o kulturi mladoletnikov brez spremstva. *»Mi se tudi izobražujemo o njihovih kulturah, in sicer googlamo, sprašujemo.«*

Pri delu z mladoletniki brez spremstva je potrebno imeti neko teoretično znanje, neko podlago za delo, *»neko teoretično znanje vedno pride prav, čist teoretično vezano na, ne vem, razvojno stopnjo, posamezna obdobja, značilnosti ali pa posebnosti obdobja. Rabiš tuki neko teoretično znanje, tut psihologije, tut tko naprej, da veš zakaj se neki dogaja in tko naprej.«*

Strokovne službe bi morale biti za delo z mladoletniki brez spremstva ustrezno usposobljene, potrebovale bi neka znanja in izkušnje dela za to populacijo. *»Da, strokovne službe, k delajo s to populacijo, bi se morale zavedati kompleksnosti situacije teh fantov tko na splošno. To je pol k maš konkretno situacijo, je to, to, da ljudje, ki so usposobljeni, k se zavedajo kompleksnosti situacije in možnosti v tistem trenutku, valda. Absolutno, tut ti strokovnjaki bi potrebovali neka znanja in izkušnje dela s to populacijo.«* Strokovne delavke iz centra za tujce trdijo, da so za delo primerno usposobljene. *»Strokovno osebje centra za tujce je izobraženo in primerno usposobljeno za strokovno in profesionalno delo.«*

V primeru pilotnih projektov nastanitve mladoletnikov brez spremstva v dijaške domove se je kader v dijaškem domu prvič srečal s to populacijo. V takih primerih je potreba po intenzivnem

in kompleksnem usposabljanju še večja. Organizirati bi ga morale pristojne institucije. *»In je treba s strani pristojnih institucij neko zelo zelo intenzivno in zelo zelo kompleksno usposabljanje.«* V tem primeru je to bilo Ministrstvo za notranje zadeve, ki pa ni organiziralo dovolj velikega usposabljanja. *»Jst pač vem, da za dijaške domove je bilo organizirano neko izobraževanje, ampak s strani Ministrstva za notranje zadeve. Tle si upam trdit, da ministrstvo ni podalo dovoljšnega usposabljanja.«*

Izobraževanja največkrat organizirajo nevladne organizacije, občasno tudi socialna zbornica. Izključenost državnih institucij pri izvedbi usposabljanj in izobraževanj za delo z begunci (med katerimi so tudi mladoletniki brez spremstva), je zaskrbljujoče. To lahko kaže bodisi na to, da se jim usposobljen in strokovno podkovan kader za delo ne zdi pomemben faktor, kar seveda vpliva na samo ravnanje strokovnih delavcev do beguncev ali pa to, da so prepričani, da so trenutne smernice za delo z begunci popolne in ni nobene potrebe po kakršnihkoli spremembah.

Strokovni delavci se izobraževanj udeležujejo samoiniciativno, kar pomeni, da ta niso obligatorna. Če ne drugega, bi izobraževanja morala biti obvezna, da se naučijo primerne ravnanja z mladoletniki brez spremstva, da razumejo situacijo teh otrok, kako prepoznati stisko teh otrok in nanjo odgovoriti in mogoče izvedeti za primere dobre prakse, ki bi jo lahko vpeljali v svoje delo. Pomanjkanje izobraževanj ima za posledico neusposobljen kader, ki lahko svoje delo opravlja tudi v škodo otroka.

Pri delu z mladoletniki brez spremstva je pomembno poznavanje kulturnega ozadja iz katerega prihajajo. Na primer, da je doma lahko bil odrasel, tukaj pa ga obravnavajo kot otroka, zaradi česar ima lahko otrok drugačno dožemanje svojih obveznosti in težave pri navajanju, da tukaj ne more biti popolnoma samostojen tako kot je bil prej. Potrebno je tudi neko teoretično znanje o različnih starostnih obdobjih in potrebah v tem obdobju, o prepoznavanju in reagiranju na travmo, primernih pristopih in vzpostavljanju odnosa z mladoletnikom brez spremstva in podobno.

Center za tujce trdi, da so za svoje delo ustrezno usposobljeni. Žal nisem imela možnosti, da bi izvedela, kje in kako se kaže, da ta trditev drži. Prav tako ni bilo v moji moči, da bi izvedela katerih izobraževanj so se udeležili. Ob tem stavku sem dobila asociacijo na zakonsko neregulacijo psihoterapevskega poklica v Sloveniji. V Sloveniji lahko praktično kdorkoli, ki se udeleži nekega tečaja, odpre s. p. in si pred imenom nadene naziv psihoterapevt. To pa še zdaleč ne pomeni, da je oseba strokovno usposobljena za delo z ljudmi, ki poiščejo pomoč

psihoterapevta. Podobno situacijo vidim v primeru zaposlenih v centru za tujce. Sicer so se lahko udeležili kakega izobraževanja, kar pa ne pomeni nujno, da so tudi usposobljeni za delo.

4.4 Izobraževanje mladoletnikov

Pri delu z mladoletniki brez spremstva je velik poudarek na njihovem šolanju, še posebej, ko pridobijo status mednarodne zaščite, *»pri mladoletniku je pa vedno šola tista osnova na katero se fokusiramo in sproti potem dogovarjamo stvari.«*

Mladoletniki brez spremstva mlajši do 15 let in s pridobljenim statusom, so šoloobvezni in s tem vključeni v redno osnovno šolo. Tisti, ki pa so starejši od 15 let, so povečini vpisani v osnovno šolo za odrasle.

Mladostniki brez spremstva, ki so bili nastanjeni v Novi Gorici in Postojni v okviru pilotnega projekta, so bili vključeni v t. i. program opismenjevanja in po tem programu naj bi se otroci vpisali v 5. razred osnovne šole. *»So bili vključeni v t. i. program opismenjevanja, ki je bil pripravljen za 400 ur in na podlagi tega bi se po zaključenem programu otroci vpisali v 5. razred.«* V Postojni izvajajo zadnjo triado, in sicer na Ljudski univerzi, *»ja, v Postojni trenutno izvajajo samo zadnjo triado, torej 7., 8., in 9. razred na Ljudski univerzi.«*

Otroci, ki so še nastanjeni v Azilnem domu Ljubljana, so v šolanje vključeni v Javni zavod Cene Štupar, in sicer v program opismenjevanja, cilj pa je *»opismeniti mladoletnike – prosilce za mednarodno zaščito, da se bodo lahko pripravili in uspešneje vključili v osnovno šolo za odrasle oziroma drugo ustrezno izobraževanje.«*

V Javnem zavodu Ceneta Štuparja se izvajajo naslednji izobraževalni programi, za katere skrbi vodja jezikovne šole:

- Slovenščina kot drugi in tuji jezik, ki opredeljuje znanja in vsebine slovenščine na osnovni, višji in ravni odličnosti.
- Začetna integracija priseljencev, ki vsebinsko združuje učenje slovenskega jezika in program seznanjanj s slovensko zgodovino, kulturo in ustavno ureditvijo Republike Slovenije.

Mladoletnike brez spremstva, ki so prosilci za mednarodno zaščito, na tečaj slovenskega jezika napotijo iz azilnega doma. Tisti, ki so pridobili status mednarodne zaščite, pa se udeležujejo tečaja slovenskega jezika v obsegu tristo + sto ur. Napoti jih svetovalec za integracijo.

Tečaj poteka vsaj štirikrat na teden po štiri šolske ure (od 9.00 do 12.00). Če se tekom šolskega leta najde kak mladoletnik brez spremstva ali pa večje število mladoletnikov brez spremstva, so vpisani na tečaj k ostalim. V takšnih primerih *»zagotovimo dodatni kader, in sicer se zagotovi kulturnega mediatorja ter dodatno učiteljico jezika.«*

Prav tako Javni zavod Cene Štupar izvaja osnovno šolo za odrasle, v katero se vključujejo tudi mladoletniki brez spremstva, če so starejši od 15 let.

V azilnem domu izvajajo projekt Opismenjevanje in učna pomoč za prosilce za mednarodno zaščito. Nameni in cilji tega programa so *»izboljšati standarde sprejema, nastanitve in oskrbovanja prosilcev za mednarodno zaščito, opismenjenost in osnovno funkcionalno razumevanje slovenskega jezika prosilcev za mednarodno zaščito, boljše razumevanje učne snovi, spoznavanje tehnik učenja šoloobveznih otrok prosilcev za mednarodno zaščito ter lažje in hitrejšo vstopanje in vključevanje otrok prosilcev za azil v procese izobraževanja.«*

Poleg učenja slovenskega jezika, jih v Javnem zavodu Cene Štupar učijo *»vseživljenjskega učenja (npr., da pozdravijo, ko vstopijo v prostor ipd.)«*, tudi zaposleni se učijo obnašanja kulturnih vzorcev mladoletnikov brez spremstva, da jih ne bi, ne vedoč, s čim prizadeli.

Razlaga snovi večinoma poteka v slovenskem jeziku, saj *»zagovarjamo, da dlje časa, ko jim nudiš komunikacijo v materinem jeziku, slabše je.«*

Pri delu z mladoletniki brez spremstva uporabljajo različne metode učenja, ki se lahko razlikujejo od njihovih metod učenja, *»veliko je slikovnega gradiva, praktičnega dela, peljemo jih ven, tako da pouk ni monoton (npr. na tržnico, v muzej, na pohod ...), kjer dobijo učni list, ki ga morajo izpolniti.«* Namen je, da se na različne načine naučijo slovensko in zraven spoznavajo še okolico.

»Navdušeni so nad poukom, ki poteka izven učilnice, vseč jim je interaktivno učenje in naloge, ki so povezane z njihovo kulturo, naloge kjer imajo možnost povedati kaj o sebi. Vseč jim je praktično delo, zadnjič so na primer izdelovali makete.«

Pri delu si pomagajo tudi z Google prevajalnikom, razlago snovi pripeljejo z dejanji, *»npr, da ko vstopiš v prostor, da rečeš dober dan.«* Pri delu upoštevajo dejstvo, da ne morejo aplicirati jezika, ker je to druga kultura.

Javni zavod Cene Štupar mladoletnikom brez spremstva ponuja tudi učno pomoč, *»ki jim je nudena v obliki medkulturnih mediatorjev.«* V prostorih Javnega zavoda Cene Štupar jim je na

voljo tudi središče za samostojno učenje, *»kjer jim je na voljo tudi literatura, imajo dostop do računalnika, prostora za učenje, ker verjamemo, da se v azilnem domu težko učijo.«* Možnost učne pomoči za opismenjevanje je na voljo na štirih lokacijah, in sicer v Azilnem domu Vič, izpostavi Azilnega doma na Kotnikovi in v Logatcu ter v središču za samostojno učenje.

Znanje jim ocenjujejo pisno in opisno. *»Ob vključitvi v program opismenjevanja ocenimo logiko, če zna povezati slike in besede, številke, opisno pa ocenimo dosežene kompetence.«*

Sogovornica meni, da je najpogostejši razlog za odsotnost mladoletnikov brez spremstva pri pouku *»prekrokana noč, kar vodi posledično v nekvaliteten spanec. Menim, da so odsotni tudi zaradi tega, ker nimajo neke urejene rutine oziroma da si ne znajo splanirati dneva (npr. da medtem ko bi morali biti pri pouku, se zmenijo, da grejo neke zadeve urejat na banko).«*

Med mladoletniki brez spremstva se najdejo tudi posamezniki, ki jim šolanje ni cilj, temveč to, da čimprej pridobijo neko zaposlitev. *»Ampak se prej al pa slej, sem imela kot varovance mladoletnike, ki so dejansko razmišljal kako čimprej pridt do zaposlitve.«*

Za otroke, ki bivajo v centru za tujce dalj časa, jim je omogočeno šolanje v osnovni šoli Postojna. *»Za dlje časa nastanjene otroke pa imamo tudi možnost vključevanja v šolski proces (OŠ v Postojni).«*

Pomemben del življenja mladoletnikov brez spremstva v Sloveniji je šolanje. Večina jih je še kot prosilcev vključenih v tečaj opismenjevanja, katerega namen je spoznavanje s slovenskim jezikom. Mlajši od 15 let so po opravljenem tečaju opismenjevanja vključeni v redno osnovnošolsko izobraževanje, starejši pa v osnovno šolo za odrasle. V proces šolanja so vključeni tudi otroci, ki bivajo v centru za tujce. Nisem dobila odgovora na vprašanje, po kolikšnem času, ko se otroka zapre v center za tujce, se ga vpiše v šolo.

Poudarjena metoda učenja je učenje zunaj, kjer imajo možnost spoznavanja okolice. V to malo dvomim, glede na to, da mi fantje niso niti enkrat omenili, da so pri pouku bili zunaj in se na tak način učili. Pri pouku se izogibajo jeziku otroka, ker želijo, da se čimprej navadi slovensko. Iz enakega razloga pri pouku ne uporabljajo angleškega jezika. Želja učiteljev po tem, da se čimprej navadijo slovenskega jezika lahko kaže tudi na podzavestno željo po asimilaciji tujcev.

Pri pouku je vsaj na začetku šolskega leta prisoten kulturni mediator, kar je eden od boljših načinov za povezovanje med otroci in učitelji. Kulturni mediator pomaga pri prevajanju,

pojasnjevanju pomembnejših informacij in pomaga otrokom pri privajanju na slovenski šolski sistem.

Otrokom je na voljo dodatna učna pomoč v azilnem domu, ki jo izvajajo zaposleni iz Javnega zavoda Cene Štupar ter prostovoljci.

Razlogi za odsotnost pri pouku sta bila navedena neorganiziranost dneva in prekropana noč. Glede na to, da imajo omejen izhod iz azilnega doma po 22. uri zvečer in da jih vsako jutro zbudi socialna delavka za v šolo, se mi ta dva razloga ne zdita preveč verjetna. Bolj verjetno se mi zdi, da tisti mladoletniki brez spremstva, ki jim šolanje ne predstavlja pomembnejše vrednote, dan raje preživijo na drugačen način (na primer v iskanju zaposlitve).

4.5 Nastanitev mladoletnikov v azilnem domu in centru za tujce

V azilnem domu imajo točno določen potek nastanitve, *»predstavi se hišni red tako na grobo, pove se osnovne informacije. Pri nastanitvi se jim pove, kaj so pravice, ki jim pripadajo kot mladoletnikom brez spremstva v Sloveniji.«*

Leta 2016 so pričeli s pilotnim projektom nastanitve mladoletnikov brez spremstva v dijaške domove, in sicer v Novo gorico ter Postojno. *»Cilj je, da je nekje neka ustrezna in enotna nastanitev za vse mladoletnike brez spremstva, tako, da so nastanjeni pač tam.«* V dijaškem domu, *»lažje grejo v skupnost, so med svojimi vrstniki, vidijo neke vzorce, ki jih prej niso imeli, imajo neko strukturo, imajo neke meje, to se mi zdi top. V bistvu se jih večinoma nastanjujejo že, ko so prosilci in tukaj dobijo pozitivno ali pa negativno odločitev.«* V dijaškem domu je mladoletnik brez spremstva nastanjen do polnoletnosti, v primeru, da v tistem letu dopolni 18 let je tam do konca šolskega leta.

Ključni element, ki je vzpodbudil spremembe na področju nastanitev mladoletnikov brez spremstva, je bilo dejstvo, da *»so vse mlajši otroci začeli k nam hoditi, kar je bilo pač obdobje številčnejšega prihoda beguncev v Slovenijo oziroma skozi Slovenijo, smo imeli tukaj 10 – 11 letne otroke brez spremstva in takrat so se pač pristojni organi zavedali, da te otroke ne morejo enostavno dati na oddelke za mladoletne v azilni dom.«*

V preteklosti so mladoletnike brez spremstva s statusom mednarodne zaščite nastanjevali v integracijsko hišo. Ta oblika nastanitve se je izkazala za neustrezno, *»ker v integracijski hiši nimamo strokovnega osebja zadošča, da bi lahko potem zagotovilo vso oskrbo.«*

Pri nastanitvi je potrebno upoštevati starost mladoletnika, ker so potrebe posameznika odvisne tudi od njegove starosti, *»ker seveda en 12-letnik al pa 16-letnik, ja kar se tiče teh nekih osnovnih potreb po varnosti, po toplini, po občutku pripadnosti, družini to majo vsi enako. Ampak sigurno ta 16- letnik ima drugače potrebe zdj z vidika tega osamosvajanja.«*

V centru za tujce je mladoletnik brez spremstva nastanjen na posebni oddelek – oddelek za mladoletne. Tukaj so nameščene še samske ženske in ženske z majhnimi otroci. Socialne delavke nastanijo *»tujce«* po opravljeni sanitetno-higienski oskrbi na oddelek, nato jih seznani s pravilnikom o bivanju v centru za tujce, njihove pravice in obveznosti v času bivanja v centru za tujce, razkažejo oddelek, omogočijo kontakt s sorodniki ali starši. Seznani jih s pravilnikom o bivanju v centru za tujce, seznani jih s postopkom varstva mladoletnikov brez spremstva. Prosilci za mednarodno zaščito so nastanjeni v Azilnem domu v Ljubljani.

Center za tujce je zaprt tip ustanove, kar pomeni, *»da je gibanje omejeno.«* Imajo možnost gibanja na dvorišču.

»Dilema ostaja – ali so nastanjeni zaprti v centru za tujce ali se jih namesti v zunanje institucije odprtega tipa, od koder pa največkrat pobegnejo v svojo ciljno državo.«

Mladoletnik brez spremstva, ki je bival v centru za tujce, je povedal sledeče: *»Nič, samo ležal in čakal. V zaprtem kampu nam ni bilo dovoljeno, da ga zapuščamo. Ni mi bilo všeč, ker sem bil zaprt. Lahko sem šel edino na hodnik. Večino časa sem ležal in čakal kaj bo. Ko bi lahko vsaj ven šel na sprehod, pa še to nisi smel iti.«*

Mladoletnice brez spremstva so nastanjene na posebnem delu in ločene od ostalih, kjer imajo na voljo svojo sobo.

V centru za tujce so lahko nameščeni največ 6 mesecev, *»ampak niso nikoli tako dolgo, ker se jih prej vrne.«* Dostop imajo do zdravnika in medicinskega osebja, v primeru resnih zdravstvenih težav so lahko odpeljani tudi v UKC.

V primeru zdravstvenih težav, so lahko izolirani do ostalih stanovalcev.

V centru za tujce, poleg vse ostale pomoči, ki jo nudijo ostalim tujcem (prostočasne aktivnosti, izobraževalne aktivnosti), z mladoletniki brez spremstva potekajo različne vzgojne aktivnosti.

O stiku s socialnimi delavkami v centru za tujce sta mladoletnika brez spremstva povedala sledeče:

»Ampak mi je samo dala telefon, da sem lahko kontaktiral svojo družino. Ko sem vprašal, kaj se bo zgodilo z mano, mi je samo rekla, da ne ve. Socialna delavka me je tudi spraševala kdo sem, od kje sem. Postavljala mi je enaka vprašanja kot policist. Bilo mi je neprijetno, ker nisem vedel, kaj se dogaja.«

»Tam so štiri socialne delavke, nekatere so bile zelo prijazne do mene, nekatere pa so mi samo odgovarjale, da ne vejo nič. Bil sem jezen, kako lahko nič ne veš. Kdo bo pa vedel, če ti ne veš. In ko sem se razjezil so mi začele govoriti, da sem problematičen. Večino časa je samo iskala razloge, da nas skrega.«

»Po eni strani za azilni dom govorijo, da omejuje svobodo, ker regulira prihod/odhod, po drugi strani pa tudi mladoletniki v Sloveniji nimajo popolnoma proste roke, pri tem kar počnejo.«

Mladoletnik brez spremstva je povedal, da mu je bilo bivanje v azilnem domu bolj všeč, kot pa v centru za tujce, ker *»sem se lahko tudi bolj družil z drugimi ljudmi, šli smo do mesta. Bilo je v redu.«*

Princip stanovanjske skupine, bi bil najbližji temu, *»kar oni provzapirov potrebujejo, družino.«* Gre za manjše enote, na voljo je več vzgojiteljev in se lahko individualno posvečajo vsakemu posamezniku. Trenutna nastanitev v dijaških domovih je podoben princip delovanja kot v stanovanjskih skupinah. *»Glede zdj na tale dijaški dom, da vseeno princip delovanja je podoben, bom rekla stanovanjskim skupinam, z matičnimi vzgojitelji.«*

Mladoletniki brez spremstva tekom bivanja v Sloveniji živijo bodisi v azilnem domu bodisi v centru za tujce. Medtem ko je azilni dom delno odprtega tipa (mladoletniki imajo možnost prostega izhoda (z nekaterimi omejitvami, npr. med tednom morajo biti do 22. ure v domu), je center za tujce popolnoma zaprt tip ustanove. Center za tujce je pravzaprav zapor. Zorn (2014) piše, da so t. i. *detention* centri (kamor lahko štejemo tudi center za tujce), ustanove, ki se izognejo demokratičnim sodnim postopkom. Popolno oblast ima vladajoča politika ter birokracija. Otroci, ki so zaprti v centru za tujce, niso bili postavljeni pred sodnika, kjer bi se ugotavljala njihova nedolžnost ali krivda, kakor je to običajno v pravnem sistemu. Brez kakršne koli obtožnice, sodbe, jim je odvzeta ustavna pravica do osebne svobode. Vse to pa se opravičuje v imenu varnosti, da je potrebno varovanje suverenosti slovenske države.

Čeprav naj bi bilo otrokom omogočeno gibanje po dvorišču, v praksi to ni tako. Zaprti so v sobah, možnost izhoda imajo le na hodnik. Sumljivo mi je že dejstvo, da mi ni bil dovoljen vstop v center za tujce in da sem odgovore na svoja raziskovala vprašanja prejela od zaposlene

na policiji in ne od socialnih delavk, ki so tam zaposlene. Ne vem niti imen zaposlenih socialnih delavk v centru za tujce. Takšen način komunikacije mi seveda ni omogočil postavljanja dodatnih podvprašanj

Dejstvo je, da je center za tujce popolnoma neustrezna oblika nastanitve za kateregakoli človeka, definitivno pa ni primeren za otroka. Socialne delavke, ki so zaposlene v centru za tujce so pravzaprav še eden od represivnih organov v vrsti zatiranja beguncev na splošno, kamor se žal prevečkrat uvrstijo tudi otroci. Kako v praksi aplicirati metode in tehnike socialnega dela, ko pa si zaposlen v ustanovi, ki deluje povsem obratno od vrednot in načel socialnega dela? V ustanovi kot je center za tujce, se na otroka ne gleda kot na nekega individuuma, ki ima svoje želje, strahove, sanje, znanja in podobno, ampak je v prvi vrsti tujec. Tujec pa predstavlja neko nevarnost, pa čeprav je ta nevarnost 16-letni deček.

Zatrjevanje, da so mladoletnikom brez spremstva zagotovljene vse njihove pravice, medtem ko sodeluješ pri njihovem zapiranju in omejevanju, kaže, da so to zgolj črke na papirju in da v resnici ni tako. Če bi se podobna zgodba dogajala »slovenskim otrokom«, bi marsikdo že skočil v zrak in govoril o kršenju človekovih pravic. V primeru tujcev pa govorimo o varnosti. V imenu varnosti se govori, da je to dobro za otroka, da bo pobegnil, če bo zunaj. Dejstvo je, da je pomembno, da je otrok zaprt in se ga lahko izloči iz države, ker če pobegne, lahko nekoč zopet postane »breme državi«. Bolje jih je držati na kupu in se prepričati, da so resnično pregnani iz države.

Flynn (2013) v svojem članku opiše, kako politika poskuša sistematično kršenje človekovih pravic zaviti v celofan in pri tem uporabljati nevtralne izraze. V primeru centra za tujce je retorika takšna, da to ni zapor, ampak preprosto prostor za zadrževanje ljudi, ki ne izpopolnjujejo pogojev za bivanje v Sloveniji.

Represivnost socialnih delavk se je pokazala tudi v izjavi, da je socialna delavka postavljala enaka vprašanja kot policist. Socialno delo v centru za tujce ne moremo imenovati socialno delo, ampak policijsko delo. Njihovo delo v tej ustanovi je zadrževanje ljudi na istem mestu, imeti kontrolo in moč nad njimi, njihovimi življenji ter ohranjanje totalnega neravnovesja moči.

V preteklosti so otroke brez spremstva nastanjevali v integracijsko hišo, ki pa se je zaradi pomanjkanja strokovnega osebja izkazala kot neprimerna. Iz katerega vidika sta azilni dom in center za tujce bolj primerni obliki nastanitve? Kako je lahko center za tujce primerna oblika

nastanitve za otroka, če je ta zaprt po nepotrebnem, bolj kot integracijska hiša, katere namen je vsaj integracija ljudi v novo okolje? Zaprtost, omejenost gibanja (lahko gredo samo na hodnik) in čakanje na usodo, to ni ravno v skladu z upoštevanjem človekovih pravic, Konvencije o otrokovih pravicah in delovanju v največjo otrokovo korist.

Nisem dobila odgovora na vprašanje, koliko časa so otroci v povprečju zaprti v centru za tujce (po zakonodaji so lahko zaprti največ 6 mesecev). Vprašanje je, v kolikšni meri je vračanje otroka resnično v največjo korist otroka in koliko je to bolj v korist države, ki ima »eno breme manj«. Z izgonom se prepričajo, da je otrok resnično zapustil državo in ni več problem države Slovenija, rekoč, *ni človeka ni problema*. Zakaj pa otroku ne bi omogočili varno nadaljevanje poti tja, kamor si želi? Ironično, da lahko v Sloveniji (ki ga ne želi in velikokrat tudi sami otroci ne želijo tu ostati) ostane le, če zaprosi za azil.

»Osebnostno menim, da so mladoletniki v centru za tujce na varnem, ker če so kje drugje nameščeni, lahko pobegnejo. Kljub bivanju v centru za tujce, so izenačeni s slovenskimi državljani.«

Zgornjo izjavo ni podala zaposlena v centru za tujce, ampak strokovna delavka, ki je zaposlena izven te ustanove. Njena izjava kaže na normalizirano stanje, da so centri za deportacijo nekaj čisto vsakdanjega in navadnega. Govori se o zapiranju v imenu varnosti, ne definira pa se čigave varnosti, naše ali njihove.

Flynn (2013) opisuje, kako svoj simbolni namen »*detention* centri« kažejo s svojo izolirano lokacijo, z ograjami, z varnostniki, izpostavljenost konstantnemu nadzoru. Vse karakteristike najdemo tudi pri centru za tujce.

Sprašujem se, kako lahko nekdo trdi, da so kljub bivanju v centru za tujce mladoletniki brez spremstva izenačeni s slovenskimi državljani, ko pa so jim onemogočene ali pa težje dostopne marsikateri socialne, zdravstvene in ustavne pravice. Slovenski državljani, ki so kršili zakonodajo, so zaprti v zaporih, kjer imajo več pravic kot pa otroci brez spremstva v centru za tujce.

Leta 2016 se je začel izvajati pilotni projekt nastanitve v dijaških domovih. Sodelovala sta dijaški dom Nova gorica in Postojna. Pomembnost usposobljenega kadra se je pokazala že v tem projektu, saj je bil kader v Postojni veliko bolj pripravljen na delo z mladoletniki brez spremstva in se zato projekt nadaljuje še danes, medtem ko so ga v Novi gorici zaključili po enem letu.

Res je, da »slovenski mladoletniki« nimajo popolnoma prostih rok, imajo pa vseeno več svoboščin in pravic kot mladoletnik, ki biva v azilnem domu ali pa centru za tujce. Za začetek ima pravico do svobodnega gibanja in pravico do zasebnosti.

4.6 Medkulturno razumevanje

»No sej veste, da vsakič, kot z vsemi, ki prihajajo iz drugih držav, vedno pride do nekih kulturnih trkov, tako ali drugače lahko.«

Kot eno od kulturnih preprek, so sogovornice dojemale predvsem vlogo spola. *»Velik je žensk tukej, kar zna mogoče bit težava pri teh fantih, ki tega res niso navajeni, pri stiku z ženskami.«* Pri delu z moškimi upoštevajo neke kulturne navade iz njihovega okolja, *»pač ne pričakujem, da me gleda v oči, tut jst se ga ne dotikam in tko. /.../ Ni stikov, če on pride, mi da roko, se ne dotikam in tko no.«*

Težave zna predstavljati vloga moškega – ženske. To je vidno tudi v šoli, ko so *»presenečeni, da so učiteljice večinoma ženske.«*

Kulturne ovire, na katere naletijo mladoletniki brez spremstva, so, da so tukaj obravnavani kot otroci. *»Pridejo v Slovenijo, so kar naenkrat otroci.«* *»Pri nas so otroci do 18. leta in za njih veljajo drugačna pravila.«*

Osebje, ki dela z mladoletniki brez spremstva se mora zavedati kulturnih razlik. Potrebno jim je objasniti, na kakšen način teče življenje v Sloveniji, kaj je sprejemljiva kulturna praksa in kaj ni (npr. obrezovanje žensk), hkrati pa je potrebno izraziti razumevanje do tega, kakšne kulturne prakse imajo v njihovi državi.

»Pri kulturnih razlikah lahko rečem, arabsko govoreči, zelo glasno govorijo, veliko gestulirajo in nekje, kjer jih ne razumejo, se to velikokrat narobe razume.«

Tudi jezik lahko predstavlja neko kulturno oviro.

Sogovornica je izpostavila primer kulturne ovire, *»ko smo imeli učenca, ki je želel prostor za molitev (ampak mi nimamo takega prostora, niti ne vemo, kako bi ostali udeleženci to sprejeli).«*

Kulturne razlike so vidne tudi v šolskem sistemu, *»recimo on reče, jst imam šolo, sm 8 let hodu v šolo, kakšno šolo si hodu? Koran. On je recimo 8 let sam Koran brau in mu potem rečemo za tuki in je težava potem.«*

»Tujci so večinoma islamskega verovanja. V centru za tujce jim je v skladu z religijo omogočena prehrana brez svinjine, s halal certifikatom, podpisan s strani muftija.«

»Tudi higienske navade tujcev so malo drugačne od evropskih in so jim tudi toalete prilagojene, je pa potrebno velikokrat opozarjati na osebno higieno in čistočo sob.«

V Javnem zavodu Cene Štupar kulturne prepreke rešujejo s pomočjo kulturnega mediatorja. Kulturni mediator se zagotovi na podlagi države iz katere prihajajo mladoletniki brez spremstva, *»da jim v njihovem jeziku preda pomembne informacije (npr. kako poteka vpis, kako naj se prihajajo na pouk, kaj se zgodi, če zamujajo itd.).«*

Mladoletniki brez spremstva imajo možnost ohranjanja in spoznavanja svoje kulture na drugačne načine, *»preko raznih društev, medgeneracijskih centrov, samoiniciativnosti.«*

Res je, da do t. i. kulturnih trkov prihaja pogosto. Ampak ti kulturni trki se lahko zgodijo tudi med Primorcem in Ljubljancem (na primer, bela kava na primorskem ni enako kot bela kava Ljubljani). Drugačnost kulture se je pokazala pri dojemanju vloge spola, kjer je mladoletnikom brez spremstva mogoče nenavadno videti žensko v javnem življenju in na neki poziciji moči. Razlika je tudi v tem, da je mladoletnikom brez spremstva nenavadno, da so tukaj obravnavani kot otroci, v svoji državi pa kot odrasli in imajo manjše težave pri prilagajanju na to dejstvo. Jezik ni velika komunikacijska ovira, saj so na voljo prevajalci, večina mladoletnikov brez spremstva za angleško, sedaj ko jih je veliko prišlo iz Srbije, jih zna nekaj tudi srbski jezik. Slovenska filantropija je začela uvajati kulturne mediatorje, ki pomagajo graditi most med zaposlenimi v azilnem domu in mladoletniki brez spremstva.

V centru za tujce so kot kulturne razlike navedli prehrano in higienske navade beguncev. Za hrano trdijo, da je pripravljena *halal*. Lahko da je vse skupaj le črka na papirju. Za hrano je že večkrat bilo rečeno, da je vitaminsko osiromašena, slabše kakovosti, manjše porcije, ²ne prilagajanje na primer ramadanu (če govorimo o večini islamskih prebivalcev), kaj pa Afričani? Romi? Vegetarijanci? Podobno je s prehrano, ki jo nudijo v azilnem domu.

Težave s higieno se pojavljajo v vseh zaprtih tipih ustanov, zato je to bolj posledica bivanja v neki ustanovi, kot pa neka kulturna lastnost posameznika.

² Glej Pajnik (2011)

4.7 Načela in spretnosti pri delu z mladoletniki brez spremstva

Pri delu se daje poudarek na individualno obravnavo, *»potem se pa počasi delajo individualni razgovori /.../ takrat se tudi potem naredi individualni načrt dela /.../ z vsakim na svoj način /.../ z vsakim moraš posebej /.../ pogruntat kako, kakšen način za njega najbolj ustreza.«* Pri delu z mladoletnikom brez spremstva je potrebno v obzir vzeti tudi njegovo starost in zrelost. *»Je drugače, če imaš 10-letnega otroka, k mamu tut take primere v Sloveniji al pa če imaš 17-letnega fanta, ki ima morda že tako zgodbo za sabo.«* Zaradi individualnih razlik med posamezniki, je bolj primerna individualna obravnavo, *»ker vsak primer se tok razlikuje eden od drugih, da se mi zdi, da je vsak primer boljše individualno obravnavat.«*

Pri delu se je potrebno zavedati drugačnosti kulture in dejstva, da načina dela ne moreš posplošiti za vse mladoletnike brez spremstva enako, *»ne morš pri desetih fantih vse isto delat.«*

Mladoletnikom brez spremstva dajo možnost, da se sami odločijo, kako bodo v nekih situacijah ravnali, prej pa se je potrebno pogovoriti o možnih slabih in dobrih izidih ter diskutirati o morebitnih nasprotnih vidikih o določenih zadevah. *»Mislim, da jih najbolj to boli, da jih nekdo pokroviteljsko nastopi in ga zdj tretira, k da je tam mulc 5 let star.«* Pomembno je, da imata strokovni delavec in mladoletnik brez spremstva odkrit odnos. *»Glej, jst nimam problema, če boš ti odkrit do mene in nekje fer v tem odnosu, potem bom tut jst.«* Izkušnje so pokazale, da če sprejemaš otroka kot enakovrednega in sebi enakega, *»mislim, ti nisi nič več kot on,«* da se lahko mnogo več doseže. *»Tko se mi zdi to nek tak vključujoč odnos, pa pač, da je nek enakovreden, fer, odkrit odnos, kar je dolgoročno potrebno tut pri sprejemanju nekih odločitev.«*

Pri delu z mladoletniki brez spremstva je potrebno, da je slišan tudi glas otroka. *»Mi se trudimo to tko, da poslušamo, slišimo glas otroka in da se z njim velik dela, da se ga sliši, da on nekak pove, kaj želi in kaj ne želi.«*

Sogovorniki so poudarjali, da ne glede na to, ali delajo z odraslo osebo ali pa z mladoletnikom brez spremstva, je potrebno enako ravnati z njimi. *»Ne glede na to kdo je, s kje je, morš isto delovat, ne govorim samo o prosilcih, govorim na sploh o delu z ljudmi.«* Potrebna je individualna obravnavo posameznika, *»v tem smislu, da ločiš, da niso glih vsi enaki /.../ to se mi zdi ključnega pomena, ker pri nas bi nekateri radi imeli tiste tipične Janeze in Mojce, po*

nekih naših standardih postavljene in sploh ne vzamejo v obzir iz kje ta oseba prihaja, kako je tam živela in je takoj tisto, ja kako to ne more.«

Skupaj z mladoletnikom brez spremstva se išče čim več alternativnih, različnih in obojestransko sprejemljivih rešitev. V jeziku socialnega dela bi temu rekli načelo sodelovanja.

Pomembna je komunikacija in poudarjanje, *»da na žalost ne morejo v celoti krojiti svojega življenja, da so omejeni ravno zaradi svoje mladoletnosti in celega kupa drugih stvari, je pa pretežno od njih odvisno, kako in v katero smer se bo zapeljalo njihovo življenje.«*

Potrebna je odprtost pri delu, odprtost za druge kulture, odsotnost predsodkov in obsojanja, zavedanje, *»da kar je za nas sprejemljivo, ni nujno sprejemljivo tut drugje.«* Pri delu je treba iti izven okvirjev in ne gledati zgolj *»čez svoje oči«*.

Treba je imeti občutek za sočloveka, empatijo, *»ključno pa mislim, da je res tisto, pristop človečnosti, neka toplina, razumevanje.«*

»Nekako jst vedno rečem, kot prvo, mislim, da mora vsaka oseba, ki dela, bodisi z mladoletnikom ali pa odraslo osebo, predvsem biti človek. Jst doskrt rečem, da ti ne pomagajo tisti nazivi pred imenom nič, če v osnovi nisi človek, če nimaš občutka za soljudi, da se znaš postaviti v škornje druge osebe.«

Posameznik, ki dela z mladoletniki brez spremstva, mora biti odprt za samorefleksijo, za kritiko, zna postaviti osebne meje, zna se tudi zoperstaviti kakim drugim strokovnim službam, za katere smatra, da niso ravno najboljše pri svojem delu. K vsemu temu je treba pristopiti z neko empatijo, razumevanjem, hkrati pa znati postaviti še svoje meje.

Zaposleni morajo prepoznati stiske, morajo biti spoštljivi, poznati morajo ozadje mladoletnika brez spremstva kot prosilca za mednarodno zaščito, s čim se v tej situaciji soočajo, s čim se soočajo na poti, vedeti morajo, da so posebna enota ljudi in niso enaki ostalim prosilcem za mednarodno zaščito.

»Je fajn, da ti mladoletniku poveš, da mora on postaviti določene meje v določenih situacijah, al da se zaščiti al da se ti ko strokovni delavec, ne samo, da je prav in lepo, ampak si dolžen, ker v končni fazi otrok oziroma mladoletnik to tut rabi.«

Pri delu z mladoletniki brez spremstva je prav tako potrebno, da je posameznik odločen, trden, *»mora ti bit jasno, kako v določenih situacijah odreagirat.«* V obzir je potrebno vzeti dejstvo, da so mladoletniki zelo negotovi, med drugim zaradi tega, ker so brez staršev in v novi deželi.

V centru za tujce kot načela, ki so potrebna pri delu z mladoletniki brez spremstva, poudarjajo načelo timskega dela, individualizacije ter *»ostala načela, katera uporabljamo pri strokovnem socialnem delu.«* Informacij o tem, katera so ta ostala načela in kako se ta načela kažejo v praksi, nisem pridobila.

V Javnem zavodu Cene Štupar so pri delu *»osredotočeni na danes, na učenje, na življenje in na njihovo prihodnost.«* Prevedeno v jezik socialnega dela, je to delo tukaj in zdaj. Pri delu z mladoletniki brez spremstva ne delajo nobenih razlik, *»obravnavamo ga kot vse druge.«*

Poleg strokovne izobrazbe in izkušenj pri delu z otroki, je prav gotovo potrebna tudi ustrezna čustvena inteligenca. Znati jim je treba prisluhniti in se zavedati, da so izpostavljeni mnogim spremembam naenkrat. Potrebno je imeti ogromno potrpežljivosti, *»tako kot z vsemi mladoletniki,«* v obzir je treba vzeti tudi drugačen jezik.

»Menim, da moraš pri delu z mladoletniki brez spremstva biti iznajdljiv, distanciran in se zavedati, da ne moreš rešiti vseh težav, strikten, odločen in strog.«

Prav tako je potrebno preverjanje, kako je mladoletnik razumel neko informacijo in kaj točno je razumel. Pri tem je treba vzeti v obzir dejstvo, da osebe gleda na neko zadevo s svojega stališča, svoje realnosti, mladoletnik pa iz svoje realnosti in je potrebno *»preverjanje, kako sva se razumela.«*

Pri delu je v ospredju individualna obravnava otroka. Dogaja se kontradiktornost, ko se izpelje sicer individualni razgovor z otrokom, ampak se od vseh otrok pričakuje enako ravnanje in vedenje. Uporabljajo se enaki standardi kot za *»slovenske otroke«*, čeprav imajo ti mladoletniki brez spremstva za seboj popolnoma drugačno zgodbo.

Za uspešno in kakovostno delo je pomemben odkrit in iskren odnos do otroka, velikokrat je potrebno delovanje izven ustaljenih okvirjev in iskanje čimvečih različnih alternativnih možnosti in poti, ki so otroku na voljo. V celotnem procesu je pomembno, da je slišan glas otroka in da se pri delu uporablja načelo sodelovanja.

Prav tako je potrebno biti empatičen, opravljati samorefleksijo in biti odprt za kritike, saj v nasprotnem primeru lahko strokovni delavci svoje delo opravljajo manj uspešno. Velikega

pomena je postavljanje lastnih meja in zavedanje, da ne moreš rešiti vseh težav. To je potrebno zaradi zaščite pred izgorelostjo.

Z otrokom je potrebno pri delu konstantno preverjati razumevanje, ampak obojestransko, kako je on tebe razumel in kako si ti njega, da se lahko v primeru nejasnosti ali napačnega interpretiranja to čimprej popravi.

4.8 Psihosocialna pomoč

Potrebno se je zavedati, da mladoletnik brez spremstva ob prihodu v Slovenijo s seboj nosi *»neko prtljago, neko travmo odločit v določenih stvareh«* in da potrebujejo čas, da spregovorijo o njih, še posebej, če gre za kakšno obliko spolne zlorabe. Azilni postopek zahteva, da se razgalijo že ob prijetju, da se *»dokaže«* potreba o mednarodni zaščiti. O spolnih zlorabah pa je težko govoriti vsem žrtvam, ne samo njim.

Mladoletnik brez spremstva ima za seboj mnogotere izkušnje, *»marsikdo je že dubu službo, živel na ulici, ma izkušenj, ne vem tisoč in eno. Se mi zdi, da vse te izkušnje, ki jih imajo, da jih prisili, da v momentu odrastejo, ker preskočijo par let, ker jim družga ne preostane.«*

Pri načrtovanju pomoči mladoletniku oziroma pri zagovarjanju najboljših koristi otroka *»vzamemo predpostavko, da so to fantje, ki so dal že marsikej skos, da se v življenju znajo znajt.«*

Pri načrtovanju prihodnosti mladoletnika brez spremstva, ko ima ta še vedno status prosilca za mednarodno zaščito, je prisotna neka negotovost. Potrebno je upoštevati oba možna izida, torej, da mu bodo status mednarodne zaščite odobrili, *»po možnosti potem dobi sam subsidiarno, po možnosti sam za eno leto,«* ali pa mu statusa ne bodo odobrili, *»če on misli, če tukaj čaka na odločitev 7 mesecev pa ceu cajt misl, sej bom dubu pozitivno, potem je negativ ... Katastrofa.«*

Strokovno osebje poskuša mladoletniku brez spremstva pokazati, da lahko čas, ki ga bo preživel v Sloveniji, izkoristi maksimalno in iz tega odnese največ kar lahko.

»In kako ta čas izkoristit za sebe, da provzaprov vse kar vloži v tem času, bo neko znanje, stvar, ki mu je nobeden več ne more vzet, da provzaprov nikoli ne veš, kdaj ti bo slovenski jezik prav prišel. V končni fazi tut če greš nazaj v Afganistan, mogoče bodo slovenske firme obnavljale, ti lahko zelo pomaga za službo.«

Tudi v primeru negativnega odgovora na prošnjo za mednarodno zaščito, je potrebno na stvar pogledati z drugega zornega kota, »izhajati iz tega, glej ni konec sveta, lahko se pritožiš, ampak do takrat moraš preživeti.« Vprašanje je, koliko otrok se dejansko pritoži. Večina otrok vzame to kot znak, da v Sloveniji niso dobrodošli.

Če mladoletnik dobi negativni odgovor, je običajno prva reakcija šok, zmedenost, »kaj to dejansko pomeni, to negativni dogovor, kaj je zdej to.« Otroci lahko začnejo razmišljati oziroma to vzamejo kot nek znak, da v Sloveniji niso dobrodošli, »bil sem šokiran, ko sem izvedel, da me vlada Slovenije noče.« In potem začnejo, še intenzivneje razmišljati o tem, da bi Slovenijo zapustili.

V primeru negativnega odgovora je pomembno, da se z mladoletnikom o tem pogovorimo. »To je dolžnost in naloga strokovnih delavcev, ki so v stiku s tem otrokom.«

Iz centra za tujce pa so sporočili, »da niso imeli postopkov z mladoletniki brez spremstva, ki bi dobili "negativ".« Ta odgovor se mi zdi malce privlečen za lase, glede na odgovore ostalih informantov. Možno je, da ne želijo razkriti pravih informacij ali pa so vsi otroci, ki so dobili negativni odgovor, prej zapustili državo in pot nadaljevali drugam.

Lažje je načrtovati za osebo, ki pridobi status begunca, ker se takrat ve, da bo v Sloveniji za nedoločen čas in ima dovoljenje za stalno bivanje ter je po pravicah izenačen s slovenskimi državljani. Pri osebah, ki imajo status subsidiarne zaščite, se velikokrat pojavi pomanjkanje motivacije, »brezveze, pa zdj je dubu sam za eno leto, sj nima smisla /.../ jezik zdj se učit je brezveze, kaj po enmu letu me bojo pa vn naglan in tko naprej.«

Načeloma pa strokovno osebje dela ogromno na opolnomočenju tako, »da iščemo močne točke in na tem gradimo.«

V azilnem domu jim je vsak teden za štiri ure na voljo psihiater. V azilnem domu so prisotnost psihiatra uporabili tudi za »tko bom rekla, če so ble kšne situacije, da je blo potrebno hitro neki ocen tal pa kj tazga.« Če se pri kakšnem posamezniku opazijo kake resne težave, se poskuša čim prej ukrepati in ga »podati v obravnavo pa tko naprej.« Mladoletnik brez spremstva, ki je bival v azilnem domu, je povedal, da je bil psihiater prisoten, njegova izkušnja z njim je pa ni bila preveč dobra, saj mu ni želel dati nobenih tablet. » /.../ ampak mi ni hotel dat nobenih tablet.«

Mladoletnik je med bivanjem v azilnem domu doživel nočne more, *»zbujal sem se ves prepoten.«* Želel si je tablet, *»da bi lahko v miru spal.«* Občutil je osamljenost, ker je njegova družina ostala v matični državi in jih je pogrešal, pa tudi zato, ker je bil na poti sam. *»Žalosten sem še zmeraj. In še zmeraj pogrešam svojo družino.«* Počutil se je nezaželenega, ko je izvedel da ne more ostati v Sloveniji.

Izven azilnega doma se psihosocialna pomoč in podpora išče s pomočjo zakonitega zastopnika. Kar se tiče iskanja pomoči v javni mreži, so mladoletniki brez spremstva izenačeni s slovenskimi državljani. *»Seveda padejo v isto godljo kot vsi ostali.«* Razpoložljivost in doseg psihosocialne pomoči in podpore v javnih mrežah *»je tut en manjko, tko se mi zdi, da ob zavedanju, da velika večina al pa skor vsi, k pridejo k nam al pa v druge države, pa so doživeli stvari, k so jih doživeli, a priori je treba predpostaviti, da bojo rabil tovrstno pomoč.«*

Težave so s čakalnimi vrstami pri kliničnih psihologih in premajhno število le teh. Obravnavani so v svetovalnem centru v Ljubljani, *»pa tut drugje, če je treba.«* Obstajajo pa tudi posamezniki, ki nudijo usluge *pro bono* in se preko tega lahko nudi neko podporo. V preteklosti so *»fantje hodili tudi v Društvo za nenasilno komunikacijo.«*

Slovenska filantropija je že večkrat poskušala izvesti sodelovanje z zunanjimi delavci. *»Zdaj lani smo mel en projekt, k je traja par let in se je zdj izteku, k je bla psihoterapevka, k je nudila podporo, ne samo tej populaciji, ampak zdj pred leti, mislim v zadnjem obdobju je bilo par akterjev, k je bilo povečano število beguncev in potem je bilo tut več denarja na tem področju in tut več akterjev na tem področju.«*

V centru za tujce se mladoletniku brez spremstva zagotavlja s strani socialne službe psihosocialna oskrba. *»Na oddelku je stalno prisotna socialna delavka (od 7.00 do 22.00 ure), za morebiten psihosocialni razgovor ali ostalo oskrbo, imajo pa možnost pogovora tudi s psihiatri ali drugimi specialističnimi profili.«* Vprašanje je, kakšna pomoč se lahko sploh nudi mladoletniku brez spremstva v centru za tujce?

Glavno delo socialnih delavk v centru za tujce je, da za vse tujce nudijo psihosocialno pomoč, *»ki poteka v obliki psihosocialnih preventivskih in psihosocialnih terapevtskih obravnav.«* Pri tem sodelujejo z drugimi službami, najpogosteje z zdravstveno službo in inšpektorji ter s službami izven centra za tujce (Osnovna šola, IOM, Rdeči Križ, centri za socialno delo in druge socialne institucije). Sodelujejo tudi s skrbnico (skrbnica za posebni primer), ki v primeru potrebe ureja nadaljnjo strokovno oskrbo. Govora je o psihosocialni in terapevtski obravnavi,

a najpogosteje sodelujejo z zdravstveno službo in inšpektorji, ki pravzaprav opravljajo policijsko delo. Njihov namen pa je v prvi vrsti varovanje »slovenske suverenosti in branjenje slovenskih državnih meja«.

Bili so primeri, da so bili mladostniki v stiski zaradi pritiska, ki ga je nad njimi izvajala družina, *»k dobesedno terjajo od njih, da pošiljajo denar in so pod blaznim pritiskom a ne, ker ne zmorejo, a ne.«* Mladostnik je v dilemi, saj *»se začne zavedati, kar je tam pa kar družina od njega zahteva, a je prov in so potem res v tej dilemi, neka odgovornost do družine, kar jim je bilo privzgojeno, kar jim provzaprov govorijo, nvm moraš do tam, to morš in to k hkrati vidjo kako pa tukaj otroci živijo in kaj jim je omogočeno, tko da ni enostavno.«*

Mladoletniki so v stiski zaradi pritiska staršev in zaradi tega lahko *»marsikdaj pride do situacij, ki so neprijetne zaradi stiske, ki jo mladoletniki čutjo, izražajo to na tak drugačen način, npr. da se zapre in da ne sodeluje in je lahk tut neko depresivno razpoloženje.«* Mladoletniki lahko to stisko izkazujejo tudi s samopoškodbami, mislimi o samomoru, lahko odreagirajo na buren način.

V šoli je bil strokovni kader predhodno opozorjen na vedenjske spremembe pri mladoletnikih, ko se je bližal čas, da se jim izteče status mednarodne zaščite, *»ker točno nekje vidmo, nekdo k je v zagonu fino in potem k se bliža ta čas, že začnejo razmišljat, kaj bom zdj /.../ rečemo bote pripravljeni, možno, da bo popustil v šoli, da ne bo več tok pripravljen aktiven bit, lahko da se bo mal spremenil.«*

»Jst sm tut mela situacijo, ko so v naših pisarnah sedel in so pač klical domov in so zvedel al pa so pršl k nam pa so zvedel, da je kšn njihov sorodnik biu ubit v nekem bombnem napadu al pa neko jezo, ki jo čutjo zarad tega kar se jim dogaja, izraža na tak način in je blo doskrt takih primerov, ko so mi rekel, da se čutjo osamljene, da temu ni blo tko, k so bli doma in se mi zdi, da pol vsake tok časa, k se z njimi pogovarjam, da to ful pogrešajo, kar so včasih mel, da jim je blo včasih ful hudo v kšnih trenutkih.«

Dogajalo se je tudi, da so starši mladoletniku očitali, *»kako se je pustil ujet, da mora naprej ipd.«*

Opaziti je, da so velikokrat osamljeni, da jim manjka krog sorodnikov, *»ker pač pri njih je skupnost pomembna, pa grajenje neke solidarnosti, se mi zdi, da lahk to zlo manjka tlele.«* V Sloveniji težje navežejo stik z lokalno skupnostjo že zaradi lokacije same ustanove v kateri bivajo. V azilnem domu je tudi pogosta praksa, da prihajajo prostovoljci, kar zopet oža število

interakcij, ki jih ima lahko mladoletnik brez spremstva z lokalno skupnostjo in s tem tudi možnost, da razširi svoje socialne mreže.

Mladoletnik, ki je bival v Sloveniji, je preko skrbnice dobil informacijo, da je Slovenija varna država, *»da se nimam kaj bati.«* Je pa velikokrat imel občutek, da ga ljudje ne razumejo. Prav tako je imel težave pri navajanju na slovensko hrano. *»Pa hrana je zelo čudna, čudne začimbe imate.«*

Ključnega pomena je motivacija, vprašanje, kako motivirati človeka, *»dlje kot traja ta negotovost, bolj se človek pasivizira in iščeš načine, kako ga boš zdj zmotiviral.«* Motivacija je na začetku nujna, *»pri nekaterih je treba kr, da ga premakneš, ker ne vidi smisla.«*

Mladoletnika je potrebno podpreti v potrebah, ki se njemu zdijo prioritete. Nekaterim mladoletnikom je prioriteta, da si najde službo, da bi lahko podpiral družino, ki je ostala v matični državi ali pa v kateri drugi državi *»in potem ga podpreš na načine kot ga lahko, učenje slovenskega jezika v smislu, glej lažje se pride do službe, če se bo naučil, preko tečajev, preko prostovoljcev in nekateri se mal bl znajdejo, eni pa pač ne.«*

Pri mladoletniku, ki mu je šola najvišja vrednota, se ga podpre v tej smeri.

So se pa strokovni delavci pri podpori srečali z vprašanjem, kakšno obliko podpore pravzaprav ponuditi mladoletniku, *»razen da si zraven no.«* To že kaže na neko sistemsko nemoč, ki jo strokovni delavci občutijo pri svojem delu.

Mladoletniki brez spremstva zaradi različnih izkušenj, ki so jih doživeli, razvijejo razne strategije preživetja. Ena izmed njih je, da *»otroci povejo, da jim ni nihče ničesar povedal, čeprav je lahko ob prvem intervjuju prisoten isti tolmač, kot je bil prisoten v centru za tujce.«* Dobljene informacije velikokrat preverjajo, da dobijo neko zagotovilo, potrditev, *»verjetno so zaradi predhodnih izkušenj nezaupljivi.«*

V ospredju dela z mladoletnikom brez spremstva je individualna obravnava. Pri nudenju psihosocialne pomoči je potrebno upoštevati oba možna izida (odobritev in zavrnitev mednarodne zaščite). Lažje je seveda načrtovati za otroka, ki pridobi mednarodno zaščito. Velika težava je pomanjkanje motivacije pri mladoletniku (na primer, ker pridobi mednarodno zaščito samo za eno leto).

Z izjemo psihiatra v azilnem domu (ki je tam prisoten enkrat na teden), so mladoletniki podvrženi javnemu sistemu pomoči, kjer pa so dolge čakalne dobe, pomanjkanje kadra in

seveda vprašanje same usposobljenosti teh ljudi, če znajo ravnati v takšnih specifičnih situacijah. Pri teh otrocih brez spremstva je pogosto prisotna stiska, ker so izpostavljeni pritiskom staršev, ki so ostali v matični državi. Stiska se kaže na različne načine (zapiranje vase, samopoškodbe, agresija ipd.) in kot strokovni delavci moramo to prepoznati in na težave ustrezno odgovoriti.

Med mladoletniki je prisotna osamljenost, saj nimajo veliko možnosti navezovanja stikov z ljudmi izven azilnega doma ali pa centra za tujce. Mladoletniki brez spremstva so zaradi vseh izkušenj razvili tudi različne strategije preživetja.

4.9 Spol

Deklic kot mladoletnic brez spremstva je zelo malo. *»Jst sm na tem oddelku mal več kot eno leto in sm mela samo eno in še te nisem imela nastanjene tukaj.«* Deklic je malo tudi kot prosilk za mednarodno zaščito, državo pa so zapustile še predno se je postopek končal.

Deklice, ki so prosilke za mednarodno zaščito se ne nastanjuje v azilni dom, ampak so nastanjene drugje. *»Te do zdj, kar so bile, so bile takoj prepoznane kot zelo ranljive, ena je bila nastanjena v krizni center, ena pa v varno hišo.«*

Manjše je tudi število deklic, ki so dobile odobren status mednarodne zaščite, *»mislim, da sta dve edini, k sta status imeli /.../ zlo jih je mal pa sam ena punca je bla neki časa, ki je bila nastanjena v družini, ona je tuki dobila tut status, ampak je tut ona šla potem stran.«*

Deklice kot begunke običajno potujejo v skupini, s sorodniki ali znanci. Kulturno je pogojeno, da deklice ne potujejo same, kar pa ne pomeni, da so s sorodniki ali znanci bolj varne. Lahko, da deklice nekega vedenja ne prepoznajo kot obliko nasilja ali pa se o tem bojijo spregovoriti. Pri dečkih je pogosta praksa, da družina sprejme odločitev in jih pošlje na pot, česar pa pri deklicah ni.

V centru za tujce so deklice zelo redke, če so *»so to največkrat Rominje ali pa kake Srbkinje, ki potujejo brez veljavnih dokumentov.«*

Deklic kot mladoletnic brez spremstva je zelo malo, kar je lahko kulturno pogojeno. Največkrat so to ženske, ki potujejo brez veljavnih dokumentov.

4.10 Sistem zaščite

Glavno vodilo pri delu z mladoletnikom brez spremstva bi moralo biti načelo otrokove največje koristi, *»k ga je treba vedno tehtati pri vsakih takih zadevah /.../ da se ugotovi, kaj je v najboljšem interesu otroka in potem na podlagi neke zlo resne anamneze oziroma to se ne more narest čez noč, da se ugotovi, kaj so pač naslednji koraki, ki jih je pač treba sprejeti.«* V nekaterih primerih je to težje slediti *»zaradi bodisi kakšnih čist birokratskih al pa zakonskih zadev.«*

Načelo otrokove največje koristi je treba uveljavljati cel čas v sodelovanju z otrokom, mu prikazovati njegovo najboljšo korist in *»mu uspet razložiti, da kar si je on mogoče zamislu, ni v njegovem najboljšem interesu.«* Poraja se vprašanje, ali je res vedno v otrokovo največjo korist to, da zaprosi za mednarodno zaščito. Večja dostopnost psihosocialnih služb bi bila v večjo korist otroka.

Različne službe različno gledajo na najboljše koristi otroka. Zakoniti zastopnik, ki potem glede na svoje delovanje in poznavanje otroka, tudi oblikuje nek svoj vidik oziroma mnenje, kaj je v najboljšem interesu te konkretne osebe *»in težko je pričakvat, da je to lahko ena al pa pač dve osebi, ki rečeta, da to je v najboljšem interesu tega otroka /.../ jst mislim, da se v Sloveniji to še na izvaja na način kokr bi se moralo.«*

Področje migracij je politično področje *»to je pač dejstvo«*, na katerega ima ogromen vpliv politika Evropske unije. Paradoks se pojavlja, kadar se ogromno govori o zaščiti mladoletnikov brez spremstva, hkrati pa se sprejemajo represivni ukrepi proti vsem beguncem, posledično tudi proti mladoletnikom brez spremstva *»in se provzaprov sprašuješ, okej tle pa ne gre za neko zaščito.«* Na tem področju manjkajo vizije in strategije s strani pristojnih inštitucij. To kaže na obravnavo mladoletnika brez spremstva, ki je najprej tujec in šele nato otrok. Pomanjkanje vizije in strategije s strani pristojnih institucij pa je povezano tudi s pomanjkanjem izobraženosti s strani državnih organov.

Subsidiarno zaščito se otroku največkrat podeli na podlagi mladoletnosti, torej je to največkrat do 18 leta, lahko pa jo dobi tudi za dlje, *»ker je od individualnega primera odvisno kako pač, kaj je podlaga, zakaj jo je dobil.«* Po preteku subsidiarne zaščite lahko posameznik zaprosi za podaljšanje in če mu tega ne odobrijo ima opcijo, da zaprosi za podaljšano bivanje *»in potem glede na zakonodajo, če po tolkih podaljšanih, lahko zaprosi za dovoljenje za začasno prebivanje. /.../ eden je bil, da se mu ni podaljšal, ostali pa so imel podaljšano. /.../ zdj so ti, ki*

so imeli podaljšano, so zdej blizu tega, da bojo zaprosil za podaljšanje, jih je pa tut neki, k praktično izpolnjujejo pogoje za pridobitev državljanstva in vlagajo za državljanstva.» Vsi navedeni postopki v resnici zgolj podaljšujejo agonijo negotovosti otroka.

Otrok je do mednarodne zaščite upravičen v trenutku ko zapustijo svojo domovino, *»po raznih mednarodnih dokumentih in konvencijah, tlele pač neb smel bit dileme in tlele ne govorimo o mednarodni zaščiti, ki je po ZMZ-1, tlele govorimo o tem al dobi otrok azil al ne.«* To je ena od poti, kako se lahko otroka zaščiti, ampak je potrebno vzeti v zakup, da ta otrok potrebuje zaščito in varstvo države v ranljivih situacijah *»in ta zaščita in varstvo se lahko kaže na različne načine od vsakodnevne oskrbe, do tega da se mu zagotovi pravica do šolanja, do zdravstva do bivanja v tej državi.«* Potrebno bi bilo raziskati več alternativ nujenja zaščite otroku brez spremstva, kot pa zgolj prošnja za mednarodno pomoč .

V azilnem postopku obravnave mladoletnikov brez spremstva v Sloveniji *»manjka neka pač celostna obravnava.«* Njihov dodatni varovalni mehanizem je zakoniti zastopnik oziroma dokler je otrok v centru za tujce, skrbnik za posebni primer. Ta oseba, ki je dodeljena otroku, bi morala zagovarjati najboljše interese otroka v dani situaciji in v skladu s tem delovati in iskati najboljše rešitve skupaj v sodelovanju z otrokom, *»tko da ta recimo, da dobijo, da je to nek mehanizem zaščite, ki ga odrasli nimajo.«* Ampak glede na dejstvo, da je skrbnik za posebni primer zaposlena v centru za socialno delo, ki deluje primarno s centrom za tujce, je tu zopet bolj policijsko kot pa socialno delo.

Ko mladoletnik brez spremstva pridobi mednarodno zaščito, je potrebno obvestiti pristojni center za socialno delo, ki mu nato postavi skrbnika. Skrbnik naj bi bil prisoten pri informativnem pogovoru. Če je zraven prisoten še zakoniti zastopnik *»si lahko potem zakoniti zastopnik in skrbnik posamezne informacije razmenjata, predvsem zakoniti zastopnik skrbniku.«*

Zakoniti zastopnik zastopa mladoletnika na petih področjih, in sicer *»zdravje, šolstvo, nastanitev, premoženjske zadeve in postopek, to so njegovi, to so področja, kjer v bistvu skupaj delava.«* Velikokrat je težava v tem, da zakoniti zastopnik nima časa. Postavi ga center za socialno delo z odločbo. Pooblastila ni možno prenesti na drugo osebo.

Potek postopka, da oseba postane zakoniti zastopnik je, da se osebe prijavijo na javni razpis ministrstva za delo, družino in socialne zadeve, pošljejo svoj življenjepis, z njimi se opravi razgovor, gredo na tridnevno usposabljanje in so *»že lahko zakoniti zastopniki.«* Usposabljanje

oziroma izobraževanje za bodoče zakonite zastopnike organizira Fakulteta za socialno delo, ki k sodelovanju povabi še Slovensko filantropijo, *»smo bili že trikrat povabljeni.«* V zelo omejenem času je potrebno podati stvari, *»k se nam zdijo pomembne.«* Sporno je, da je izobraževanje samo tri dnevno, v tako kratkem času je nemogoče zaobjeti tako obširno tematiko.

Zakoniti zastopnik je prisoten pri vpisu v šolo, potrebno mu je pošiljati tedensko evidenco o prisotnosti mladoletnika v šoli. Obvesti se ga tudi, če mladoletnika ni dalj časa v šolo, *»ga pokličemo in preverimo situacijo.«*

Otroci, ki so še prosilci za mednarodno zaščito, imajo usposobljenega, izbranega, potrjenega zakonitega zastopnika, ki je za svoje delo nagrajen in plačan, medtem ko je funkcija skrbnika *»prostovoljna in častna, pri tem da ima bistveno večje odgovornosti.«* Glede na to, da je skrbnik lahko kdorkoli, je vprašanje, koliko zna dejansko skrbnik ravnati s takim otrokom.

Mladoletnik brez spremstva je povedal, da je imel skrbnico, ki je *»bila zelo prijazna in veliko se je smejala.«* Bila je prisotna pri oddaji prošnje za mednarodno zaščito. Ni ga motilo, da je bila ženskega spola.

Mladoletnik brez spremstva s svojo zakonito zastopnico ni imel najboljših izkušenj. O svojih ponavljajočih se travmah in skrbah ni govoril. *»Nikoli ji nisem povedal. Mislim, da ne bi razumela. Ker se je vedno smejala pa bila dobre volje. Pri njej ni bilo prostora za žalost.«*

Mladoletnik brez spremstva je povedal, da je imel prijazno zakonito zastopnico, s katero sta bila v stiku predvsem preko aplikacije Viber. Ko je zapustil Slovenijo, pa sta stike prekinila. *»Sem bil pa žalosten, da me potem, ko sem odšel iz azilnega, ni več spraševal po Viberju kako sem in če je vse v redu.«*

Osebe, ki delajo s prosilci za mednarodno zaščito, morajo podpisati zavezujoč Kodeks ravnanja uslužbencev urada vlade Republike Slovenije za oskrbo in integracijo migrantov ter vseh ostalih oseb, ki delujejo na področju mednarodne zaščite in prosilcev za mednarodno zaščito ter oseb s priznano mednarodno zaščito.

Krovni zakon za delo z mladoletniki brez spremstva je Zakon o mednarodni zaščiti (ZMZ-1). Znotraj njega je uredba o pravicah prosilcev za azil, kjer je to *»potem mal bolj poglobljeno.«* ZMZ-1 predvideva prioriteto obravnavo prošnje mladoletnika brez spremstva. Zaposleni

znotraj azilnega doma so podpisali z različnimi nevladnimi organizacijami protokol, sporazum o preprečevanju spolnega nasilja in nasilja po spolu.

Ob prihodu v azilni dom se z mladoletnikom brez spremstva opravi informativni razgovor o trgovini z ljudmi, kjer se poudarjajo njihove pasti in hkrati išče morebitne indice, da je mladoletnik bil žrtev trgovine z ljudmi. To je pomembno, ker je na oddelku velika fluktuacija, *»mi vemo, velik odhajajo.«* Velikokrat se ne prepoznajo kot žrtve trgovine z ljudmi, ne vedo kaj to pomeni. *»Rečeš trgovina z ljudmi, pa rečejo sj ni bil v prostituciji, to je trgovina z ljudmi. Trgovina z ljudmi je tut, da mu oče reče, zdj pejt pa v Evropo pa mi vsak mesec pošlji 20 € /.../ oni ne vejo, da ni prav, da je plačal, da pride do sem.«*

Razgovor in informiranje je potrebno za čas, ko bo otrok zapustil azilni dom, da se bo zavedal, *»da to ni prav, da se mu to ne sme dogajati«* in da bo vedel, da lahko te zadeve prijavi pristojnim organom, ki ga bodo zaščitili. Glede na izkušnje, ki jih ima mladoletnik brez spremstva s policijo in ostalimi pristojnimi organi, se verjetno bolj zaveda dejstva, da ga ne bodo zaščitili in varovali, ampak ga bodo zaprli.

Mladoletnikom brez spremstva tekom bivanja v azilnem domu pripadajo enake pravice kot ostalim prosilcem za mednarodno zaščito, *»pravica do zdravja, ne mormo rečt, da je ni, potem je še do žepnine, do nastanitve, npr. zdj so različni tabori, pa se prijavijo, pa se premislijo, lej to je tvoja pravica.«* V azilnem domu je v ospredju pravica do materialne oskrbe. Ko otrok pridobi status mednarodne zaščite postane *»kar se tiče področja sociale, zaposlovanja, izobraževanja na marsikaterih področjih, čist izenačen s slovenskimi državljani.«*

V azilnem domu so preko Slovenske filantropije in Unicefa bili vpeljeni kulturni mediatorji, ki so olajšali delo zaposlenim. *»Zdejle trenutno imamo tukaj prek dogovora Slovenske filantropije in Unicefa kulturne mediatorje, kar je malce lažje.«*

Konstanten stik je prisoten s šolsko svetovalno službo, ki sodeluje v pilotnem projektu nastanitve mladoletnikov brez spremstva. Običajno je prvi stik z otrokom ob vpisu v šolo, se pa stiki nadaljujejo, da se preverja situacija mladoletnika v šoli. *»Tut občasno preverjam kaj se dogaja, kakšne stvari, kko je ... Tko da tle smo, dejansko je tle, morm rečt, brez tega ne gre.«*

Potrebno je medsebojno sodelovanje, *»če ne sodelujemo vsi akterji, če nismo med sabo povezani, ne mormo potem govoriti o tem, da bo mladoletnik uspešno šel po tej neki poti, k smo se dogovoril, brez tega ne gre.«* Sodelovanje vseh akterjev in uspešnost tega sodelovanja je pomembna na področju integracije mladoletnikov brez spremstva v novo življenje. *»Zdj kar se*

mladoletnikov tiče, je aktivnih zelo veliko nevladnih organizacij, ki so vključene v projekte s svojimi aktivnostmi, so bile prisotne tudi v Novi gorici, tut v Postojni, ne vem od Unicefa, Slovenske filantropije, UNHRC je bil prisoten.» Vidimo, da so tudi na tem področju bolj aktivne nevladne službe.

Delovanje večih akterjev na nekem področju omogoči boljši *brainstorming*, diskutiranje o težavah, zbiranje različnih mnenj in izkušenj. Celostna obravnava je potrebna v timu strokovnih delavcev, ki so za to delo primerno usposobljeni, *»trikrat podčrtano usposobljenih«*, v sodelovanju z zakonitim zastopnikom, takoj ko se ugotovi, da se nek mladoletnik brez spremstva nahaja na ozemlju Slovenije.

Sodelovanje različnih akterjev med seboj je lahko odločilno v primeru, ko otrok dobi negativni odgovor na mednarodno zaščito. V takih primerih je pomembno sodelovanje z zakonitim zastopnikom, svetovalcem za begunce in nevladno organizacijo PIC.

V primeru negativnega odgovora se je potrebno zavedati, kakšne so pravne instance na tem področju, *»v neko pritožbo oziroma gre na sodišče in se boriš za otroka do konca, dokler so možne te pravne instance, ampak absolutno se mi zdi pomembno, da si povezan z akterji, ki delujejo na tem področju, še posebej s pravnimi zastopniki, ker so oni specializirani na tem področju.«*

Leta 2016 je bil v pomoč mladoletnikom brez spremstva sprejet Protokol o sodelovanju med centri za socialno delo in policijo, ki ureja postopek vračanja in izvajanje pomoči *»mladoletnim tujcem«* po Zakonu o tujcih. Skrbnik za posebni primer v primeru vračanja mladoletnika brez spremstva neposredno sodeluje s strokovnim osebjem centra za tujce, drugimi državnimi organi ter predstavniki in strokovnimi službami izvirne države *»tujca«*. Kako lahko uveljavljamo načela in vrednote socialnega dela v praksi, če pa je protokol namenjen olajševanju dela policije v centru za tujce. Lahko, da imajo socialne delavke izobrazbo kot tako, ampak delo pa še zdaleč ni socialno delo.

Mladoletniki brez spremstva, ki v centru za tujce zaprosijo za mednarodno zaščito, so takoj preseljeni v Azilni dom v Ljubljano, kjer se z otrokom ponovno opravi intervju. Otrok lahko kadarkoli med bivanjem v centru za tujce poda namero za mednarodno zaščito (če je še ni podal) in se ga namesti v azilni dom. *»To je pa nepredvidljivo.«*

»Ko sem bil v zaprtem kampu, sem prosil za azil. Tam je bilo mnogo beguncev in so mi povedali, da lahko zaprosim za azil.«

»Za azil mi je povedala socialna delavka. Prošnjo sem dal, ker sem se bal da me bojo drugače poslali nazaj v Srbijo. Tam pa nočem it.«

V centru za tujce mladoletnike brez spremstva seznaniijo s konvencijo o človekovih pravicah, konvenciji o otrokovih pravicah in pravicah mladoletnikov brez spremstva. Pravna podlaga za delovanje centra za tujce na področju nastanitve, obravnave, vračanje mladoletnika brez spremstva pa so naslednji zakonodajni akti, in sicer Zakon o tujcih, Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih, Konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin, Evropska konvencija o preprečevanju mučenja ali nečloveškega ali ponižujočega ravnanja ali kaznovanja, Konvencija o otrokovih pravicah in Evropske konvencije o uresničevanju otrokovih pravic in drugih predpisih. Naštevane katerih konvencij in zakonov naj bi se držali, še ne pomeni, da se tega v resnici držijo. Zapiranje otroka v zapor brez sodnega postopka je v nasprotju z načeli katerekoli demokratične države.

Pravice mladoletnika so omejene v pravilniku bivanja v centru za tujce, ki ga pridobi med nastanitvijo. *»Center za tujce pa, v okviru svojih pristojnosti, te pravice zagotavlja.«* Odgovora, kako se te pravice dejansko kažejo, seveda nisem mogla pridobiti.

»Konvencija o otrokovih pravicah nas zavezuje, da mladoletnikom zagotovimo fizično in psihično nedotakljivost ter jim v naših okvirjih zagotovimo najvišji možni zdravstveni, prehranski in bivalni standard. Ali je ta standard primeren tudi za »slovenske otroke« ali je pa zgolj primeren za »tujce«, ki nimajo enakih pravic in dostopnosti do le teh, kot ostali otroci njihovih starosti v Sloveniji. Najmanj takšen nivo zaščite in strokovna pomoč, kot se jim nudi v centru za tujce bi morala biti zagotovljena tudi v drugih strokovnih institucijah izven policije, kjer bi se nameščalo mladoletnike brez spremstva.« Medtem ko je govora o zaščiti in človekovih pravic, se jih dejansko neprestano krši. Sistematične kršitve so zavite v na videz nevtralne izraze (npr. centri za zadrževanje), skupno zadrževanje družin (da se ohranja podoba vrednote družine), dejstvo pa je, da ti centri niso izpostavljeni nobenemu nadzoru, ampak so svoja veja oblasti, ki deluje predvsem policijsko in birokratsko.

Mladoletniku brez spremstva, ki je nastanjen v centru za tujce, skrbnika za posebni primer postavi krajevno pristojni center za socialno delo, in to je Center za socialno delo Postojna. Ta pooblasti svojega strokovnega delavca za izvajanje nalog skrbnika za posebni primer in v odločbi opredeli njegove naloge.

Skrbnik za poseben primer po opravljenih postopkih pripravi strokovno mnenje o primernosti oziroma možnosti vrnitve mladoletnika brez spremstva v izvorno državo ali sosednjo državo. Skrbnik za posebni primer je tisti, ki v najboljšem interesu za mladoletnika brez spremstva išče možnosti in rešitve. Nalogo skrbnika za posebni primer izvaja socialna delavka, ki v praksi sodeluje pri tem, da se otroka vrača na krizna/vojna območja, čeprav ve, da tam ne bo varen. To ni delovanje v najboljšo korist otroka, še manj pa socialno delo, kjer naj bi človeka opogumljali in mu dajali moč, ki jo je bil izgubil.

Sistem skrbništva za mladoletnike brez spremstva v Sloveniji je sledeč. Otrok v *»relativno kratkem času zamenja štiri osebe, otrok verjetno niti ne razume dobro, kaj so njihove vloge.«* Skrb zbujačo je že samo spreminjanje oseb, poraja se tudi vprašanje usposobljenosti oseb, ki delajo na tem področju. Potrebno je poznavanje zakonodaje in možnosti znotraj same zakonodaje, vedeti je potrebno kako ravnati z otrokom iz drugačnega kulturnega okolja.

»Tko čist strokovno, da bi mladoletniku moral bit dodeljen skrbnik, bi moral bit dan pod skrbništvo takoj in to skrbništvo pač traja do njegove polnoletnosti oziroma, če se postopek prej zaključi, če zapusti državo pa prej preneha.« V praksi bi bilo potrebno zaposliti samo eno osebo, ki bi opravljala funkcije, ki jih zdaj opravljajo štiri različne osebe.

Pristojni center za socialno delo dobi informacijo, da je otrok pridobil status mednarodne zaščite in da mora otroku postaviti skrbnika, v primeru slovenskih državljanov se kandidate za prevzem skrbništva išče med samimi sorodniki, če ga ne najdejo *»pa center sam prevzame vlogo skrbnika v bistvu.«*

»Ne gre za to, da imaš otroka pri sebi doma al pa ne rabš ga ti preživljat, ampak ta skrb in neka odgovornost za otroka, ki ga provzaproj niti ne poznaš.«

Skrbnik bi potreboval neko intenzivno podporo in začetno usposabljanje, kasneje tudi redno mentorstvo. Pojavljale so se težnje po profesionalizaciji skrbništva. *»Je zelo težko tovrstne odgovornosti prelagati na fizične osebe, še posebej če je nek support pomanjkljiv.«* Če bi se skrbništvo profesionaliziralo, bi moralo nujno biti neodvisno od državnih institucij.

Potrebno je zavedanje, da dobra raven usposobljenih zakonitih zastopnikov/skrbnikov izboljšuje zaščito samih otrok *»in se je treba zavedat, ko ti podpreš zakonite zastopnike in skrbnike na tak način, ti podpreš tudi otroke.«*

Redkokdaj se zgodi, da vlogo skrbnika prevzame zakoniti zastopnik ali pa da bi skrbništvo prevzela neka fizična oseba, zato je tako največkrat skrbnik kar center za socialno delo. Glede na izvajanje pilotnega projekta nastanitve sta bila to Center za socialno delo v Postojni in v Novi gorici, sedaj pa je pristojni center le še v Postojni.

Področje skrbništva za posebni primer ureja Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih. V preteklosti je bilo tega bolj malo, vlogo skrbnikov so imeli zaposleni na Slovenski filantropiji, ki so potem tudi hodili v center za tujce, po tem ko jih je kontaktiral CSD Postojna, ki je tudi podal odločbo, da so zaposleni na Slovenski filantropiji skrbniki. Po letu 2012 pa skrbništvo izvaja CSD in sicer na podlagi Protokola o sodelovanju med CSD-ji in policijo pri *»izvajanju pomoči mladoletnim tujcem brez spremstva.«*

Skrbnikov je malo, njihova funkcija je zelo odgovorna in prostovoljna. V času begunskega vala so se ljudje prostovoljno javljali, ki so želeli opravljati to funkcijo za mladoletnike brez spremstva, ampak so potem, *»ko smo izvedli razne delavnice in predavanja, ki so bili informativne narave, ko so izvedeli, koliko je ta vloga odgovorna, se jih je velika večina premislila.«*

Skrbniki, ki to funkcijo opravljajo, so dolžni CSD-ju poročati, kako izvajajo skrbništvo.

Svetovalec za integracijo je v stalnem kontaktu s skrbnikom glede trenutne situacije otroka. Na voljo je skrbnikom za morebitne dileme, vprašanja, nasvete, ki se jim porodijo.

Področje zagovorništva mladoletnikov brez spremstva so izvajale povečini nevladne organizacije *»vse z namenom od ozaveščanja trgovine z ljudmi, od teh pravnih nekih pomoči, svetovanj, glede njihovih pravic /.../ zagovorništvo se je izvajalo, tko da s te plati mislim, da je z nevladnega sektorja kr dobr poskrbljen, kar se pa z naše strani tiče, pa ravno tako.«*

Zagovorništvo se lahko izvaja na individualnem ali pa na splošnem nivoju. Individualno zagovorništvo se izvaja v neki konkretni neprimerni situaciji, kjer se izvede intervencija. Glede na to, da imajo mladoletniki brez spremstva bodisi zakonite zastopnike bodisi skrbnike, poteka zagovorništvo preko njih. Splošno zagovorništvo poteka v primeru opažanj, da stvari niso primerne *»recimo primer, že leta in leta opozarjamo na to, da center za tujce ni primeren za nastanjanje na splošno ljudi itak, če pa se fokusiramo na otroke, mladoletnike brez spremstva, pa pač ...«*

Področja, ki so predmet splošnega zagovorništva pri mladoletnikih brez spremstva so nastanitve, sistema zaščite, *»kar se tiče statusa, da je pomanjkljiva«*, področje šolstva in zdravstva.

Mladoletnik brez spremstva pa se je s svojim skrbnikom srečal šele po devetih dneh. Devet dni za prvo srečanje s skrbnikom je izrazito alarmantno dejstvo.

V centru za tujce imajo za *»komuniciranje s tujci«* v njihovem materinem jeziku večje število prevajalcev, ki lahko pridejo osebno ali pa se prevaja preko telefona. V kolikor otrok razume le materni jezik, se pokliče ustreznega prevajalca. Prevajanje preko telefona je lahko sporna zadeva zaradi morebitnih šumov in napak, ki se lahko pojavijo pri samem opravljanju telefonskega klica.

»Zadnja dva intervjuja (prva dva sta bila s policisti in nato še z njemu neznano žensko na policijski postaji ob zajetju, druga dva pa ob prihodu v center za tujce) sem imel zraven še prevajalca. Pa prevajalec je bil zraven (pri nastanitvi v center za tujce).«

Policija mora ob zajetju zagotoviti tolmača za otroka, s tem tolmačem je pa treba uskladiti prihod. Čeprav mora zagotoviti tolmača, ni nujno, da ga v praksi resnično tudi zagotovijo. Če je otrok nameščen v center za tujce izven uradnih ur, se obvesti regijsko intervencijsko službo (dežurno socialno delavko), ki je nato prisotna ob namestitvi. Policija pa lahko ob zajetju otroka na meji na podlagi bilateralnega sporazuma, ko država sprejema to odobri, izvede vrnitev otroka v to državo.

V postopku vračanja v matično državo se ugotavlja, kdo so člani družine, kontaktira se center za socialno delo v matični državi, veleposlaništvo, nevladne organizacije, *»ko vračamo mladoletnika, mora biti urejen sprejem.«* Tukaj so prisotni večkratni kontakti s pomembnimi ljudmi v matični državi, *»mladoletnika seznanjamo o vsem, kar se dogaja,«* vsak primer ima svojega policijskega inšpektorja in skrbništvo, ki ga zastopa. To je skupno delovanje centra za socialno delo in policije. To je izključno policijsko delo, ki se sploh ne približa humanitarnemu delu. Mladoletni otroci brez spremstva so večinoma iz Afganistana, Sirije, *»najde se tut kak fant iz Alžirije, Irana, Pakistana.«* Preveri se, če je država izvora varna država, večinoma pa v njihovih državah vladajo vojne razmere, nasilje in oborožene skupine. Čeprav se strokovni kader zaveda teh dejavnikov, ki so prisotni v matičnih državah mladoletnikov brez spremstva, se jih kljub temu deportira.

V tej fazi je veliko telefoniranja, dopisovanja in povezovanja s svojci. Za mladoletnika brez spremstva je potrebno najprej urediti dokumente, pridobiti izpisek iz rojstne matične knjige, kar pa je lahko dolgotrajni proces, pripraviti mu je treba potovalne dokumente, ker bo prestopil državno mejo.

Otroka se ne more vrniti, dokler se država ne strinja s sprejemom otroka. *»Z našim delom poskušamo ublažiti celotno situacijo vračanja v izvirno državo.«* Pri vračanju otroka v matično državo sodelujejo tudi IOM in PIC. Otrok, ko se vrača v izvirno državo, potuje v skupini, velikokrat so zraven pripadniki IOM-a, ki so prisotni skoraj na vsakem letališču. Otroku se poskuša poiskati direktno letalsko linijo, organizira se mu spremstvo, največkrat so to pripadniki IOM-a, spremstvo je prisotno tudi, če je potrebno presedanje med leti.

IOM prej pripravi teren in integracijo v domačem kraju ali pa kakem drugem mestu (podporne službe, možnost zaslužka, šolanja ...), da se otroka vpne v te mreže, ki *»mu lahko pomagajo v smislu, da tam zaživi in ostane v tistem mestu (torej ne gre zgolj za prevoz z letalom).«* Vprašanje je, koliko je to sploh možno izvesti na vojnem/konfliktnem območju.

V nekaterih primerih je mladoletnik brez spremstva zapustil center za tujce tudi tako, da so do njega prišli starši. V takih primerih, ko pride starš po otroka, *»pa policija obvesti obmejno policijo, kdaj bodo prišli (tudi na kateri mejni prehod) in običajno se zagotovi spremstvo do državne meje.«* To se izvaja z namenom, da se pristojni organi prepričajo, da je otrok resnično zapustil državo in s tem postal »problem« druge države.

Sogovornik je želel ostati v Sloveniji, *»ampak vem, da mi vlada Slovenije ne bo dala dokumentov. Rad sem imel Slovenijo do sedaj.«*

Ogromno se govori o otrokovi največji koristi, ki pa se je v praksi ne aplicira v tolikšni meri. Vsi postopki bi morali biti vodeni skupaj v sodelovanju z otrokom. Problem je tudi, ker različne službe različno vidijo, kaj je v otrokovo največjo korist. Potrebno bi bilo medsebojno sodelovanje vseh akterjev, celostna obravnava, kar je še posebej pomembno v primeru negativnega odgovora. Kontradiktorno je tudi to, da je veliko govora o zaščiti, hkrati se pa sprejemajo razni represivni ukrepi, ki zmanjšujejo obseg pravic tem otrokom.

Mladoletniku brez spremstva se največkrat podeli mednarodna zaščita na podlagi njegove mladoletnosti (ni pa nujno), kar kaže na to, da se prošnji ne razrešuje individualno, ampak sistematično. Mehanizem zaščite, ki jih otroci brez spremstva imajo in jih ostali begunci nimajo, sta zakoniti zastopnik in skrbnik. Glavna razlika med njima je ta, da je zakoniti zastopnik

usposobljen in plačan za svoje delo ter da ima omejena področja ravnanja, medtem ko je skrbnik prostovoljna in častna funkcija. Problematično je, da otrok v relativno kratkem času zamenja štiri osebe, ki naj bi zagovarjale njegovo največjo korist.

Sporno je, da Center za socialno delo Postojna deluje skupaj s centrom za tujce in pravzaprav pomaga pri deportacijah in iskanju možnosti, kako izgnati otroka iz države. Pri vračanju pa je največkrat prisotna policija (tudi pri letalskih prevozih). Skozi celoten proces deportacije se begunca budno nadzira, da ne bi slučajno pobegnil na svobodo.

4.11 Pomanjkljivosti v sistemu

Že pri sprejemu otroka se pokaže pomanjkanje intenzivne celostne obravnave, *»ki mislim, da je ključna že na samem začetku.«* Primanjkuje tudi usposobljenih psihoterapevtov, psihiatrov, ki bi se ukvarjali s to populacijo. Poleg področje celostne obravnave, je sporen tudi sam sistem zaščite, kar se tiče podeljevanje subsidiarnih ali statusnih beguncev in primanjklaja nekega humanitarnega statusa.

Prošnje se ne obravnavajo vsebinsko, ampak se jih obravnava na podlagi mladostnosti. Problem nastane ob nastopu polnoletnosti in podaljšanju subsidiarne zaščite.

Zavedati se je potrebno, kako obravnavati osebe iz različnih kulturnih okolij. Vpeljevati bi bilo potrebno kulturne mediatorje pri delu z begunci, torej osebe, ki so usposobljene, a hkrati prihajajo iz podobnih kulturnih okolij kot mladostniki brez spremstva, kar *»je lahko zelo dodana vrednost pri delu.«* Kulturni mediatorji pomagajo vsem osebam, tako mladostniku brez spremstva kot strokovnemu kadru.

Mladostnik brez spremstva v relativno kratkem času zamenja štiri osebe, ki so odgovorne zanj *»absolutno, preveč je teh oseb, na katere se mora on potem prilagajati.«*

Na terenu primanjkuje usposobljenih ljudi, da bi delali s to skupino otrok, kar pa tudi ne doprinese k ravni zaščite, ki jo ti otroci potrebujejo.

»Mislim, da bi se moglo te mladostnike spremljati na bolj osebni ravni, da ima podoben občutek kot nekdo, ki ve, da ga nekdo doma čaka. Takšen občutek bi morali dobiti tudi ti mladostniki brez spremstva, vprašanje če te mladostnike brez spremstva sploh kdo spremlja.«

Problematična je sama nastanitev mladostnikov v center za tujce ali v azilni dom.

Kar se tiče zdravstvenega varstva je problem predvsem z otroki, ki so nastanjeni oziroma niso prosilci za mednarodno zaščito, ampak so nastanjeni v centru za tujce in imajo po ZTuj-2 pravico le do nujne zdravstvene pomoči. Že to dejstvo kaže na to, da niso izenačeni s slovenskimi državljani, kar je »a priori problematično«. Potrebne so tudi spremembe na področju šolstva, intenzivnejše sodelovanje in povezanost vseh akterjev na tem področju, potreba tudi po večji vključenosti civilne družbe.

Pomanjkljivost sistema zaščite je ta, da se ločuje otroke glede na status, ki ga imajo tekom azilnega postopka. *»Jst vidim minus v tem, da se ločuje med prosilci in temi, ki imajo status.«* So pa otroci kot prosilci za mednarodno zaščito upravičeni do zdravstvenega varstva kot slovenski državljani, medtem ko odrasli prosilci niso. Otroke se obravnava tudi glede na status begunca oziroma migranta. *»... je opazna razlika med tistimi, ki so pa samo na varno želeli pribežati kot pa ti, ki sedaj prihajajo.«*

Pomanjkljivo je tudi dejstvo, da so nevladne organizacije izključene iz odločanja v pomembnih zadevah na tem področju, *»kljub določenemu znanju in izkušnjam, ki jih imamo na tem področju. Mi pač opozorimo z nekimi dopisi, z nekimi sestanki in opažamo, kaj se dogaja na terenu, ampak dejansko, ko se sprejema neke odločitve al pa se dela strategije za naprej, nekih sprememb, pa absolutno nismo enakovredno vključeni.«*

Po mnenju sogovornikov je večja težava mladoletnikov brez spremstva tudi dejstvo, da so ostali v državi v kateri niso želeli pristati. *»Dejstvo je, da večina otrok, ki pride v Slovenijo, ni želela pridet v Slovenijo.«* Na pot se odpravijo tudi z odobritvijo staršev in jim je kakršnokoli daljše zadrževanje v Sloveniji le ovira.

»Mislim, da je njihova največja težava ta, da pristanejo v državi, v katero niso bili namenjeni in morajo potem biti na silo tukaj. /.../ Niso zadovoljni, da pridejo do prve varne države, ampak imajo neke načrte in vejo kam želijo iti, nato pa obtičijo tukaj.« Ta stavek se lahko interpretira kot očitek.

Obstanejo v državi, v kateri ne želijo biti, imajo drugačne cilje in iz tega lahko izhajajo še vse njihove ostale težave.

»Želel sem v Italijo.« »Želel sem iti v Nemčijo, ker imam tam tudi prijatelje.«

Glavne pomanjkljivosti v trenutni azilni politiki do mladoletnikov brez spremstva so sledeče:

- pomanjkanje usposobljenega kadra,

- podeljevanje mednarodne zaščite na podlagi mladoletnosti (pomanjkanje podeljevanje humanitarnega statusa),
- nastanjanje otrok v azilni dom in center za tujce,
- dostopnost zdravstvene službe, ko je otrok nastanjen v centru za tujce (po Zakonu o tujcih mu pripada le nujna medicinska pomoč),
- ločevanje otrok glede na status in s tem povezan obseg pravic (na primer s statusom prosilca za azil ima več pravic kot pa s statusom tujca),
- izključenost nevladnih organizacij pri pomembnejših zadevah,
- pomanjkanje podpore zakonitim zastopnikom in skrbnikom.

5. RAZPRAVA

V Sloveniji bi morali biti mladoletniki brez spremstva obravnavani najprej kot otroci in šele nato kot tujci. Slovenska nacionalna zakonodaja jih uvršča med ranljive skupine (ZMZ-1), ki bi potrebovale posebno skrb in zaščito. V praksi se jih obravnava glede na status, ki ga imajo tekom azilnega postopka. Glede na status pa se veča in krši obseg pravic, ki jim pripadajo.

Potem ko pridobijo status mednarodne zaščite so popolnoma izenačeni z otroki, ki imajo slovensko državljanstvo. Kot prosilci za mednarodno zaščito so med drugim omejeni kar se tiče gibanja, niso vključeni v enako srednješolsko šolanje kot slovenski državljani, s statusom tujca, ki ga imajo po Zakonu o tujcih, se jim med drugim močno skrči tudi zdravstveno varstvo, saj jim pripada le nujna zdravstvena pomoč.

Vse zgoraj navedeno je pa v nasprotju z načeli dobre prakse, upoštevanjem otrokove največje koristi in navsezadnje tudi mednarodnih konvencij.

Med delom sem dobila občutek, da strokovni delavci menijo, da počnejo najboljše v korist mladoletnika, a večkrat sem opazila pokroviteljski odnos, ignoriranje mladoletnikovega mnenja ali pa celo izogibanje pogovoru z mladoletnikom. Opazila sem tudi, da se strokovna delavka občasno zaklene v pisarno, da je otroci ne motijo. Tekom svoje prakse v azilnem domu sem bila priča stereotipnem ali celo rasističnem govoru strokovnih delavcev. Primer, ki se mi je vtisnil v spomin, je bil, ko je strokovna delavka povedala, da so skupni prostori zaklenjeni, ker če je odklenjeno *je potem vse umazano in je potem disaster*.

S tem, ko se jih označuje za ranljive, jih podajamo v položaj nemočne, neme žrtve, katera potrebuje našo pomoč za preživetje. Namesto, da bi jih prepoznali kot osebe, ki so doživele marsikatero izkušnjo v življenju in jo tudi preživele. Pozitivna stran viktimizacije je ta, da se jih prepozna kot ranljive in s tem omogoči ter ponudi večja zaščita. Strokovne delavke iz centra za tujce otroke naslavlajo kot tujce, kot da bi se želele od njih distancirati in na njih ne gledati kot na otroke, ki potrebujejo skrb in zaščito.

Eno od načel dela z mladoletniki brez spremstva je enako ravnanje do vseh in hkrati individualna obravnava posameznika. Če do vseh ravnamo enako, torej da so vsi podvrženi enakemu ravnanju, lahko spregledamo posameznika, ki bi potreboval več pozornosti, ima mogoče drugačne potrebe in želje kot ostali. Enakopravno ravnanje lahko pomeni tudi to, da imamo do vseh posameznikov enaka pričakovanja, katerih pa vsi ne morejo zadovoljiti.

Potrebno je skupno iskanje čim večjih alternativnih rešitev, ki so v otrokovo največjo korist in so lahko včasih v nasprotju z otrokovimi interesi (na primer otrok želi stanovati sam, čeprav nima spretnosti niti dovolj finančnih zmožnosti). Prav tako je potrebno pri delu biti odprt in brez predsodkov. Tukaj se lahko pojavi dilema, če se ne zavedamo lastnega rasizma, t. i. slepa pega po Dominelli (1995), ko ne prepoznamo lastnega rasističnega in diskriminatornega postopanja in niti ne želimo priznati obstoj rasizma. Pri delu je potrebna velika mera empatičnosti in razumevanje za sočloveka. Treba je razumeti, zakaj se otrok tako obnaša kot se obnaša in da ga ne moremo primerjati s povprečnim slovenskim otrokom, ker imajo za sabo popolnoma drugačno zgodbo in zato ne moremo pričakovanja oblikovati na podlagi slovenskih otrok.

Čeprav je samorefleksija dela zelo pomembna, se jo v praksi premalo izvaja. Primanjkuje tudi supervizij in intervizij, ki bi pomagale strokovnemu kadru pridobiti boljši uvid v svoje delo. To lahko pomaga tudi pri tem, da se naučijo postaviti osebne meje in preprečijo izgorelost. Žal mi ni uspelo izvedeti kolikokrat ima strokovni kader na voljo supervizijo in/ali intervizijo.

Odnos, ki ga ima mladoletnik s strokovnim osebjem je praktično neprostovoljen odnos, ker je v interakcijo prisiljen zaradi sistema samega. Od njega se pričakuje, da bo popolnemu neznancu zaupal vse svoje intimne stvari. Svojo zasebnost mora razgaliti že ob samem prihodu v državo. Poraja se tudi vprašanje preobremenjenosti strokovnih delavcev in s tem povezana sama kakovost njihovega dela.

Pri delu je potrebno razumeti, da zaradi morebitnih travm ali t. i. prtljage, ki jo nosijo s seboj, potrebujejo čas, da se odprejo in da so pripravljeni komunicirati. Potrebujejo različno dolgo časa, da so se pripravljeni odpreti in pogovarjati o dogodkih, ki so se jim pripetili na poti. Potrebno je razumeti, kaj je v njihovi kulturi sprejemljivo, lahko je to nekaj, kar sploh ne prepoznajo kot zlorabo. Prav tako je treba v obzir vzeti perspektivo pravic otroka, kulturni relativizem, da se indiciji zlorabe ne opravičujejo kot »del njihove kulture«.

Pri načrtovanju prihodnosti je potrebno v obzir vzeti oba možna izida, tako pozitivno kot negativno rešeno prošnjo za mednarodno zaščito. Pomembno je pripraviti varovalne dejavnike tj. *»vnaprej dogovorjeni potencialni blažilci neželenih učinkov«* (Šugman Bohinc, 2011: 63), ki se bodo uporabili v primeru, če je prošnja zavrnjena. Preučiti je treba tudi možnosti, ki ostanejo na voljo v primeru negativa.

Poudarek pri delu je na opolnomočenju, čeprav se poraja vprašanje, kako se to lahko v praksi uresničuje, ko so dejansko izključeni iz odločanja o svojem življenju. Lahko odločajo o manjših zadevah, pri pomembnejših so pa praktično brez moči.

V okviru psihosocialne pomoči jim je v azilnem domu na voljo psihiater, v vseh ostalih primerih bivanja/statusa pa padejo v sistem javne pomoči. Za take primere bi morali biti na voljo še posebej usposobljeni strokovnjaki, po možnosti pedopsihiatri, ki bi se zavedali kompleksnosti situacije. Za zagotovitev najboljše koristi otroka ni dovolj le to, da se mu priskrbijo materialne potrebsčine, ampak tudi skrb za duševno zdravje, ki se velikokrat smatra kot luksuz.

V centru za tujce je psihosocialna pomoč nudena s strani socialne službe, ki tam dela. Poraja se vprašanje, v kolikšno korist dejansko deluje služba, katere glavni cilj je odstranjevanje tujcev iz države. Izpade dvolično, da nekdo, ki te tolaži ob misli na izgon, hkrati pripravlja tvoj izgon.

Mladoletniki so poročali o nočnih morah, o osamljenosti, o občutku nerazumljenosti ipd. Izpostavljeni so tudi pritiskom s strani družine, v smislu finančne oskrbe, jeze in vprašanja, kako so jih prijeli. Mladoletniki so v grozni stiski, ki se lahko kaže z mislijo na samomor in buren način odreagiranja. Tudi ob izteku statusa subsidiarne zaščite se pojavijo vedenjske spremembe pri mladoletniku brez spremstva. Največkrat pade motivacija za nadaljevanje stvari, ki so jih prej veselile, pojavijo se občutki nezaželenosti, velikokrat so tudi osamljeni. Zaradi vsega tega so razvili strategije preživetja, ki so največkrat napačno razumljene.

Mladoletnika je potrebno podpreti v stvareh, ki se njemu zdijo prioritete. Izziv je, kako to izvesti, predvsem glede na birokratske ovire in zaplete.

Pri strokovnem kadru, ki je zaposlen v totalni ustanovi, je bilo opaziti, da so dileme s katerimi se srečujejo predvsem vprašanje, kako ne navezati preveč osebnega odnosa s posameznikom, kar je lahko posledica samega delovanja v taki ustanovi in je v nasprotju z načeli ter vrednotami socialnega dela. Gre za vprašanje, koliko je v takih ustanovah socialnega in koliko policijskega dela. Dehumaniziranje se lahko pokaže že v rabi jezika, kar je bilo predvsem vidno iz izjavah, ki so mi bile podane s centra za tujce, kjer se mladoletnike naslavlja kot tujce in ne kot otroke.

Zaskrbljujoče je, da strokovni kader ni primerno usposobljen in izobražen za delo s to populacijo. V večini primerov se morebitnih izobraževanj udeležujejo samoiniciativno, delodajalec oziroma organizacija, v kateri so zaposleni, jih redko pošlje na izobraževanje. Pri delu se zanašajo na leta izkušenj, ki jih imajo, kar pa ne pomeni nujno, da vedo kako je treba ravnati z otroki, ki potrebujejo tako mednarodno zaščito kot primerno psihološko podporo.

Dileme s katerimi so se srečali ostali sogovorniki so bile tudi glede delovanja v sistemu, ki je omejujoč in kako premagati razne zakonske ovire, ki ti preprečujejo, da bi resnično deloval v otrokovo največjo korist. Pri tem se pojavi občutek nemoči. Ta občutek nemoči lahko sčasoma pripelje v popolno nedelovanje strokovnega delavca ali pa celo mehanizirano, skorajda robotsko ravnanje s sočlovekom. Strogo sledenje črki zakona ni nujno v otrokovo največjo korist.

Pri delu se soočajo z različnimi etičnimi dilemami. Ena od dilem je vprašanje empatije, koliko spustiti človeka v svoj osebni prostor, katere osebne informacije podeliti z njimi in katere ne. Moralna dilema je vprašanje otrokove največje koristi, s čimer je tudi povezano kako in na kakšen način podpreti otroka. Pri delu strokovni kader naleti na birokratske ovire, ki preprečujejo, da bi se otroku uresničila njegova želja. Strogo sledenje zakonu ne pušča veliko alternativnih možnosti in priložnosti, ki bi mogoče dotičnemu posamezniku bila v večjo korist, kot pa ta, ki jo zakonodaja predvideva. Zaradi tega se pojavlja tudi občutek nemoči pri strokovnem delavcu.

Kulturna ovira na katero naleti strokovno osebje pri delu z mladoletnikom brez spremstva, je med drugim vloga spola, kjer jim je verjetno nenavadno videti žensko v neki poziciji moči. Tisti z večletnimi izkušnjami so se navadili, kako pristopati in ravnati v takih primerih. Lahko pa vloga spola vpliva na dojemanje zaupanja do ženske, v smislu, da se bodo ti otroci ženski bolj odprli in bolj zaupali. Osebno nisem imela izkušnje, da bi fantje name kaj drugače gledali zgolj zato, ker sem ženska. Spomnim se tudi sodelovanja na delavnici, kjer smo primerjali življenje v Sloveniji in v njihovi državi in jih je večina tudi povedala, da bi ženska smela sama hoditi po cesti, imeti službo, hoditi v šolo ipd. Mogoče je ta primerjava spola zgolj naš kulturni predsodek, naše stereotipiziranje neke kulture, mogoče celo prikrit, nezaveden rasizem.

Ena od pomembnejših kulturnih razlik je ta, da so v Sloveniji obravnavani kot otroci, medtem ko so v svoji državi izvora lahko bili že popolnoma odrasli, nekateri že pripravljeni na ustvarjanje lastne družine.

Kulturni šok jim lahko predstavlja že samo življenje v Sloveniji. Spominjam se dečka, kateremu je bilo nenavadno, da v Sloveniji ne more voziti avta brez izpita in da lahko zaradi tega dobi kazen, ker je to v njegovi državi nekaj čist običajnega. Običajna je tudi koruptivnost policistov, če te dobijo pri tem početju. Kot rečeno so tukaj otroci in kot otroci bi morali imeti manj obveznosti in skrbi kot odrasle osebe. V Sloveniji se udeležijo izobraževanja, ki je lahko drugačen, kot so ga bili navajeni. Navaditi se morajo na slovensko hrano, slovenski ritem dneva,

slovenske navade in običaje. Nenavadno jim je bilo tudi to, da v Sloveniji ni take gneče, kot so jo oni sicer navajeni. Njim se zdi Ljubljana tiha in mirna prestolnica.

Jezik ne predstavlja velike ovire, saj večina dečkov govori vsaj malo angleško, če ne oni pa je za vsakdanje zadeve na voljo kak njihov prijatelj, ki jim kakšno stvar prevede. Prav tako je ob razgovorih prisoten tolmač/prevajalec. S prihodom dečkov, ki so večino časa bili nastanjeni v Srbiji, je v uporabo pri vsakdanji komunikaciji prišel v poštev tudi srbski jezik.

Vera ni predstavljala kulturne ovire. Dečkom je v azilnem domu na voljo molilnica, vendar nisem videla, da bi jo pogosto uporabljali. So pa v centru za tujce to opredelili kot kulturno oviro. Kulturno oviro jim predstavljajo tudi drugačne higienske navade. Glede na opozorila, ki sem jih videvala nalepljene v azilnem domu, ki spominjajo mladoletnike brez spremstva na to, da se morajo tuširati in uporabljati dezodorant, predpostavljam, da naj bi to bile te drugačne higienske navade, torej da se ne znajo tuširati oziroma da smrdijo. Umazanost in nehygieničnost pa sta ena od bolj tipičnih rasističnih predpostavk. Težave s higieno so prisotne tudi v ostalih institucijah, to pa je bolj povezano s samo ustanovo kot z ljudmi, ki bivajo v njih.

So pa za namene premagovanja kulturnih ovir pričeli s strani Slovenske filantropije in v Javnem zavodu Ceneta Štuparja uporabljati kulturnega mediatorja, ki izhaja iz podobnega okolja kot otrok, pozna jezik in lahko pomaga vsem vpletenim, da se te bariere lažje prehodijo. Kulturni mediator ima lahko pozitivne učinke na krepitev duševnega zdravja otrok, predvsem zaradi znanega jezika, ponudi pa jim lahko bolj točne in zanesljive informacije. Prav tako pa lahko pomaga strokovnemu kadru pri bolj kakovostnem opravljanju dela in da bolje razumejo otrokovo ozadje.

V okviru pilotnega projekta so pričeli mladoletnike brez spremstva nastanjati v dijaške domove, in sicer v Novi Gorici in v Postojni. Pilotni projekt v Novi Gorici se je s koncem šolskega leta 2017/2018 prenehal. Ovira je bila tudi v neusposobljenosti strokovnega kadra, ki se je verjetno prvič soočal s to populacijo in se ni znal primerno odzvati na potrebe in želje teh mladoletnikov.

Kljub izvajanju pilotnih projektov nastanitve v dijaške domove, ostaja ta še vedno problem. Za otroka ni primerna nastanitev v centru za tujce ali azilnem domu, kjer ima omejeno gibanje, konstanten nadzor, kjer se ga dehumanizira, nima zasebnosti, ni dovoljšne individualne obravnave, ker se jim zaradi prevelikega števila ostalih ljudi strokovni delavci težko posvetijo. Pri strokovnem kadru se pojavlja problem neusposobljenosti za takšno delo in pomanjkanje

izobrazbe. Menim, da nastanitev starejših mladoletnikov brez spremstva v dijaške domove ni uspešna rešitev, saj zaradi dolgotrajne skrbi zase niso navajeni na stroga pravila.

V preteklosti so mladoletnike brez spremstva nastanjali tudi v integracijsko hišo in v dijaški dom v Poljanah, ampak so s tem prenehali, ker ni bilo na voljo dovolj strokovno podkovanega osebja. Pri presojanju ustrezne nastanitve je potrebno vzeti v obzir starost posameznika, saj je mlajši mladoletnik manj samostojen kot pa mladostnik, ki je skorajda že polnoleten.

Mladoletniki so v centru za tujce in v azilnem domu nastanjeni v posebne oddelke. Ob prihodu v center za tujce so najprej podvrženi sanitetno higienski oskrbi, kjer so pregledani za morebitne nalezljive bolezni, seznanjeni so s pravilnikom o bivanju in imajo omejeno gibanje. Poleg aktivnosti, ki so namenjene preostalim stanovalcem centra za tujce, so za njih organizirane še razne vzgojne aktivnosti. V azilnem domu so ob nastanitvi zaslišani, kar jim ne omogoči dovolj časa, da bi se vsaj malo odpočili od vsega dogajanja. Gibanje ni prostorsko omejeno (z izjemo tega, da se ne smejo prehajati po drugih oddelkih), so pa časovno omejeni glede gibanja.

Ob prihodu v azilni dom imajo mladoletniki informativni razgovor o trgovini z ljudmi, kjer se pri mladostnikih išče tudi znake o morebitni zlorabi teh otrok. Velikokrat sami sebe ne prepoznajo kot žrtve. Glede na to, da ta pogovor poteka relativno hitro po namestitvi, je tudi vprašanje, koliko so dejansko otroci pripravljeni govoriti o tem, kar se jim je dogajalo na poti.

Pri nastanitvi naj bi se otroku predstavilo hišni red ustanove, njegove pravice in dolžnosti, vse to naj bi prejel še v pisni obliki, v jeziku, ki ga razume. Ker nisem pridobila dovoljenja za obisk centra za tujce, lahko za nastanitev sklepam po ogledu slikovnega gradiva (<https://www.zurnal24.si/slovenija/center-za-tujce-postojna-v-taksnih-prostorih-bivajo-pri-nas-256784>) in posrednega gradiva (glej npr. Pajnik, 2001), za azilni dom pa lahko govorim iz lastnih izkušenj.

V sobi biva več ljudi, imajo določen urnik dejavnosti, celo najmanjše biološke potrebe morajo biti usklajene z urnikom (npr. kosilo je od 13.00 do 14.00), kasneje ne morejo jesti. Spodaj prilagam urnik dejavnosti, ki so mi ga posredovali iz Centra za tujce Postojna.

Tabela 5: Dnevni seznam aktivnosti v Centru za tujce Postojna

Ura		Dnevna aktivnost
7:30	8:00	Bujenje in vstajanje
8:00	8:30	Osebna higiena in urejanje bivalnih prostorov
8:30	9:00	Zajtrk
9:00	10:00	Pospravljanje in čiščenje sob, menjava oblačil, britje in striženje
10:00	12:00	Psihosocialni razgovori, razgovori z inšpektorji, obiski pri zdravniku, rekreacija na prostem, telefonski razgovori
12:30	14:00	Kosilo, počitek v sobah *
14:00	18:30	Popoldanske aktivnosti v skupnih prostorih, rekreacija na prostem, sprejemanje obiskov in obiski predstavnikov nevladnih organizacij
19:30	20:00	Večerja
19:00	21:00	Proste aktivnosti v skupnih prostorih ali v sobah, obisk predstavnikov nevladnih organizacij
21:00	22:00	Priprava na nočni počitek
22:00	7:00	Nočni počitek v sobah

Tabela 6: Tedenski program dela v Centru za tujce Postojna

AKTIVNOSTI	
Ambulanta	zdravstveni tehnik: vsak dan po razporedu dela
	zdravnik: po potrebi. Za vsak obisk zdravnika se je potrebno predhodno prijaviti
	delitev terapije (po navodilu zdravnika)
	zjutraj od 08.00 do 9:00
	opoldne od 12:00 do 13:00
	zvečer od 20:00 do 21:00
Verska dejavnost	obiski in verski obredi pripadnikov verskih skupnosti se organizirajo na osnovi izražene želje tujca
	individualne molitve se izvajajo v prostoru za verske obrede
Individualno delo s tujci	socialne delavke: vsak dan po razporedu dela
Izposoja knjig	vsak dan v dogovoru s strokovno službo

Podobno imajo razporejene dejavnosti v dijaškem domu. Prilagam odgovor, ki mi ga je preko elektronske pošte poslal strokovni delavec v dijaškem domu:

Zajtrk je od 7.00 do 8.00. Buditi začnemo ob 7.00, nato se mladoletniki brez spremstva sami odločijo kdaj gredo na zajtrk. Mladoletniki brez spremstva, ki so vpisani na opismenjevanje ga imajo od 9.00 do 12.00. Tisti, ki še niso vpisani na opismenjevanje imajo v tem času učne ure, ki jih izvajamo sami. Od 10.00 do 10.30 imamo malico. Od 12.30 do 14.00 imamo kosilo. Od 15.30 do 18.00 popoldanske učne ure. Ob 18.00 imamo večerjo. Čez teden je nočni mir ob 22.00, za vikende ob 23.00. Nočni mir traja do 6.00. Ostalo je prosti čas.

Ostale aktivnosti med tednom so:

- enkrat oz. dvakrat na teden hodimo drsat (med zimo),
- ob torkih je namizni tenis,
- ob sredah imamo dve različni rekreaciji (ob različnem času); nogomet popoldne in odbojko ter košarko zvečer,
- ob četrtnih strelni krožek,
- mladoletniki brez spremstva skrbijo tudi za kokoši in kunca,
- vsak dan od 18.00 do 21.30 je na voljo fitnes, biljard, namizni tenis, pikado in ročni nogomet,
- velikokrat imamo zvečer družabne igre,
- med vikendi se organizirajo različni izleti.

Pomanjkljivosti so se pokazale tudi na področju same zaščite. V večini primerov je prvi stik mladoletnika prav s policijo, kar že kaže na to, da je azilni sistem v Sloveniji prej varnostno naravnan kot pa humanitarno. Dogajalo se je, da so policisti mladoletnike vračali v predhodno državo in da mladoletnika sploh niso prepoznali kot mladoletnika, kar je seveda alarmantno. Za takšne primere bi morala biti ves čas prisotna oseba na terenu, v praksi pa so se osebe iskale tudi po telefonu.

Otrok v relativno kratkem času zamenja štiri osebe, vsaka pa naj bi skrbela za njegovo največjo korist. Otrok teh oseb ne pozna in od njega se pričakuje, da jim bo zaupal. Medtem ko se predvideva, da je zakoniti zastopnik usposobljen (čeprav je vprašljivo, koliko si lahko usposobljen za delo po treh dneh), je skrbnik lahko praktično kdorkoli, ki si to želi biti. Tudi, ko funkcijo opravlja center za socialno delo, ni nujno, da je delo vedno opravljeno v otrokovo največjo korist, lahko se pripeti, da je opravljeno po liniji najmanjšega upora.

Mladoletnost je največkrat razlog za odobritev mednarodne zaščite, kar je sporno s tega vidika, da se samih prošenj ne obravnava vsebinsko. Običajno se prošnji ugotovi do mladoletnikove polnoletnosti, kasneje pa je malo verjetno, da mu bo prošnja odobrena. Otrokom, ki zapustijo svoj dom, svoj znani okoliš iz katerihkoli razlogov, bi morala biti na voljo zaščita države, v kateri se nahajajo in za to zaščito se ne bi smelo pogajati na primer s prošnjo za mednarodno zaščito.

Načelu otrokove največje koristi je v praksi težko slediti, ker je ohlapno definirana in hkrati lahko prihaja do konfliktov med samimi udeleženci, ker bo vsak imel svojo perspektivo, kaj je za otroka največja korist.

Čeprav so poudarjali upoštevanje mladoletnikovih želja in potreb, sem tekom prakse lahko večkrat videla, da so tudi skrbniki/zakoniti zastopniki izkazovali neko premoč pri uveljavljanju določenih storitev oziroma je večkrat obveljala njihova beseda kot pa otrokova.

Pogosto je zadrževanje informacij v centru za tujce in se mladoletniku ne sporoči, kaj ga čaka v prihodnosti, kaj lahko pričakuje, česa ne. Skrbnica za posebni primer opravi enkratno srečanje z otrokom, razen če je potrebno več srečanj. Poraja se vprašanje, kako se lahko na podlagi enkratnega srečanja določi in izvaja otrokova največja korist. V obzir bi se moralo definitivno vzeti pot in trenutno stanje otroka, ko niti ne ve, zakaj je zaprt in verjetno občuti prestrašenost.

Zakoniti zastopnik je oseba, ki je vpeljana preko inštituta Ministrstva za notranje zadeve, skrbnik pa je prostovoljna in častna funkcija. Nihče od njiju nima zadostne podpore pri svojem delovanju, poznati pa morajo precej kompleksno situacijo. Vprašanje profesionalizacije skrbništva pa prinese dvome, kako lahko plačana oseba dejansko deluje v največjo korist otroka, če se ne pojavlja boj interesov, še posebej če je skrbnik plačan s strani ministrstva.

Mladoletnikom je omogočeno izobraževanje tekom celotnega azilnega postopka. Dokler so bili nastanjeni v azilnem domu, so obiskovali tečaj opismenjevanja v Javnem zavodu Cene Štupar. Sedaj, ko so nastanjeni v dijaškem domu, pa so vključeni v osnovno šolo za odrasle. Otrokom je na voljo tudi učna pomoč, ki se izvaja v azilnem domu. Med mladoletniki so nekateri posamezniki taki, ki jim je cilj čimprejšnja zaposlitev. V takih primerih bi se moralo otroka podpreti in iskati rešitve v tej smeri, tistim mladoletnikom, ki je izobrazba večja vrednota, pa bi jih bilo potrebno podpreti v tej smeri.

Večji pomen bi bilo potrebno pripisovati kulturnim mediatorjem, ki lahko pomagajo obema stranema, tako strokovnemu kadru (oziroma vsem, ki delajo s to populacijo), kot mladoletnikom. Inštitucije imajo sklenjene pogodbe z uradnimi prevajalci in tolmači, za vsakdanje zadeve se pa lahko pri jezikovnih zagatah obrnejo tudi na mladoletnikove prijatelje/sostanovalce ali pa uporabljajo angleščino.

Čeprav imajo nevladne organizacije ogromno vlogo pri obravnavi mladoletnikov brez spremstva, pa so izločene, ko pride do odločanja o pomembnih zadevah. So tudi najbolj glasne, kar se tiče pomanjkljivosti.

Sodelovanje vseh akterjev med seboj pripomore k celostni obravnavi mladoletnika (ki je trenutno ni), kar dviguje nivo zaščite le teh.

Med mladoletniki brez spremstva prevladujejo dečki. Če je med njimi kakšna deklica, se zanjo poišče druga namestitvev (npr. krizni center). Deklic mladoletnic brez spremstva je manj zato, ker deklice običajno potujejo v večjih skupinah, to pa je verjetno tudi kulturno pogojeno, saj ženske ne morejo same na pot. Na poti so ženske lahko izpostavljene večjim nevarnostim kot pa moški. V Sloveniji so največkrat brez spremstva bile Rominje ali Srbkinje brez veljavnih dokumentov.

Zagovorništvo ima problem, da ključni akterji, ki imajo dejansko moč, da spremenijo zadeve, na tem področju niso dovolj aktivni ali angažirani, da bi se zadeve izboljšale.

Pri združevanju družin prihaja do polemike, ker se otroke lahko združuje samo s starši, ostalih sorojencev pa ne. Tudi v tem primeru lahko vidimo proti migracijsko politiko države, ker meni, da bi bili ti ljudje le grba državi, ne vidi pa nekega potenciala in prednosti, ki jih lahko prinesejo.

Glavne pomanjkljivosti so predvsem pomanjkanje usposobljenih ljudi na terenu. S tem ne mislim samo strokovnega osebja, ampak tudi pomožno osebje kot so na primer varnostniki. Spomnim se primera, ko so varnostniki otrokom grozili z namestitvijo v centru za tujce ali celo deportacijo, če se ne bodo umirili. To kaže na popolnoma nestrokovni odnos, celo superioren odnos do mladoletnika. Prav tako je problematična nastanitev v zaprte/pol zaprte ustanove, ki škodijo človekovemu duševnemu in fizičnemu razvoju. V nekaterih primerih lahko pusti celo trajne posledice na človeku. Sporno je dejstvo, da je zdravstvena oskrba pogojena s statusom, ki ga mladoletnik trenutno ima.

6. SKLEPI

1. Delovni odnos med mladolenikom brez spremstva in strokovnim kadrom se v večini primerov začne po službeni dolžnosti (npr. nastanitev, zajetje na meji, vpis v šolo in podobno), torej te interakcije vsaj v začetni fazi niso prostovoljne. Pri vzpostavljanju delovnega odnosa je pomembna odkrita komunikacija, vzpostavljanje varnega okolja, načelo sodelovanja ter načelo delovanja tukaj in zdaj.

2. Najpogostejše kulturne ovire s katerimi se strokovno osebje sreča pri svojem delu je vloga spola, dojeanje vloge otrok/odraslih v Sloveniji, jezik, drugačne navade in običaji. Kulturne in jezikovne ovire se premagujejo s pomočjo kulturnih mediatorjev.

3. Strokovni kader večinoma ni usposobljen in izobražen za delo s to populacijo, prav tako primanjkuje izobraževanj na to tematiko s strani pristojnih inštitucij, večinoma ta izobraževanja organizirajo nevladne organizacije. Udeležba na izobraževanjih je povsem samoiniciativna.

4. Glavne pomanjkljivosti v sistemu so:

- neprimerna nastanitev,
- neusposobljeno in neizobraženo osebje,
- pogosto menjavanje oseb, ki so odgovorne za mladolenika brez spremstva,
- pridobivanje mednarodne zaštite na podlagi mladolenosti,
- pogoj za ostanek v Sloveniji je oddaja prošnje za mednarodno zaštito,
- obravnava glede na status,
- dolgotrajen šolski sistem, ni alternativnih možnosti.

5. Prevladujejo dečki, deklic je bolj malo.

6. V smislu psihosocialne pomoči jim je na voljo psihiater v azilnem domu, v ostalih primerih se znajdejo v javnem sistemu pomoči, kjer so dolge čakalne vrste in premalo strokovnih oseb (psihologov, psihiatrov, psihoterapevtov).

7. Etične dileme s katerimi se soočajo, so vprašanje empatije, postavljanje lastnih meja, birokratske omejitve, podpiranje v sistemu, v katerega ne verjamejo.

8. Pri delu upoštevajo načelo individualne obravnave, načelo odprtosti/brez predsodkov, samorefleksije, sprejemanje kritike in timskega dela.

9. Mladoletniki so se na stisko odzvali z nočnimi morami, nespečnostjo, burnimi reakcijami, samopoškodbami in samomorilnimi mislimi.
10. Mladoletniki so v sistem šolanja vključeni s tečajem opismenjevanja, kot nekakšna osnovna šola za odrasle, kasneje se lahko vključijo tudi v srednjo šolo in fakulteto.
11. Največje težave mladoletnikov brez spremstva so, da se nahajajo v državi, v kateri v večini primerov ne želijo biti, nimajo zadostne podpore, nihče ne ve, kaj se z njimi zgodi, ko zapustijo Slovenijo.
12. Sistem zaščite se kaže v vpeljavi statuta zakonitega zastopnika ter skrbništva.
13. Otroci so vključeni v neko vrsto izobraževanja.
14. Vračanje v izvorno državo se izvede tedaj, ko se država izvora strinja s sprejemom in ko se zagotovi otroku v državi zadostna oskrba in podpora s strani oseb, ki mu to lahko zagotavljajo. Običajno otroka spremlja pripadnik IOM-a.³

³ International organization for migration

7. PREDLOGI

1. Profesionalizirano skrbništvo kot ga imajo na primer na Nizozemskem. Skrbniki bi bili za svoje delo ustrezno usposobljeni, izobraženi in plačani, ker bi to bil dejansko njihov poklic. Na voljo bi jim bila vsa podpora, ki bi jo potrebovali. Vpeljati bi bilo treba status, ki bi izvajal nadzor nad skrbništvom.
2. Nastanitev primerna starosti posameznika, npr. za mlajše mladoletnike rejniška družina, za starejše mladoletnike pa npr. koncept stanovanjske skupnosti.
3. Nadzor nad samim azilnim postopkom bi morali izvajati posamezniki, ki bi bili neodvisni od državnih inštitucij. Pod nadzor smatram to, da bi se preverjalo, kako so inšpektorji, ki opravljajo razgovore za to delo usposobljeni, preverjati bi se morale razloge zavrnitve prošnje za mednarodno zaščito, prav tako bi se morale nadzorovati skrajšanje časa za odločbo o mednarodni zaščiti.
4. Strokovni kader bi moral večkrat imeti na voljo možnost udeležbe supervizije/interivizije.
5. Mladoletnik brez spremstva bi moral pridobiti dovoljenje za bivanje in humanitarni status zato, ker je otrok in brez zaščite odrasle osebe. Njegovo življenje ne bi smelo biti odvisno zgolj od pridobitve statusa begunca ali pa subsidiarne zaščite.
6. Mladoletniku brez spremstva se ne bi smele omejevati oziroma krčiti pravice na podlagi pravnega statusa, ki ga ima.
7. Pri načrtovanju prihodnosti bi se morale v obzir vzeti otrokovo najboljšo korist v vsakem primeru, vedno bi moral biti slišan glas otroka in dobiti podporo v tistih zadevah, ki jih on prepozna kot pomembne. Pri tem je pomembno tudi bolj aktivno sodelovanje raznih akterjev.
8. Večja vključenost nevladnih organizacij pri sprejemanju odločitev in upoštevanje njihovih mnenj ter izkušenj pri morebitnih spremembah.
9. Vpeljati bi bilo potrebno redno in obligatorno izobraževanje za vse ljudi, ki prihajajo v redne stike z mladoletniki brez spremstva.
10. Potrebno bi bilo zaposliti več ljudi, ki so specializirani za delo z otroki in mladoletniki (npr. pedopsihiatri). V takšnih primerih otroci ne bi smeli čakati v javnem sistemu pomoči.
11. Tudi v primeru zajetja in odločitve o vrnitvi v varno državo se jih ne bi smelo namestiti v center za tujce, temveč v krizne centre ali prehodne odprte ustanove.

8. VIRI

Balibar, É. (2015). Evropa in begunci. *Časopis za kritiko znanosti*, letnik 43, številka 262, str. 207-215.

Castles, S. (2000). International migration at the beginning of the twenty – first century. *International Social Science Journal*, 269 - 281

Cvetek, R. (2009), *Bolečina preteklosti : travma, medosebni odnosi, družina, terapija*. Celje : Celjska Mohorjeva družba

Direktiva 2011/95/EU Evropskega parlamenta in Sveta z dne 13. decembra 2011 o standardih glede pogojev, ki jih morajo izpolnjevati državljani tretjih držav ali osebe brez državljanstva, da so upravičeni do mednarodne zaščite, glede enotnega statusa beguncev ali oseb, upravičenih do subsidiarne zaščite, in glede vsebine te zaščite

Dominelli, L. (1995). Antirasistične perspektive v evropskem socialnem delu. *Socialno delo*, letnik 34, številka 3.

European union agency for fundamental rights (FRA EUROPE) (2015): *Skrbnništvo nad otroki brez starševske oskrbe. Priročnik za izboljšanje sistemov skrbništva, prilagojenih za posebne potrebe otrok, ki so žrtve trgovine z ljudmi*. Luxembourg : Urad za publikacije Evropske unije

Flaker, V. (1998), *Odpiranje norosti : Vzpon in padec totalnih ustanov*. Ljubljana. Založba/*cf

Flynn, M. (2013). The hidden costs of Human Rights: The case of Immigration Detention. *Global Detention Project Working Paper No. 7*

Foucault, M. (2015/2004). *Rojstvo biopolitike*. Kurz na College de France: 1978–1979. Ljubljana: Krtina.

Gibney, J., M. (2011), A thousand little Guantanamos's : western states and measures to prevent the arrival of refugees. V : Tunstall, Kate E. (ur.). *Displacement, asylum, migration : the Oxford Amnesty lectures 2004*. New York : Oxford University Press

Goffman, E. (1991), *Asylums : Essays on the social situation of mental patients and other inmates*. London [etc] : Penguin Books

Horvath – Lindberg, J., Miseres, D. (1991) : *Working with refugees and asylum seekers : a handbook for Red Cross / Red Crescent staff and volunteers*. Geneva : League of Red Cross and Red Crescent Societies

- Humljan Urh Š. (2013), *Kulturno kompetentno socialno delo : etična občutljivost in antirasistična perspektiva v socialnem delu za učinkovito delo s pripadniki etničnih manjšin in za učinkovito delo v večkulturnem okolju*. Ljubljana : Fakulteta za socialno delo
- Humphries, B. (2005), Kako podpreti prosilce in prosilke za azil : praksa in etična vprašanja za strokovnjake v socialnem varstvu in zdravstvu v Evropi. *Socialno delo*, 44, 4/5
- Kholi, R., (2014) : Protecting Asylum seeking children on the move. *Revue Europeenne des migrations internationales* 30/1, 83 – 104
- Keane, J.,(2000): *Civilna družba : stare podobe, nova videnja*. Ljubljana : Znanstveno in publicistično središče
- Konvencija o statusu beguncev*. Uradni list FLRJ – MP, št. 7/1960
- Koser, K. (2016). *Mednarodne migracije - zelo kratek uvod*. Ljubljana: Založba Krtina.
- Lamovec, T., (1998): *Psihosocialna pomoč v duševni stiski*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo
- Lamovec, T. (2006) : *Ko rešitev postane problem in zdravilo postane strup*. Ljubljana : Fakulteta za socialno delo
- Lipovec Čebren, U., Zorn, J. (2016). Avtonomija in nadzor migracij v evropskih "tamponskih conah". *Dve domovini*, številka 43, stran 61-75.
- Mednarodna konvencija o zaščiti pravic delovnih migrantov in članov njihovih družin (1990)*
- Mesec, B. (1997): *Metodologija raziskovanja v socialnem delu I : Študijsko gradivo za interno uporabo*. Ljubljana : Visoka šola za socialno delo.
- Mesec, B. (2009): *Načrtovanje raziskave : študijsko gradivo za interno uporabo*. Ljubljana : Fakulteta za socialno delo
- Mikuš Kos, A. (1993) : Psihosocialne težave beguncev in vloga svetovalnih služb. V : *Begunci v Sloveniji – zbornik razprav*. Ljubljana : Ministrstvo za delo, družino in socialno varstvo Republike Slovenije
- Mikuš Kos, A., Gole Ašanin, S. (1998) : Psihosocialna pomoč beguncem v Sloveniji. V : Pagon, M., Mikuš – Kos, A. (ur.) *Begunci v Sloveniji : pregled dosedanjih aktivnosti*. Ljubljana : Visoko policijsko – varnostna šola
- Mikuš – Kos, A. (2017), Psihosocialna pomoč otrokom beguncem. V : Lever, S. (ur.). *Priročnik za psihosocialno pomoč otrokom beguncem*. Radovljica : Didakta
- Milošević Arnold, V. (1998). Socialno delo z begunci v Sloveniji in izkušnje Visoke šole za socialno delo na tem področju. V : Pagon, M., Mikuš – Kos, A. (ur.) *Begunci v Sloveniji : pregled dosedanjih aktivnosti*. Ljubljana : Visoko policijsko – varnostna šola, 105 – 111

Mitchell, F. (2007). Assessment practice with unaccompanied children : exploring exceptions to the problem. V: Kohli, R., Mithcell, F. (ur.). *Working with unaccompanied asylum seeking children : issues for policy and practice*. Basingstoke; New York : Palgrave Macmillan

Mozetič, P. (2009). Multipliciranje meje: meja, ki izginja in nadzor, ki se povečuje. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo*. XXXVII, 238 : 119 – 132

Odbor ZN za otrokove pravice, smernice ZN za alternativno oskrbo

Pajnik, M., Lesjak – Tušek, P., Gregorčič, M. (2001): *Prebežniki, kdo ste ?* Ljubljana : Mirovni inštitut, Inštitut za sodobne družbene in politične študije.

Pajnik, M., Zavratnik Zimic, S. (2003), Predgovor : Med globalnim in lokalnim v sodobnih migracijah. V : Pajnik, M., Zavratnik Zimic, S. (ur.), *Migracije – globalizacija – Evropska unija*. Ljubljana: Mirovni inštitut (5 – 14)

Pajnik, M. (2011) : Marshall in državljanstvo. *Časopis za kritiko znanosti*, letnik 39, številka 246, strani 169 – 181

Raval, H. (2007) : Therapeutic Encounters between young people, bilingual co-workers and practitioners. V : Kohli, R., Mithcell, F. (ur.). *Working with unaccompanied asylum seeking children : issues for policy and practice*. Basingstoke; New York : Palgrave Macmillan

Sardoč, M. (2011) : Državljanstvo in državljanska enakost v sodobni pluralni družbi. *Časopis za kritiko znanosti*, letnik 39, številka 246, strani 205 – 220

Sedmak, M., Medarić, Z. (2017), Life transitions of the Unaccompanied Migrant Children in Slovenia : Subjective Views. *Dve domovini*, letnik 45, 61 – 79

Šugman Bohinc, L. (2011) : Sinergetika soustvarjanja učenja in pomoči v šoli. V : Šugman Bohinc, L. (ur.), *Učenci z učnimi težavami. Izvirni delovni projekt pomoči* : Ljubljana : Fakulteta za socialno delo, 36 – 80

Torode, R., Walsh, T., Woods, M. (2001), *Working with refugees and asylum – seekers : a social work resource book*. Dublin : Dept. of Social Studies, Trinity College

UNHRC (2004), *Načela dobre prakse : program za otroke brez spremstva v Evropi*. Ljubljana : Slovenska filantropija : UNCHR representation in Slovenia

Uzelac, M. (2009), *Politike sprejema, vračanja in integracije ter število mladoletnikov brez spremstva v Republiki Sloveniji*. Ljubljana : Slovenska filantropija

Uzelac, M., Zlatar, F. (2016): Otroci brez spremstva v Sloveniji. *Vzgoja in izobraževanje : revija za teoretična in praktična vprašanja vzgojno izobraževalnega dela*. letnik. 47, številka 3/4 , stran 84-87

Uzelac, M. (2017), Otroci brez spremstva. V : Lever, S. (ur.). *Priročnik za psihosocialno pomoč otrokom beguncem*. Radovljica : Didakta

Zavratnik, S. (2003), Trdnjava Evropa ali odprta Evropa? : izzivi za države »schengenske periferije«. V : Pajnik, M., Zavratnik Zimic, S. (ur.), *Migracije – globalizacija – Evropska unija*. Ljubljana: Mirovni inštitut (15 - 41)

Zorn, J. (2003), Antirasistična perspektiva v socialnem delu : kako prepoznati rasizem v vsakdanjem življenju in kulturna kompetentnost služb. *Socialno delo*, 42, 4/5

Zorn, J. (2005). Strategije izključevanja begunk, beguncev oziroma prosilcev za azil in oseb brez statusa, *Socialno delo*, letnik 44, številka 4/5.

Zorn, J. (2013), Undocumented migrants and detention facilities. Encyclopedia of Social Work. *National association of social workers and Oxford university press USA*.

Žakelj, T., Lenarčič, B. (2017), Determination of the Best Interest of Unaccompanied Minors in Slovenia. *Dve domovini*, letnik 45, 79 – 99

Spletni viri :

Pravilnik o hišnem redu azilnega doma (Uradni list RS, št. 62/11, 22/16 – ZMZ-1 in 24/17). Dostopno na : <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=DRUG3519> (20.6.2017).

Zakon o mednarodni zaščiti. (2016), Ur. 1, RS 16/17 (ZMZ – 1). Dostopno na : <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO7103> (13.2.2018)

Zakon o tujcih. (2011), Ur. 1 RS 16/17 (Ztuj – 2). Dostopno na : <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO5761> (13.2.2018)

Zakon o začasni zaščiti razseljenih oseb. (2005), Ur. 1. RS 16/17 (ZZZRO). Dostopno na : <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO4176> (13.2.2018)

Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih. (1976), Ur., 1. RS 69/04 (ZZZDR). Dostopno na : <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO40> (13.2.2018)

9. PRILOGE

Priloga 1: Vodilo za intervju s strokovnim kadrom

Priloga 2: Vodilo za intervju z mladoletnikom brez spremstva

Priloga 3: Urejanje izjav po kodah in kategorijah

9.1 Priloga 1 : Vodilo za intervju s strokovnim kadrom

1. Opis tipičnega delovnega dneva
2. Kako poteka prvi stik z MBS-jem in kako se potem nadaljne razvija delovni odnos?
3. Kako rešujete jezikovne ovire ?
4. Ali se srečujete z kulturnimi preprekami ? Če da, kako, na kakšen način jih potem rešujete ?
5. Kakšne spretnosti so potrebne pri delu z MBS-ji ?
6. Katera načela so najpomembnejša pri delu z MBS-ji ?
7. Ali obstajajo kaka navodila in smernice za to delo ?
8. Kako dolgo ste že zaposleni tukaj ?
10. Ali imate kake programe zagovorništva ali pa svetovanja za MBS ?
11. Kakšno pomoč jim nudite ?
13. Kako izgleda integracijski proces po odobritvi prošnje?
14. Kakšna vrsta psihosocialne pomoči jim je na voljo ? Ali imajo možnost obiska psihologa ali pa psihiatra ?
15. Ali izobražujete MBS-je o njihovih pravicah ?
16. Kako zagovarjate njihove pravice ?
17. Ali bi kot socialni delavci morali zahtevati spremembo zakonov in zakonodaje ?
18. Kaj menite, da so največje težave MBS-jev ?
19. Kako se konkretno izvaja sistem zaščite in obravnave MBS-jev ?
20. Kako se kaže spoštovanje njihove najboljše koristi ?
22. Katere so po vašem mnenju tiste glavne pomanjkljivosti, ki bi jih bilo potrebno urediti ?
23. Ali menite oz. imate občutek, da so res zaščiteni ?
24. Ali obstajajo izobraževanja za delo z MBS-ji ?
25. Katere so najpogostejše dileme, s katerimi se srečujete pri svojem delu ?
27. Kako je z nastanitvijo deklet ?
28. Kakšne strategije proti rasistični obravnavi uporabljate ?

9.2 Priloga 2 : Vodilo za intervju z mladoletnikom brez spremstva

1. Si si želel priti v Slovenijo ali si želel oditi v katero drugo državo ?
2. Mi lahko kaj poveš o svojem prihodu v Slovenijo ?
3. Kako si preživel dneve v Centru za tujce ?
4. Kako si preživel dneve v Azilnem domu ?
5. Kaj se ti je zdelo najbolj nenavadno v Sloveniji ?
6. Kakšen se ti je zdel tvoj zakoniti zastopnik ?
7. Kako si se razumel s socialnimi delavkami ?
8. Si imel občutek, da je tvoje mnenje pomembno ?
9. Katere stvari bi si najbolj želel spremeniti ?

9.3 Priloga 3 : Urejanje izjav po kodah in kategorijah

Zaradi preobsežnosti gradiva prilagam en primer urejanja izjav po kodah in združevanja po kategorijah. Ostalo gradivo hranim v mojem osebni arhivu.

Tabela 7 : Primer urejanja izjav po kodah in združevanja po kategorijah

SPOL		
A. DEKLICE KOT BEGUNKE		
A136	Te do zdj, kar so bile, so bile takoj prepoznane kot zelo ranljive, ena je bila nastanjena v krizni center, ena pa v varno hišo.	<i>Namestitev deklic v krizni center ali varno hišo</i>
C258	Zlo mal ja. Je bla ena zdj v zadnjem obdobju, ampak je ni več v SLO, je šla v tujino, tko da v glavnem so fantje, je zelo malo deklet.	<i>Odsotnost deklet</i>
C259	Že kot prosilk je zelo malo, pa še to so šle večinoma naprej.	<i>Dekleta zapustijo slovenijo</i>
C260	Mislim, da ona je bla edina oz. ne še eno imamo, ki ima status. Mislim, da to sta dve edini, k sta status imeli.	<i>Majhno število deklet</i>
B388	Jst vedno k delam ta letna poročila za program za otroke za spremstva, pa je pol tut statistika pa jst vem, da jih glede na starost, pravzpravov mislim, da jih tut glede na spol in glede na države, mal na pamet govorim, ampak v lanskem letu se mi zdi,da sta ble dve dekleti med prosilci in mislim, da je to nekak kr trend v vseh teh letih, če govorimo sam o prosilcih.	<i>Pomanjkanje deklic</i>
B389	Sam v CT-ju je mogoče kšno dekle več, al pa tut ne, tam je tut eno al pa dve na leto pomoje	<i>Manjše število deklic v CT-ju</i>
B390	Ne, zlo jih je mal pa sam ena punca je bla neki časa, ki je bila nastanjena v družini, ona je tuki dobila tut status, ampak je tut ona šla potem stran.	<i>Deklica s statusom, ki je zapustila državo</i>
B391	Ostale pa so vse šle, tut teh par k so ble v teh letih so šle naprej, tut mislim, kar sem gledala statistiko drugih držav, mogoč mal več kot v sloveniji, da je številka višja, ampak percenturalno povsod zelo zelo majhno število.	<i>Percentualno majhno število deklic na poti</i>
B. RAZLOGI ZA ODSOTNOST DEKLIC		
B392	Mislim, da je izhajala predvsem iz tega, kar mislim, da je normalno al pa vsaj eden od elementov, da sej logično, da pač so v vezi z neko nevarnostjo s tem pač, k ženska sama potuje,	<i>Nevarnosti v primeru potovanje ženske</i>
B393	da je tut kulturno pogojeno, da ženske ne grejo same na pot.	<i>Kulturna pogojenost potovanj žensk</i>
B395	Se mi zdi, da dekleta tut če potujejo, so v nekih širših skupinah, al so neki sorodniki, al znanci, vprašanje, še posebi, če bi ble mlade, če bi šle na pot.	<i>Potovanje žensk v skupinah</i>
B396	Mislim, ker pr fantih se mi zdi, da je doskrt tut tko, da jih družina lahk sprejme odločitev, da jih pošlje al pa pač neka skupna odločitev,	<i>Pošiljanje dečkov na pot kot družinska odločitev</i>
E39	Punce so zelo redke, če so že,	<i>Redke punce</i>
E40	so največkrat Romkinje ali pa kake Srbkinje, ki potujejo brez veljavnih dokumentov.	<i>Romkinje/Srbkinje brez veljavnih dokumentov</i>